

Nekdanje brodarstvo po Savi.

Spisal † Anton Planinc, posestnik na Brodu pri Boštanju.

Priredil Jos. WESTER.

I.

Med našim narodom je še dokaj mož, ki jih poleg poštenosti in odločne samozavesti odlikuje tudi bogata življenska izkušnja ter točnost v splošnem poznavanju domače zemlje in lokalne zgodovine. Ni pa vselej pogoj za razvoj take osebnosti ta, da bi se bila navzela nauk v šoli ali iz knjig, temveč že prirojena nadarjenost in zavzetost za to ali ono stroko zadošča, da se na podlagi teh po naravi in vnanjih okoliščinah danih pogojev razvije v krepko individualnost. To so samorašči možje iz preprostega ljudstva, predstavitelji duševne moči in tvorne sile našega zdravega naroda.

Tak mož — nekak „selfmademan“ — je bil tudi Anton Planinc. Rojen dne 2. junija l. 1831. na Brodu pod Boštanjem ob Savi, je obiskoval ljudsko šolo v Sevnici in nato v Celju. Srednje šole ni pohajal, temveč je ostal na očetovem domu, kjer je bila od nekdanj znamenita brodniška postaja. Tu je imel dovolj prilike, spoznavati zanimivo življenje savskih brodnikov in opazovati živahni promet po Savi in ob Savi v tistih časih, ko še ni bila stekla železnica po štajerskih tleh od Zidanega mosta v Zagreb in dalje v Sisek. Po očetovi smrti je prevzel gospodarstvo in ga vodil prav do svoje smrti dne 4. maja l. 1913. Domačini so v vseh gospodarskih in političnih vprašanjih izkušenega moža visoko čislali; bil je več let župan boštanske občine, predsednik krajnega šolskega sveta, načelnik cestnega odbora in kmetijske podružnice. Tudi so ga svoj čas hoteli proglasiti za državnozborskega kandidata, a je to čast odklonil, pač ker se spričo svojega skromnega, mirnega značaja ni maral nikdar siliti v ospredje. Tembolj pa je v prostih urah skrbel za svojo izobrazbo in si širil obzorje z branjem strokovnih in gospodarskih spisov. Možje so radi iskali pri njem svéta in so ga tudi vselej dobili; zakaj vsakemu je šel rad na roko, kakor je najbolje vedel in znal.

Zadnja leta, ko so mu pričele že pešati telesne moči, je doma sedeč in razmišljajoč o tem in onem, kar je videl, slišal in doživel,

prišel zabeleževati svoje spomine. Posebno mu je tedanji boštanjski nadučitelj, g. Alojzij Račič, večkrat prigovarjal, naj spiše kaj iz lokalne zgodovine za domači šolski arhiv. In res, mož je spisal pričujoče delo „Nekdanje brodarstvo po Savi“ z dodatkom „Početak šole v Boštanju“. Prav v tem dodatku pravi, da je namenil ta spis darovati boštanjski šoli. Spisan je meseca maja leta 1903. in sicer na 16 straneh folio.

V Planinčevi zapuščini sta ostala še dva druga rokopisa, ki pričata, kako vestno je mož vse zabeležil, kar je čul in vedel iz domače zgodovine. Eden se glasi: Nekaj spominskih črtic o nekdanji sloveči okrajni gosposki v boštanjskem gradu — spisan meseca januarja l. 1906., drugi pa: Spomin na žalostne čase tisočletnega robstva in sužnosti, v katero so bili vkovani Slovenci, predniki naši — spisal v zimskem času l. 1907.

Naravno je, da je v teh spisih poleg klenega zrnja tudi nekaj plev; saj samouk Planinc ni imel na vpogled arhivalnih virov, kakor jih imajo naši zgodovinarji-znanstveniki. A gotovo je, da čisto tiči baš v ustnem sporočilu več neolepšane resnice kakor v marsikaterem, z gotovim namenom napisanem poročilu. In s kako vestnostjo je premostril vsako trditev, preden jo je odobril, se vidi kar v začetku pričujočega spisa, s katerim se dotika znanstvenega dela našega priznanega zgodovinarja Vrhovca.

Vrhovec namreč poroča na koncu svojega spisa „Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi“ (Zabavna knjižnica Maticе Slovenske. IX. zv., str. 143), sledeče: „S Hrvaškega so po Savi brodarili še nekaj let potem, ko od Zidanega Mostu proti Zalogu že davno ni bilo videti nobene ladje več, a tudi Ratečam, Sevnici in Krškemu so bili šteti lepi dnevi savskega brodarstva. Leta 1862. so vlekli zadnjo ladjo po Savi gori proti Zidanemu Mostu; bila je polna živine. In kakor bi bil duh časa hotel končati brodarstvo na Savi z dogodkom, ki naj bi ostal ljudem še delj časa v spominu, potopila se je ta ladja; ž njo vred pa je potonila skoro vsa živina.“ S temi besedami končava naš zgodovinar svojo razpravo.

Planinc pa omenja takoj v uvodu svojega spisa to poročilo Vrhovčeve in dostavlja s prav kritično strogostjo sledečo pripombo:

„Nerazumno je, odkod da bi bil g. Vrhovec tako slabo poučen, ko popisuje nesrečo ladje, ki je po njegovem mnenju zadnja priplula na Zidani most, vložena polna z živino, in se potopila z živino vred. To je neresnično; nas je še dovolj živih prič, kako se je to godilo. Ladja je bila last gosp. Blaža Potočina z Zidanega mosta, vložena s

suhimi slivami v sodih, a ne z živino. Sava je bila precej obilna. Ravno ko so mislili ladjo h kraju ustaviti, priplove plav („flos“) proti ladji in se zakadi pod krji* ladje. Živina je bila še vprežena, zmagati ni mogla nasilja, a gonjači so urno porezali vrvi, na katere je bila živina vprežena, do dveh parov, ki jih ni bilo mogoče več rešiti, in katastrofa je bila, da sta se ta dva para živine, ki jih je ladja nazaj plavaje v vodo potegnila, utopila, ladja pa se je na skalovju pri Loki razbila, a vendar s pomočjo skupaj priteklih ljudi pod Loko ustavila. Dobilo se je vendar še nekaj nepoškodovanega blaga. To se je dogodilo spomladi l. 1862, a šele v jeseni istega leta se je odprla hrvaška železnica Zidani most—Sisek in do tega časa se je priplulo še precej ladij na Zidani most; torej ni bila to zadnja.“

Sicer pa bo Planinčev spis Vrhovčevega v marsičem popolnil in pojasnil; saj ga je spisal mož, ki je skoro celo svoje življenje, trajajoče nad 80 let, prebil ob Savi in spričo tega poznal brodarstvo in njega razvoj, rekel bi, na svoje oči. Stroge sistematičnosti v načrtu in v razdelitvi snovi ne bomo iskali in je tudi ne pogrešamo, tudi jezik mu ne teče tako gladko kakor izšolanemu pripovedniku; zato pa je slog tem izrazitejši in jedrnatejši, čim manj ga je pokvarila slovničarska šola. Le na malo mestih je podpisani premenil besedni red, v obče je vse tako ostalo, kakor je Planinc sam zapisal, razen če je bilo treba pravopis po dandanes običajnih pravilih prirediti. Tudi je le malo iz rokopisa izpuščenega; sem in tja kako mesto, ki se ponavlja ali ki ne spada prav v miselno zvezo.

Končno bodi pristojna iskrena zahvala vdovi po pokojnem A. Planincu, gospe Tereziji Planinc, ki je izročila rokopis svojega moža podpisanemu v primerno objavo, dalje g. Alojziju Drmelju, posestniku v Boštanju, in g. Alojziju Račiču, nadučitelju v p. v Ljubljani, ki sta podala marsikako stvarno pojasnilo, zabeleženo v tem predgovoru in v spisu samem pod črto. *Jos. Wester.*

II.

Da bi nekdanje tako živahno brodarstvo po Savi ne prišlo iz spomina . . . namenil sem to za naš šolski arhiv spisati, kar sam vem in kar so mi drugi zanesljivi, pošteni stari možje povedali. Popisal je brodarenje po Ljubljani in Savi gosp. Ivan Vrhovec v knjižici¹ Slovenske Matice v Ljubljani l. 1895, a je, kar se brodarenja po Savi tiče, pomanjkljivo, tudi je nekaj neverjetnega in neresničnega . . .

* Planinec je zapisal „krji“; bržčas je to pomota; glasiti bi se moralo „krm“ ali „kroj“, t. j. zadnji konec ladje.

¹ Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. Spisal Ivan Vrhovec. Zabavna knjižnica Slovenske Matice. IX. zvezek, Ljubljana 1895. Str. 97—144.

Preden pa pričnem popisovati omenjeno brodarstvo, zdi se mi potrebno opisati, kaka so bila občila v prejšnjih stoletjih po suhem, kako, zakaj in v kak namen je bilo brodarstvo po Savi tako živahno.

Kaka občila so bila drugod v istih časih, mi sicer ni znano; menda tudi nič boljša kot tukaj, kakor jih hočem z naslednjim popisati.

Glavna pot iz Boštanja proti Mokronogu itd. je bila nekoliko po Grahovci², potem v hrib po Dragi mimo Topolovca, Volčje jame, čez Okič, Lipoglav, Lepi dob, Kržišče, Hince, Karmel, Pijavce, Mokronog, Veliko Loko; v Medvedjeku se je vezala z veliko cesto Ljubljana-Zagreb, katero je dala graditi sloveča vladarica Marija Terezija. Da bi bili čez grabne in potoke prerovi in mostiči, se je tisti čas nepotrebno zdelo; saj to niso bile ceste, ampak pota in steze. Iz Boštanja proti Krškemu je bila cesta mimo Tarične grajščine³; veliki potok Mirno je bilo treba pod Doljnim Boštanjem prebresti. Da ob obilni vodi ni bilo brez nesreče, je lahko umevno. Iz tega je razvidno, da je bilo v tistih časih mogoče le jezdariti in tovoriti. Zaradi tega so le bližnji kraji med seboj občevali. Tako na priliko so hodili k nam iz bližnjih nevinorodnih krajev po vino s tovari, t. j., konjem so obesili na vsako plat ladirico, ki je neki držala staro vedro ali 32 bokalov, po sedanji meri okoli 50 litrov. To je bila karavana 10—15 konj, da se je izplačalo imeti zraven potrebne ljudi, ki so morali konje zvečer raztovoriti in v jutro zopet obtovoriti. Prednji konj je imel zvonec „burovž“⁴. Tako je ostalo še dandanes vinskim kupcem staro ime „tovorniki“.

Čudno, kako so mogli francoski konjiki, ki so bili l. 1808, tu v Boštanju za nekaj časa 4 nastanjeni, tu sem pogoditi. Na vozovih so vozili, kjer je bilo mogoče, le z njiv, travnikov in gozdov. Pri vinogradih so si napravili večjidel lesene hrame in tja noter, kakor je še dandanes običajno, spravljali vinski pridelek in ga tam prodali tovornikom ali pa so ga domov znašaje izpili. A kakšni so bili vozovi? Vse leseno. Gospodar, ki je imel zadnja kolesa okovana, je bil že imovit.

Po končani francoski vojski so delali šele cesto po Grahovci, ki se je izgotovila l. 1816, in je bila do l. 1858, okrajna. Koncem

² Grahovca je potok in po njem imenovana dolina od Boštanja proti zahodu. Tod drži tudi dandanes občinska cesta na Pijavce v Mirnsko dolino. Nova deželna cesta, zgrajena l. 1858., pa drži ob Mirni na desnem bregu od izliva v Savo v smeri Tržišče-Mokronog.

³ Tarična (Teriška) grajščina, nem. Ruckenstein, dandanes samostan salezijancev, 2 km nižje od Boštanja.

⁴ Burovž, zvonec narejen iz medene pločevine, kakršni so dandanes še kravji zvonci.

tega leta so odprli novo napravljeno okrajno cesto ob Mirni in cesta po Grahovci je postala občinska. L. 1821. so naredili šele most čez Mirno pri sedanji žagi boštanjske grajščine. Tako so se občila od leta do leta izboljševala. Leta 1849., ko se je železnica iz Celja v Ljubljano otvorila, je prevzel visoki c. kr. erar okrajno cesto iz Zidanega mosta do Krške vasi v svoje oskrbovanje in tako smo dobili poštno postaje Radeče, Radna⁵, Krško. Do tega časa je bila za nas najbližja pošta Novo mesto, za naše sosede Sevničane pa Celje. Vsak teden je šel od tukajšnje „komesije“ sel, ki je nosil uradna pisma v tedanjo „kresijo“⁶ (Kreisamt) in iz te nazaj in je bil od „komesije“ plačan. Zasebnikom je nosil pisma, pa le za dobro plačo. Navadna plača je bila vselej 10 kr. C. M.⁷, t. j. sedanjega denarja 34 vinarjev, razumno, da povrh še poština, ki se je tisti čas odmerila po daljavi.

Iz tega kratkega popisa nekdanjih občil po suhem je razvidno, da je bilo silno težavno, kako množino blaga v daljne kraje spraviti, ali pa celò nemogoče. Tedaj so se poslužili vodne ceste Save za daljši promet z blagom v oddaljene kraje.

Brodarstvo po Savi je znano že od starih časov. Da pa je bilo brodarenje po Savi čim dalje živahnejše, pripomogel je temu največ Trst. V Trstu so potrebovali med drugimi živili največ moke. Ker pa takrat parnih moči še niso znali tako uvesti, da bi napravili parne mline, so imeli ljubljanski trgovci, ker je bilo v okolici Domžal itd. na tamošnjih bistrih vodah dovolj mlinov, v ondašnjih mlinih priliko, si iz žita moke namleti za kupčijo v Trst. Odkod pa dobiti žito? Brodniki, ki so tisti čas bili obenem tudi trgovci, so nakupovali žito po krajih na levi in desni ob Savi od kmetov in grajščakov, ga spravljali s tovari ali kakor že do določene postaje k Savi, ga vkrcavali v svoje čolne, za katere ni misliti, da bi bili tisti čas veliki — nosili so neki 80—120 vaganov pšenice — in so z velikim trudom deloma z drogi rivali, deloma z vrvmi na rami vlačili svoje čolne do Dovškega, Kleč ali Zaloga⁸, od koder se je potem na „kolih“ speljalo po tam že nekoliko urejenih potih v tamošnje bližnje mline, iz katerih se je moka speljala dotičnim trgovcem v Ljubljano in potem v Trst po že tačas obstoječi veliki cesti.

⁵ Radna je selo pri mostu čez Savo nasproti Sevnice; l. 1914. se je poštni urad premestil v boštanjsko občino na levi breg Mirne na Brod, kjer sta bila doslej le dva gospodarja, Planine in Papež.

⁶ Kresija je bila za dolensko stran v Novem mestu, za gorenjsko v Ljubljani, za notranjsko v Postojni.

⁷ C. M., običajna kratica za „Conventions-Münze“.

⁸ Dovško (Dolsko), Kleče, vasi na levem bregu Save, blizu izliva Ljubljanice, Zaloga pa ob Ljubljani, kjer se na nje levem bregu pozna še dandanes nekdanje izkladališče in poseben kanal za ladje.

A ljubljanski trgovci so se kmalu premislili dajati brodnikom dobiček in zaslužek. Počeli so po svojih agentih sami žito ob Savi nakupovati, ki so ga brodniki v svojih ladjah in čolnih za pogojeno plačo vozili po Savi in Ljubljanici v Zalog. In tako se je raztezovalo nakupovanje in vožnja žita iz čezdalje bolj nižjih krajev. Potnik, ki se zdaj po železnici vozi iz Zidanega mosta proti Savi, lahko tu in tam opazi sled v skalo vsekane poti, nižje pod zgornjo, ki je služila v poznejšem času kot vlačilna pot z živino (Treppelweg). To je bila tedaj prvotna pot, po kateri so ljudje z vrvjo na rami vlačili ladje, oziroma čolne, gotovo z velikim trdom. Kjer je bil breg ob Savi toliko zložen, je dobil gospodar ladje tudi kak par volov na pomoč.

Počasi so se te naprave čezdaljeboljševale in ko je nepozabljiva svetla carica Marija Terezija dala vravnati spodnjo in zgornjo Savo (v 18. stl.), so počeli ljubljanski trgovci brodnike, oziroma gospodarje ladij nagovarjati, naj bi šli, seveda za dobro plačo, s svojimi ladjami vkrcavat žito v Sisek. A Sisek je bil v tistem času na koncu sveta.

L. 1864. sem obiskal svojega prijatelja, tačas že starega moža pri 70. letih, g. Plevnika v Zalogu pod Ljubljano, in pomenkovala sva se o starih časih. Pravil mi je, da njegove žene, ki je bila tisti čas kot stara mamica še živa, stari oče je bil prvi, ki se je upal pluti z ladjo v Sisek in ondi vkrcati žito. Pravil mi je nadalje, da ga je on (Plevnik) kot mlad dečko dobro poznal kot že starega moža in ga je slišal večkrat pripovedovati, kak jok in slovojemanje je bilo tačas, ko so se odpravljali v Sisek v tačas zanje tako ptuj in daljni svet. A pripluli so srečno nazaj v Zalog. Seveda so imeli premagati še precejšnjih zaprek in težav, ker Sava in pota poleg nje, posebno od Siska proti Zagrebu, še niso bila tako uravnana, kakor bi bilo želeti. A šlo je vendar in to je dalo tudi drugim pogum. In vožnja z ladjami po Savi od Siska v Zalog je bila čezdalje bolj živahna. Ker pa ni bila povsod ob savskem obrežju pot tako uravnana, da bi bilo mogoče ladje z živino vleči, so morali to ljudje storiti. Tako so sprva od Siska do Vrb⁹, potem od Zidanega mosta do Save, izvzemši da je v Belem slapu¹⁰ in jezu „Prusnik“ živina pomagala, ljudje vlekli. Ker pa je od Zidanega mosta proti Savi voda več ali manj deroča, so prišli iz bližnjih krajev možaki pomagat ladjo vleči. Fantje, ki so bili za vojaštvo, so imeli

⁹ Bržčas vas Vrbovo na desnem bregu Save, nekako v sredi med Siskom in Zagrebom.

¹⁰ Beli slap in jez pod Prusnikom sta bili najbolj nevarni brzini v savski strugi; prvi med Hrastnikom in Zidanim mostom malo nižje od sedanjega železniškega predora, drugi okoli 2 km nižje od sedanje železniške postaje Zagorje.

pri tem neki to prednost, da, kateri je vlačil ladjo, ga niso smeli k vojakom ujeti¹¹. Tisti čas so jih baje k vojakom le lovili.

Tista ladja — tako mi je pripovedoval prijatelj Plevnik — ki je šla prva v Sisek — menda je bila že nalašč na to večja napravljena — je nosila 400 vaganov pšenice v sodom podobnih lajтах. Ko so bila pota povsod uravnana, da je zamogla živina ladjo vleči — zadnjo potezo pota od Zagorja do Renkov¹² so uredili za živino šele l. 1836 — so narejali čezdalje večje ladje. Naposled jim je odločeval kanal v Belem slapu za velikost, ker ladja ni smela širja biti, kot je bil kanal širok, drugače bi ne bila plavala po njem. Nosile so po 1000—1200 vaganov pšenice. Vpregali pa so v prve, ki so nosile po 400 vaganov, po 4 pare močnih volov, a v zadnje, ki so že nosile po 1000—1200 vaganov, po 6—7 parov močnih volov. Postaje za vlak ladij, t. j., da so živino prepregli, so imeli: 1. od Siska do Vrbe¹³, 2. od Vrbe do Zagreba, 3. od Zagreba do Podsused, 4. od Podsuseda do Jesenic, 5. od Jesenic do Krke „Krška vas“, 6. od Krke v Krško, 7. od Krškega do Mirne, do „Planinca“¹⁴, 8. od Mirne do Grabna „Mitovšek“¹⁵, 9. od Grabna do Mostovskega slapa „Trebežnik“¹⁶, 10. od Mostovskega slapa do Belega slapa, 11. od Belega slapa do pod jeza „Prusnik“, 12. od jeza do Arslivca pri Renkah, 13. od Arslivca do Loga, 14. od Loga v Litijo, 15. od Litije do Mlake, 16. od Mlake v Zalog, kjer je bilo napravljeno lepo pristanišče; tam se še dandanes vidi, da so blago v ladje ven in noter lahko vlagali.

Ladje pa niso vozile samo žita, ampak tudi drugo blago, med tem največ vina, ki so ga vkladali v Krškem in na Vidmu (pred l. 1850.). Od vlade je bil ob meji hrvatski-ogrski za hrvatska, ozir. ogrska vina, nastavljen velik „col“; zaradi tega so bili kupci primorani, vino kupovati le na Kranjskem in Štajerskem. Zato je bilo

¹¹ Tudi Vrhovec (op. cit. str. 135 in 136) poroča, da „je cesarska gosposka vabila ljudi k brodarškemu poslu s tem, da je obljubila oproščenje od vojaštva vsem tistim, ki so že deset let brodarili na Savi.“

¹² Renke, selo s cerkvico na desnem bregu Save, približno v sredi med sedanjima železniškima postajama Zagorje in Sava.

¹³ Gl. op. 9.

¹⁴ Pri „Planincu“, kakih 150 m sev. zah. od izliva Mirne v Savo, na Brodu pod Boštanjem, je bila brodniska postaja in sloveča gostilna.

¹⁵ Mitovšek, brodniska postaja na meji občine boštanjске in radeške. O Mitovšku in Prusniku poroča Vrhovec (o. c. str. 132), da sta ta dva kmeta sprva opravljala vožnjo vina po suhem, kjer je bilo treba polne sode iz ladij radi brzin in skal preložiti na vozove.

¹⁶ Mostovski slap je malo više od železniške postaje Zidani most na kranjski strani; tam je bila tudi brodniska gostilna pri Trebežniku.

posebno v jeseni na krškemrodu kaj živo, sodov „barigel“ vse polno; tu so jih polne vkladali v ladje, tam razdirali na novo došle tovore.

Tu se mi zdi potrebno opisati tak tovor. Kupci, ki so šli kupovat vino na Dolenjsko, so zvezali svoje sode — „barigle — 6 do 12 skupaj in so se peljali na njih po Savi do Krškega ali Vidma. Nato so šli v gorce nakupit vina. Dotični prodajalci so šli po barigle, jih natočili in jih odpeljali v Krško ali na Videm. Potem šele je prišla ladja ob času, ki so si ga prej dogovorili, vložiti že pripravljene barigle z vinom.

Barigle so merili nalašč zato nastavljeni merci na Vidmu in v Krškem pri Savi z vodo. Tem je moral plačati kupec $1\frac{1}{2}$ krajcarja od vedra; zraven tega pa je moral še plačati kupec in prodajalec vina vsak po enega delavca, da sta vodo v vedro nalivala in barigle priredila. Ta mera je, kakor sem se jaz sam prepričal, ugajala kupcu prav povoljno in to zaradi površnosti dotičnega merjavca, posebno če mu je tovarnik stisnil kaj prijazno v roke. — Škaf za mero je držal vedro, t. j. 40 bokalov; narejen je bil iz hrastovega lesa, nizek, a širok, postavljen na za to napravljen stolec, ki je bil približno tako visok kakor barigla. Zraven na stolu je stal merjavec, delavca sta mu nalivala in ko je bilo vedro polno, da je voda čez tekla, je bila mera gotova. A merjavec ni čakal, da bi se bila voda do gladine odcedila, ampak je pričel, ko je voda čez škafo najbolj tekla, brž z zajemalom iz škafo v bariglo, na kateri je bila nastavljena lakotnica, vlivati, da je toliko odzajel, da sta delavca potem lahko iz vedra v lakotnico izlila. Ko se je barigla izpolnila, zapisalo se je s kredo nanjo, koliko da drži. In tako je šlo redoma dalje.

Kakor sem se sam o neki priliki s svojo posodo, ki se je ondi merila, prepričal, se je primerilo kupcu na prid pri vsakem vedru okoli 2 bokala. Navada je bila 2 bokala namečka dati; to je bilo že brez pogajanja. Torej je imel kupec na dobrem okoli 4 bokale pri vsakem vedru. Pa kaj se je prodajalec brigal za to? Saj je bilo v tistih časih, ko je vinska trta takorekoč po sili rodila, vina kot vode. Kup za vedro — 40 bokalov = 56·6 litra po letini, kakor je bila kakovost, lega gorice itd., 3 do 7 for.; kar je bilo prav izbornega, je bilo malo dražje.

Pa tudi sodarji — „pintarji“ — so imeli tu dovolj posla in služka. Razume se, da so posode barigle, ki so se prevaljevale po vozeh, potem v ladje, iz ladij spet na vozove in z vozov v dotično klet, morale biti pač skrbno z dobrimi obroči nabite, da niso spuščale vina . . .

V ladje vloženo vino so peljali brodniki do krajev, kjer so bili kupci doma. Prva postaja so bile Trbovlje, potem Zagorje, Litija, Kleče, Dovško in slednjič Zalog. Zraven tega so vkladali in vozili v Zalog tudi hrastove hlode s Hrvaškega za napravo pomorskih ladij v Trst.

Za po Savi nizdol so nakladali v Zalogu za trgovce v obsavskih mestih in trgih sladkor, kavo, olje, železo, železne izdelke, manufakturno blago in druge reči, tudi potnike . . . Za po Savi nizdol si brodniki niso upali veliko vkladati; k večjemu, če je bila voda ugodna, četrti del teže, kar je nosila ladja navzgor. Kaj da so služili od blaga nizdol, mi ni znano; potnikom ni računal gospodar ladje sicer nič, a morali so plačati brodniškemu hlapcem za vino. Od žita iz Siska v Zalog so služili po okoliščinah 20—25 kraje. od vagana; od vedra vina iz Krškega v Zalog 18—24 kraje. . . . Kaj da je živina služila pri vlakom ladje, mi tudi ni povsem znano. Iz Krškega do tukaj (do Broda pod Boštanjem), ki je bila ena najdaljših prog, je bilo plačati na par po okoliščinah 3—4 for., od tukaj do Grabna „Mitovška“, ki je bila ena najkrajših prog, 1—2 for. na vsak par živine . . .

Brodniških hlapcev je bilo v poslednjem času, ko so nosile ladje 1000—1200 vaganov žita, pri ladji 14—15. Ladjo so vodili spredaj štirje, zadaj pet; ostali so ométali vrv za vlakom živine in čuvali, da se je v ladjo natekla voda izmetala. Plačalo se je od vožnje Sisek—Zalog prvim 5—7 for., ostalim 3—4 for. V Sisku so morali brodniki sami znesti žito iz zaloge v ladjo, a v Zalogu so bili nalašč za to nastavljeni „fakini“, da so lajte iz ladje izvalili. Ti pa so dobili plačo od dotičnega trgovca po 2 for. od ladje, a so morali za škodo, če bi jo bili napravili, plačati.

Kakor so kupčijske okoliščine z žitom in moko nanašale, po tem je bila vožnja po Savi več ali manj o posebnih letnih časih živahna. Spomladi in jeseni, ko je imela struga Save navadno obilo vode, so plavale ladje brez ovire. A drugače je bilo pozimi, če je zasačila huda zima vloženo ladjo na potu. Brodniki so morali gledati, da so jo spravili v varno pristanišče, da ji ni škodoval po Savi dol plavajoči led. Pustili so dva brodnika kot stražnika, drugi so šli domov čakati juga. V poletnem času, ko je bila Sava v dolgotrajni suši plitva in ni bilo možno ladje spraviti čez klečeta, so pustili brodniki ladjo, dva so postavili za stražnika in so šli domov čakati obilnejše vode. Primerilo se je l. 1834., da v Zalog ni priplula nobena ladja zaradi v celem letu trajajoče suše in vsled tega male vode. Spomladi jih je sicer nekaj odrinilo z doma v Sisek vkrcavat žito; do Krke so še plavale, a od Krke gor se nahajajo klečeta in ladje

so obtičale zaradi plitve vode. Nekatere so se vendar prerinile do Fernajzarjevega proda, t. j. nedaleč gor od Impoljce¹⁷ pod Loškim poljem, nato pa ljubljanskim trgovcem ni drugega ostajalo kakor voznike najeti in po kolih izvoziti žito v Ljubljano. Tudi čez Boštanj po Grahovci itd. so ga veliko izpeljali. V Boštanju je bila v tistem času voznikom imenitna postaja.

Kadar je bila voda v savski strugi ugodna, so potrebovali brodniki iz Siska v Zalog 16—20 dni, ob neugodni pa včasih cel teden dalje.

Po končani francoski vojski je bilo za promet po Savi na razpolago gotovo kakih 80—90 ladij. Našel sem vinotržno knjigo svojega rajnega očeta od l. 1839—1840 in sem našel v njej zapisana imena gospodarjev ladij, ki so pri njem vino za pijačo brodnikom kupovali.¹⁸ Brodniškim hlapcem je preskrbel gospodar tudi hrano. V prvih časih je naročil pri že zato izbranih hišah ob Savi, da so jim gospodinje skuhale obed; kruh in vino v vedrcu so imeli sami. Nekoč pa pride neki doslužen vojak kot brodnik na ladjo in svetuje gospodarju, kuhinjo po vojaško urediti. Gospodar v to dovoli, kupi lonec, skledo, žlice; vojak napravi ognjišče v ladji in kuhinja je bila gotova. Za obed je dobil vsak brodnik opoldne pol funta mesa in juho, v katero so nadrobili dovolj kruha; v jutro, dopoldne, popoldne in zvečer pa kruh, ki je bil pečen polovico iz pšenične, polovico iz ržene moke, in za vsak (obed) eno četrto bokala vina. In tako so tudi drugi vpeljali.

Bolj težavno je bilo prenočevanje, posebno v deževnem, mrzlem vremenu. V zadnjem koncu ladje je bil pod, na katerem so podnevi stali ladjo vodeči brodniki, na noč pa so postavili ondi na obe strani „špunta“ ladje se opirajočo „bavtaro“¹⁹, spredaj in zadaj

¹⁷ Impoljca, grad ob deželni cesti Radeče—Krško, okoli 5 km niže od Boštanja, tam, kjer se ocepni okrajna cesta na Studenec, Rako, Bučko. Log je vas na kranjski strani nasproti Sevnice.

¹⁸ Planine navaja tu 75 imen malone v abecednem redu: Anžok „Povše“, Beden, Breznikar, Bajzgarber, Baron, Brenkač, Beržan, Bec, Cotar, Dragar, Drnovšek, Dobravec, Erjavc, Floser, Gostinčar, Gradišk, Hribar, Jane, Jerbič, Jake, Jeranc st., Jeranc ml., Judeš, Jesih, Jakobe, Jokelj, Kunstove, Koblar, Kovač, Kumer, Krača „Lenček“, Kočevar, Koželj, Kluk, Kišave, Klembas, Konšt, Kobivšek, Kral, Lipk, Lašan, Lakavec, Levec, Martnak, Mišč, Mežnar, Mikelj, Mavtnak, Marvove, Novak, Nivšek, Nickel, Obreza, Polak, Potočin, Peklar st., Presenc, Planinšek, Peklar ml., Rebole, Rozman, Ročič, Sirk, Skarjavc, Savšek, Slatner, Šepak, Šega, Šraj, Tonček, Tomaževc, Tinček, Urbič, Ober (Über?), Zajec. — A ker so nekateri brodniki tudi pri sosedu Ivanu Papežu in pri oskrbništvu Tariške grajščine ostajali in tam vino kupovali, niso vsi v omenjeni Planinčevi knjigi zabeleženi.

¹⁹ Bavtara je iz več desak skupaj zbita plat strehe. (Op. Plan.) — Slične strehe se vidijo tudi dandanes na ladjah, ki vozijo po Ljubljani iz Podpeči v Ljubljano.

so tudi z bavitarami zaslonili in razstlali slamo, ki so jo pod prag ladje spravljali, in ležišče — „koliba“ — je bila gotova. Seveda v mrzlem vremenu so se radi v hiše potikali, a če slučajno ni bilo hiše pri rokah, se je dalo kakor že v taki kolibi prebiti. Pa kaj je to djalo vsem nezgodam vajenemu brodniku! Vsak je imel sedanjim „havelokom“ podoben plašč, in v takem plašču je preстал vse vremenske nezgode.

*

Sprva mojega popisovanja sem omenil jez „Prusnik“ pod Zagorjem. Ime „jez“ je najbrž odtod, ker se je svoj čas — katero leto, se ne ve, gotovo da zdavnaj, kar ustno izročilo pravi in to potrdijo sledovi — na levi strani skalnati hrib utrgal in Savo zajezil. Tako je nastal jez. Sava je sicer nekaj skalovja sama razrila, a velikanske skale so še dandanes, v katere se valovita Sava zastonj upira, jih premakniti. Tedaj ni bilo mogoče tedanjim ladjam ondi čez prepluti; blago so pod jezom izložili, ga speljali nad jez, tako tudi ladjo, blago spet nazaj vložili in tako peljali naprej. A to ni trajalo dolgo, ker je bila s prevažanjem ladje le prevelika muka in zamuda. Uredili so pa kasneje tako, da so prazne ladje čakale nad jezum in so samo blago prepeljali. A kmalu potem se je visoki erar, ki je še tu in tam savsko strugo trebil in pota ob obrežju napravljaj, poprijel truda-polnega dela in vsaj toliko iztrebil, da so zamogle prazne ladje pluti. Pod vlado svetle carice Marije Terezije so se pa kaj naglo napravljale velikanske in drage naprave, kanali, katerih sled se še dandanes vidi. Visoki erar je kupil posestvo „Prusnik“, zidal ondi grajščini podobno hišo²⁰ in druga gospodarska poslopja, nastanil c. kr. uradnika „Navigationsbeamte“, ki je nadzoroval vožnjo ladij po kanalih, posestvo pa dal podjetniku v najem s pogojem, da je moral držati 4 pare prav močnih volov za pripravo k ladji v kanalih in imeti po predpisih močne vrvi, na katere so ondi ladjo navezali. Kadar je bila ladja v kanalu, nastavili so nad Prusnikom rdečo zastavo, da se je dol plavajoča ladja ustavila. Vse to je nadzoroval omenjeni uradnik.

Če se dandanes potnik z železnice tja ozre, se mu zdi Sava po teh kanalih in skalah res nekako strahovita, a vendar se ni pripetila tam nobena nesreča, med tem ko se je drugod po Posavju vsako leto gotovo ena, včasih pa tudi dve ladji potopili ali razbili in je večidel pri vsaki nekaj brodnikov utonilo.

*

²⁰ Dandanes gradič, last g. Potioreka. Gospodarskih poslopij ni več.

Ladje so tesali največ v Litiji, ker so bili ondi najbolj sloveči tesarji doma; pa tudi v Klečah, Lazah, Poljanah pri Kresnicah, v Krškem in pri Hribarju na Jesenicah. Vrvi za ladje so pletli največ v Litiji. Tam se je dobilo tudi drugo orodje, kar je potrebovala ladja, n. pr. vesla, drogi itd. Vrvi so pletli tudi v Radečah in Jesenicah.

Vino za pijačo brodniskim hlapcem so dobili gospodarji ladij na Hrvaškem za čas, dokler so se ondi mudili; a na Jesenicah, na „meji hrvaški“, je bil od vina, kakor sem že prej omenil, velik „col“, tako da so vino, če ga niso prej popili, rajši po tleh izpustili, kakor da bi bili tako veliko colnino plačali. Dobili so ga kako vedro na Jesenicah — ki pa je bilo navadno dražje kot tukaj²¹ — da so do tu sem prebili in si ga tu na Brodu natočili, ker je bilo ceneje pa precej ostro, kar je brodniskim vedno suhim grlom prav dobro ugajalo, da so ga imeli do Zaloga. Po okoliščinah so ga potrebovali na ladjo 5—6 veder, prodajalo se jim je vedro po 1 fl. 30 kr. C. M. do 2 fl. ali sedanjega denarja 3 K 25 h do 4 K 20 h. V zadnji dobi, kar so vozile ladje v Zalog, sta preskrbovala vino brodnikom rajna Ivan Planinc in Ivan Papež²² — vrnila pa se je v poslednjem času v to kupčijo l. 1836 Tariška grajščina in zidala v ta namen klet, ki še stoji na zemljišču takrat grajščaku podložnega kmeta, katerega je prej s posestva pregnala in skušala svoje desetinsko in gorniško vino brodnikom spečati. A ogibali so se tudi brodniki teh krutežev, da so jim le malo vina spečali. Po okoliščinah vožnje z ladjami po Savi se je spečalo na leto povprečno 3000 veder vina brodnikom.

Ko se je v jeseni l. 1849. otvorila nadaljevalna železniška proga iz Celja prek Zidanega mosta v Ljubljano, je precej nehala vožnja z ladjami v Zalog, a živahno gibanje se je počelo med Zidanim mostom in Siskom. Kakor sem že omenil, je prevzel visoki erar vrhutega, da je imel že prej obsavski breg in vlačugarsko pot „Treppelweg“, tudi okrajno cesto Zidani most—Krška vas v svoje oskrbovanje. Inženirskim uradom, ki so bili že prej nastanjeni v Radečah in Krškem, je dodal c. kr. stavbeno vodstvo v Ljubljani.

Na Zidanem mostu se je nastanilo Savsko brodarsko društvo „Save - Schiffahrt - Gesellschaft“. To društvo si je napravilo štiri velike ladje. Ker je Sava od Zidanega mosta dol bolj plovna, so nosile te ladje po do 2000 dunajskih stotov teže in vpregali so v nje po 12—14 parov živine. Oblika je bila sicer prejšnjim podobna, a uredba je bila drugačna. Nekatere so imele krove, vsaka pa je imela blizu v zadnjem koncu „črdak“²³, ki je služil brodnikom v stanovanje

²¹ Se. pri Planincu na Brodu.

²² Gl. op. 18 (Konec).

in prenočišče. Zgoraj na strehi, ki je bila le malo napeta, se je košatil „krmanoš“²³, t. j. tisti brodnik, ki je znal ladjo s krmanom voditi. Tudi nekateri gospodarji poprejšnjih ladij so prejšnje razdrli in napravili po zgledu društva enake ladje in jim dali po šegi pomorskih tudi imena, najrajši svetnikov in svetnic., n. pr. Sv. Peter, St. Martin, Marija-Ana, pa tudi Ščuka, Sava itd.

Brodarska družba je imela tudi ladje, ki so plule po dolnji Savi in Kolpi v Karlovec. Imenovali so jih „barktone“.²⁴ Z dvema takima „barktoni“ je skušala družba uvesti vožnjo po naši Savi; bila sta prav lično morskim ladjam podobno izdelana, eden je nosil tedanjega kupčijskega ministra ime „Baron Bruck“. Imela sta kot morske ladje grebenasto dno²⁵ in od tega razveznjeno steno; cepila sta lahno vodo in živina jih je vlekla z malim naporom. A imela sta slabo stran za naše klečasto Posavje, da sta plavala globoko; po naši Savi od Krke gor sta mogla pluti le pri obilni vodi. Po storjenih treh poskušnjah so jih odpravili spet nazaj na globoke, njima prikladne vode.

Promet blaga so preskrbovali špediterji po ladjah in vozovih. Cestna proga Zidani most—Sisek je bila vedno polna voznikov. Na Zidanem mostu je bilo posebno živahno; tu se je kar trlo brodnikov, voznikov, nakladačev, „fakinov“, železniških in drugih delavcev, rokodelcev itd. Pa tudi pri vzdrževanju ceste, obsavskega obrežja in njegovih naprav — „objektov“ — so služili podjetniki, založniki, obrtniki, rokodelci, navadni delavci, vozniki itd., skratka, vse je služilo in si pridobivalo denar ter si množilo blagostanje.

Ko pa se je otvorila hrvaška železnica Zidani most—Sisek v jeseni l. 1862, je vse to naenkrat nehalo. Ladje, kar jih je bilo še v dobrem stanu, so gospodarji prodali podjetnikom na Donavo; ti so jih rabili za vožnjo kamnja in peska. Vozniki pa so konje in vozove polagoma poprodali in blagostanje je jelo hitro pešati.

Promet preko Save so izvrševali zasebniki s svojimi brodovi, n. pr. v Radečah, Loki, Kompolji, tu na Brodu, v Sevnici, na Logu, Blanci, v Rajhenburgu, na Vidmu—Krškem. A najvažnejši od teh so se morali umakniti napredku časa, ko se je odprl l. 1866. most čez Savo v Krškem, l. 1879. most pri Sevnici in l. 1894. most v Radečah. Drugi manj pomenljivi brodovi so pa deloma še ostali.

Z l. 1870. se je počela na vinski trti polagoma prikazovati nam še tačas neznan bolezen — peronospora — ki je nekatera leta

²³ Črdak, hrv. čardak, in krmanoš - krmár, tudi iz hrv.

²⁴ „Barkton“ je bila pokrita ladja; vanjo so žito nasuli ali ga nalagali v vrečah.

²⁵ Greben, značilna označba za nem. Kiel.

manj, nekatera bolj, kakor je njej prikladno vlažno vreme ugajalo, trsje po goricah napadla in se tako močno širila, da je nekatere gorice uničila, preden se je za sredstvo izvedelo in se začelo splošno proti njej z galično apneno vodo protiviti. K tej bolezni se je pridružila še njej zarodna trtna uš in uničila popolnoma vinograde. S tem je izginil dolenskem kmetovalcu in vinorejcu glavni vir dohodkov. Nastala je splošna revščina in ni se čuditi, da se nasledniki nekdanj imovitih posestnikov preseljavajo dandanes v Ameriko iskat si boljše bodočnosti.

Na Brodu spisal meseca majnika 1903.

Anton Planinc,
krajni šolski nadzornik.

Razvoj naše pisave.*

Dr. Josip MAL.

Naš današnji alfabet izhaja iz egipčanske hieratične kurzive, ki je po posredovanju Feničanov prišla k Grkom, odtod k Rimljanom in od teh k Germanom; ta alfabet je tvoril najbrž tudi podlago za rune. Rimljani so grški (kalkidični) alfabet deloma neizpremenjen prevzeli, deloma so si ga glasovno primerno prilagodili: grški gamma Γ so zaokrožili in tako je nastal C, iz C s končno črtico je nastal G, za F so pridržali stari znak digamme Φ , za goltnik znak H (eta), iz grškega P (rho) je nastal s sledečo nastavno črtico naš R¹; opustili so pa grške znake za aspirate theta, phi, chi, enako za psi in omega. — V najstarejšem doslej znanem rimskem napisu (V.—VI. stol. pred Kr.) je cel značaj pisave še grški (posebno znaki za P, R, S). Prva vrsta tega napisa se čita od desne proti levi, druga od leve proti desni itd., tako si sledijo vrste ena za drugo sem in tje kakor voli orjejo njivo (bustrophedon). V rabi so v tem času samo danes takozvane velike črke (majuskula), male črke (minuskula) so se iz prve izcimile še-le tekom časa, zato v tej dobi tudi ni sistema 4 črt, marveč se črke omejujejo le z 2 črtama.

Z dletom izklesano (epigrafično) pisavo na javnih rimskih napisih in spomenikih so posnemali tudi najstarejši rokopisi, ki poznajo samo velike črke (majuskulo), katere stavijo samostojno eno poleg druge (*scriptura erecta*), črk torej še ne vežejo med seboj,

* Ta sestavek se naslanja na dokumente, kateri so zadnji čas razstavljeni v dež. muzeju „Rudolfinum“ deloma v originalu deloma v fotografičnih snimkih, ki nam v glavnih potezah predočujejo razvoj latinske pisave. Pripisane številke kažejo vrsto v tabeli črkinih oblik na strani 143.

scriptura cursiva je še nepoznana. V stari rimski majuskuli pa ločimo 2 vrsti: a) Kapitalis, b) Uncialis.

a) Pri kapitalni pisavi prevladujejo 1. ravne črte; še le iz dobe cesarjev datira trebušno zaokroženje posamnih črk²; 2. višina črk je enaka širini, vse črke pa imajo kot v epigrafiki enako višino; to pisavo zovemo zato tudi littera quadrata. — V tej monumentalni pisavi (ki je bila za vsekavanje v kamen ali bron vsled prevladujočih ravnih črt zelo prikladna) so se ohranili predvsem rokopisi latinskih klasikov (Vergil, Juvenal, Terenc, Ciceron); do VIII. stol. ne najdemo v tej pisavi liturgičnih knjig. Ražen slavnostne capitalis monumentalis je bila vedno v rabi manj skrbno pisana capitalis rustica ali actuarica, kjer ni toliko razločka med tenkimi in debelimi črtami, vedno pa nahajamo krepke končne črte.³ — Ker je kapitala kot splošna knjižna pisava prišla zgodaj (v IV. stoletju po Kr.) iz rabe, jo je težko časovno določevati: ker je malo primerjalnega materiala ohranjenega in ker so pozneje često stare rokopise v pisavi posnemali. Zato je paleograf navezan predvsem tudi na filologično kritiko, na večjo ali manjšo čistost jezika (napram podivjanosti latinščine v V., VI. in VII. stol.), na ortografijo, na delitev besed, na uporabljane okrajšave, katerih je v starejši dobi le malo in obstoje iz siglov (= littera singularis, kjer velja n. pr. začetna črka za celo besedo) in iz tironskih not (neke vrste stenografije), dalje na enakomerno višino črk, treba je tudi paziti če se ne nahajajo v pisavi elementi, ki so značilni za kakšno poznejšo vrsto pisave. — Pozneje so kapitalo rabili le bolj za nadpise posamnih odstavkov (odtod ime kapitel).

Za pisanje na mehek material* (papirus, vosek, pergament) je bila kapitala vedno bolj okorna, zato so iskali ložjih oblik, kjer so bile črke enostavnejše in so se lažje dale medsebojno vezati; na enakomernost niso polagali nobene važnosti, v svrhu lažje vezave raztrga ta (v II. stoletju) nastajajoča kurzivna pisava črke često na dva dela. V dioklecianski periodi so namenoma skušali podivjano pisavo izboljšati po starejših vzorcih: iz te restavracije nastane nova majuskulna pisava, ki se novemu pisalnemu materialu (papirus, pergament) bolje prilagodi.

b) To je scriptura uncialis, kjer so (v razločku s kapitalo) 1. lomljene črte večinoma zaokrožene, že prej okrogli deli črk se sedaj še bolj trebušasto izbočijo, 2. se v unciali proporecije gotovih črk izpremene, tako da višina črk ni več enaka. Pri D se trebuh

* Glede zgodovine pisalnega materiala prim. moj spis o arhivih, Dom in Svet, 1910, str. 19 sl.

še bolj zaokroži, in da se od O loči, dobi zgoraj daljši proti levi zasukan nastavek. Značilne črke so zlasti, A, D, E, H, M, Q, V.⁴ Unciala rada zgoraj pri črkah debelo nastavi ter posamne črke večkrat zveže (ligature *nt, us, ur, or, un*).⁵ Od V.—VIII. stoletja ostane unciala kot glavna rabljena pisava, zlasti za cerkvene rokopise. Ta pripravnejša in lepša pisava (unciala) tvori tudi podlago za mlajšo rimsko kurzivo. Do srede VI. stoletja ostane unciala obširna, zelo okrogla, elegantna in jako enakomerna; pozneje je bolj stisnjeno-čokata, kratka in debela, nekatere črke pa gredo daleč nad oziroma pod črto. Za vsakdanjo vporabo pojema od VI. stoletja naprej čista unciala, za navadno korespondenco so raje rabili poluncialo. Za časovno določitev tudi tukaj ne zadoščajo izključno paleografski momenti, treba je marveč gledati na celo opremo rokopisa, ortografijo; delitev posamnih besed postaja vedno pogostejša. (Starejši kapitalni rokopisi tega večinoma ne poznajo; pozneje delijo besede s presledkom, s pikami ali črtami, vendar še dolgo ne dosledno). V karolinški renesansi (konec VIII. stoletja) so uncialo kot tudi kapitalo nanovo poživili, predvsem so jo rabili kot olepšalno pisavo za nadpise in začetnice. V tej karolinški dobi pa so pisarji obe pisavi (kapitalo in uncialo) pogosto medseboj zmešali; živ čut za razliko obeh vrst je pač takrat že zamrl.

Za navadne, manj važne, privatne, pa tudi za trgovske zapiske so že Rimljani stremili za enostavnejšo pisavo, ki črk ne postavlja samostojno eno poleg druge (*scriptura erecta*), marveč 1. skuša črke v kar mogoče malo potezah napraviti in 2. obliko črk tako spremeni, da se kolikor mogoče lahko preide od ene črke do druge; ne samo črke marveč tudi cele besede se sedaj med seboj v svrhu hitrejšega pisanja vežejo. To pisavo imenujemo kurzivno, *scriptura cursiva*. Kurziva zahteva za vsako črko malo potez, iz N nastane n, pri B zgornji del odpade — b; za lažjo vezavo dobijo črke nastavke ali pa se črke raztrgajo na dva dela: posledica tega je, da imajo v kurzivi posamne črke več oblik, niso enako visoke, niso več lepo okrogle in so težje čitljive.⁶ Taka pisava se pa nasprotno prilagodi lahko vsakemu pisalnemu materialu: imamo zapiske na voščenih ploščah in belješke s čopičem, ogljem ali s kakim trdim pisalom. Starejši rimski kurzivi služijo kot podlaga kapitalis, kurziva te oblike samo poenostavi in jih bolj površno dela, črke med seboj veže ali tudi raztrga in sploh oblike črk poljubno izpreminja v svrhu vezave in hitrejšega pisanja; najbolj neenakomerna je pisava na voščenih ploščah, ki so služile samo za hipno uporabo.

V IV. stoletju srečamo že zgodnjo srednjeveško kurzivo, ki rabi alfabet kapitale oziroma stare rimske kurzive in črke iz uncialne. Prevladuje pa v tej kurzivi uncialni značaj črk, predvsem raba okroglih oblik; sedaj se vežejo črke večinoma le v srednji črti, dolgost črk postaja enakomernejša.

Knjige večjidel te kurzivne pisave niso posnemale, tu je bila vedno v rabi bolj čitljiva pisava, vendar imamo tudi iz VI. stol. rokopise, ki so popolnoma v kurzivi pisani: v knjigah je pa ta kurziva veliko bolj enakomerna in pravilna kakor v listinah. V gotovih teritorialno ali kulturno odločenih centrih se je tekom časa razvila stalna tradicija v pisavi, zlasti v državnih, papeških, notarskih in samostanskih pisarnah. Od VII.—XII. stoletja je bila v teh krogih več ali manj v rabi ta, sicer ne nova, vendar diferencirana kurziva. Te pisave imenujemo nacionalne in ločimo: zapadnogotsko v Španiji, špičasto irsko*, južnoitalijansko (Mone. Casino); papeško in merovinško. V Nemčiji se vsled nizkega stanja prosvete ni ustalila nobena trdna posebna pisava in zato vidimo, da je v Nemčiji že s početkom IX. stoletja jela tudi v listine (kot domeno kurzive) prodirati karolinška minuskula, seveda spočetka zelo pomešana s kurzivnimi elementi, zlasti kurzivni odprti *a* in nekatere kurzivne ligature kakor *rt*, *re*, *st*, *en*, *ct*⁷ so se dolgo držale.

Kakor rečeno so kurzivo v knjigah le bolj izjemoma rabili, pa tudi lépo, kakor zrisano uncialo so 1. nadomestili z iz kurzive prevzetimi črkami, obdržali so pa okrogli uncialni značaj, 2. kurzivni alfabet in kurzivne zveze so deloma obdržali, a rabili so kurzivo veliko bolj enakomerno, pisali niso več poljubno čez črto, marveč so se omejili med 4 črte. Iz tako predelane uncialne je izšla polunciala, ki ima duktus in mnogo črk iz uncialne, mnogo črk in ligatur (zlasti pozneje v VII. in VIII. stol.) pa iz zgodnje srednjeveške kurzive. Značilne črke za te vrste pisavo so: *a*, *b*, *d*, *m*, *r*, *s*, *g*, dalje ligature *nt*, *ti*⁸. — Spodnje in zgornje dolžine črk postanejo sčasoma velike, sicer pa so črke čokate, nizke, zlasti izza VI. stoletja: polunciala preneha biti majuskulna pisava, marveč je tu že nekaj predhodnik karolinške minuskule. V poznejši polunciali imajo črke čisto horizontalne nastavne in končne črtice,⁹ mnogokrat tudi betasto odebelitev (zlasti po II. polovici VI. stoletja). Najstarejši poluncialni kodeksi datirajo še iz V. stoletja, v VII. stoletju pa do karolinške reforme je to najnavadnejša pisava, razen v listinah, kjer vlada

* ki se je (kakor pozneje gotška pri Nemcih) ohranila kot narodna pisava Ircev do najnovejšega časa.

skoro izključno kurziva, ki se je tudi sicer najbolj rabila za kratke, površne zapiske in podpise.

V VII. in VIII. stoletju moramo reči, da je pisava splošno podivjala, tudi unciala in pol-unciala sta sprejeli mnogo nepravilnih kurzivnih zvez, rokopisi te dobe so polni jezikovnih napak, velika negotovost vlada tudi v ločenju besed in stavkov. Že v drugi polovici VIII. stoletja pa opazamo, da kurzivne zveze pojemujejo, pol-unciala prihaja zopet do veljave. Zlasti Karel Veliki se je trudil za splošno zboljšanje pisave, na italijanskih pohodih je spoznal lepe stare rimske vzorce, katere njegova dvorna šola posnema, kakor tudi klasično ornamentiko. Kopisti so posegali po dobrih starih predlogah in tekstih; sedaj polagajo važnost na ločitev besed in stavkov, na čistost jezika; gramatika in ortografija postajajo polagoma boljši. Vendar se vse to ni tako hitro izvršilo, marveč je šlo vspremenljivo z napredovanjem splošne omike: ločitev stavkov in besed še dolgo ni popolna; zlasti prepozicije se še do XI. stoletja vežejo z naslednjo besedo, barbarska latinščina se polagoma tekom IX. stoletja zboljšuje, dvoumne kratice postajajo redkeje. Pa ne samo na dvoru Karla Vel., marveč na več krajih opazimo istočasno prizadevanje za zboljšanje pisave in so prišli do enakih rezultatov. Zunanost te novo nastajajoče pisave se naslanja na bolj površno in lahko pisano pol-uncialo ter na knjižno kurzivo VIII. stoletja. Zgornji deli črk so betičasti, na spodaj pa (do X. stoletja) priostreni; kurzivni elementi, v kolikor so še v rabi, čitljivosti nikakor niso na kvar. Ta nova karolinška minuskula se lahko deli po času in zunanosti v dve skupini:

1. starejšo ali okroglo minuskulo (od IX. do konca XII. stol.),
2. oglato (gotško) minuskulo (od XIII. stoletja do nastopa humanistične pisave v XV. stoletju).

Ad 1. V XI. in XII. stoletju (trebušnate) črke niso več tako lepo zaokrožene, zaokroženje sestoji pogosto iz dveh potez, vsled česar postanejo ločne črke robnate in eliptične, končne črte so narejene v ostrem kotu, črke stojijo bolj tesno druga ob drugi. Pri *m* in *n* srednja končna črtica ni več kot doslej na levo, marveč vedno bolj in bolj proti desni obrnjena, betičasti nastavki (*b*, *d*, *h*, *l*) polagoma izginjajo, zato pa dobijo (že v X. stoletju) te črke zgoraj tenko črtico, sprva na levo, potem proti desni, iz česar nastane v XII. stoletju nekak viličast precep.¹⁰ Odprti kurzivni *a* se drži v karolinški minuskuli silno trdovratno, šele z X. stoletjem izgine ta stara oblika. Nalomljeni kurzivni *e*¹⁰ se po sredi IX. stoletja več ne nahaja. Kurzivna ligatura *rt* se dobi še v X. stoletju, vendar že

redko; *ra, re, ri, nt* so vedno redkeji, v X. stoletju izginejo; enako redke so v X. stoletju zveze za *ti*.⁸ Toda ves ta čas so v rabi ligature *st, ct* (v XII. stoletju z odprtim lokom) in *et (&)*. Majuskulne črke, ki so še (iz pol-unciale) preostale se polagoma izključujejo: tako N (ki se še v IX. stoletju čisto redoma rabi namesto minuskulnega *n*), tudi uncialni *d* se dolgo drži. Nasprotno se pa že v X. stoletju rabi na koncu besede večkrat majuskulni S, v XII. stoletju se nahaja tak S tudi že v sredi in začetku besede, dočim so doslej rabili dolgi *i* (prim. tabelo, 8. vrsta); od XII. stoletja dalje je pogost tudi majuskulni R, enako mesto okroglega U tudi oglati V (brez glasovne razlike). Iz začetka X. stoletja je vedno pogostejši takozvani *e-caudata*¹⁰ (namesto *ae = æ*, katera oblika se po XI. stol. popolnoma izgubi). V X. stoletju je tudi delitev besed skoro popolna, okrajšalni znaki se rabijo enakomerno; v X. stoletju so črke splošno velike in robate (brez razlike med tenkimi in debelimi potezami, vse je enako močno). Pri *a* je hrbet prvotno poševen, po X. stoletju pa se vedno bolj približuje vertikalni črti. *I* dobi spodaj močne končne črte, ako stojita dva *i* skupaj ju je težko ločiti od *u*, zato dobi že koncem XI. stoletja zgoraj črtico, v drugi polovici XII. stoletja pa dobi tudi enostaven i zgoraj takšen akcent (piko); s XV. stoletjem dobi tudi *u* zgoraj en znak.¹¹

S pravnim življenjem zvezana listina pa spada, kot pravo samo, h konservativnemu elementu, in tukaj so se — vsaj na zunaj — še dolgo časa obdržale stare kurzivne oblike črk (zlasti okraševanje zgornjih delov črk¹², četudi tukaj novi duktus karolinške minuskule vedno bolj prodira (pod Ludovikom Pobožnim je v cesarskih listinah vrsta z datumom pisana že z minuskulo).

Tudi italijanski notarji se po začetku XII. stoletja poslužujejo vedno bolj takozvane diplomatske minuskule. Papeška pisarna se trdovratno drži stare pisne navade, tu so staro kurzivo kaligrafično predelali, označuje jo zlasti tudi velika širina. Minuskula je trajno v rabi papeške pisarne še-le po končanem investiturnem boju.

Ad 2. Oglata gotška minuskula (od XIII.—XV. stoletja.)

Na robu XII. k XIII. stoletju moramo zaznamovati v sedaj splošni rabljeni minuskulni pisavi pomemben preobrat, ki se izvrši vzporedno in v zvezi s spremenjeno smerjo v umetnosti, kjer se pojavi šilasti gotški lok. Ker je v srednjem veku tudi pisavo prištevati k umetnosti, zato je razumljivo, da je to novo dušno stremljenje našlo odmev in vpliv tudi na pisavo.* Zgodilo se je pa to

* Prim. kako je v našem času vplivala kratka doba takozvane secesije mimo grede tudi na umetni tisk.

čisto in izključno le iz estetičnega čuta, brez vsake konstruktivne potrebe.

1. Okrogle in vzbočene črte se nadomestijo sedaj z ravnimi ali vsaj lomljenimi črtami; 2. tenke in debele črte se veliko bolj poudarjajo kot doslej; 3. črke se še bolj tesno zrinejo skupaj¹³; 4. ves način opreme sploh je odvisen od novega sloga.

To novo pisavo, ki je tako nastala iz pretiravane in sprijene okrogle minuskule, so v dobi renesanse humanisti začeli zaničljivo nazivati gotsko, t. j. tujo, nelepo in barbarsko; pisava kot taka pa nima s starimi Goti prav ničesar opraviti. Imenovali so jo pozneje tudi nemško in se je za nemško pisane spise ohranila kot takozvana fraktura notri do današnjega dne kakor neke vrste značilna in samorasla nacionalna pisava in sicer popolnoma po krivici: kajti kakor gotski stavbinski slog, tako se je tudi ta nova pisava kot produkt sodobnega dušnega stremljenja razvila istočasno na različnih krajih, naprvo pa na Francoskem. Na Nemškem je bila ta oglata gotska pisava za latinske in nenemške spise sploh v rabi do ca. 1500 ter se je polagoma umaknila novi humanistični, okrogli minuskuli.

Na jugu (v Italiji) je gotsko pisavo še preje, že tekom XV. stoletja izpodrinila humanistična. Majuskula ostane le bolj kot olepšalna pisava, v slogu gotike dekorativno (z arabeskami) okičena. Sredi XIII. stoletja je na severu lomljenje črk že popolno in doseže s XIV. svoj višek. Za navadno pisanje pa je bila ta littera grossa (grossare = lepo pisati), ki je ostala dolgo časa malo ali nič izpremenjena v rabi zlasti za liturgična dela in potem naravnost za tiskanje prevzeta, zelo nepripravna in tako se je razvila razen te kaligrafične ravno tako odločno gotična, toda za ročno pisanje bolj primerna pisava, kjer vodijo nastavne oziroma končne črtice često od ene črke do druge: tako nastane zopet kurzivna, kurentna pisava, ki pa ni več tako oglata, marveč so črte v svrhu hitrejšega pisanja bolj okroglo zavite;¹⁴ te pentlje so postale pozneje za mnoge črke (*l, d, h*, itd.) konstitutivne, bistvene.

Vendar ta nova kurziva črk ne trga (kot starorimska) in ne spreminja njihove oblike. Število okrajševalnih znakov je manjše (vsled česar so okrajšave mnogokrat dvoumne in težje razrešljive), okrajševalni znak v obliki valovite črtice* je (že koncem XIII. stoletja) često zvezan s črko.

Humanistična ali renesančna pisava. Gotska minuskula je bila vedno umetna pisava in s premaganjem gotike se je izpre-

* Vodoravna črtica nad *m* ali *n* znači še danes v nemščini dvojen dotični soglasnik.

Johann Anton Thalnitscher¹ von Thalberg.

Ein Lebensbild, gezeichnet von Josef ERKER.

Am 19. April 1914 jährte sich zum zweihundertstenmal der Todestag des Mannes, dessen Namen wir an die Spitze dieses Aufsatzes gesetzt haben. Die Pflicht der Dankbarkeit ist es, die uns drängt, diesem ausgezeichneten Manne, dem seine Vaterstadt Laibach so viel verdankt, diese Zeilen zu widmen, um die Erinnerung an ihn im Gedächtnisse der Nachwelt einigermaßen wieder aufzufrischen.

Johann Anton Thalnitscher stammt aus einer der angesehensten Familien Laibachs. Sein Vater Johann Baptist stand in städtischen Diensten; er war zuletzt Ratsherr und mit kurzen Unterbrechungen zwanzig Jahre hindurch bis an sein Lebensende Stadthauptmann (Bürgermeister) von Laibach, Consul et Capitaneus Labacensis, wie es in seiner Grabschrift heißt.² Als er zwei Jahre vor seiner Wahl zum Bürgermeister auf die damals innegehabte Stelle freiwillig verzichtete, wurde auf dem Rathause eine von Johann Georg Kappus, Mitglied des äußern Rats und Unterkämmerer, auf ihn verfaßte Lob- und Dankrede gehalten, deren Wortlaut im städtischen Archiv aufbewahrt wird. P. Marcus a S. Paduano (Pohlin) führt in seiner Bibliotheca Carnioliae den Titel derselben an: „Panegyricus, das ist: Klägliche Dank-Rede eines Ehrsammen äußern Raths dieser fürstl. Haupt-Stadt Laybach, über die zum Leyd bewegende Resignation des Edel Vesten Wohl weisen, und fürsichtigen Herrn Johann Baptista Dolnitscher etc. seines dreyjährigen löbl. geführten Amts, so am Tage dess Apostels Jacobi dess 1670. Jahrs auf dem allhiesig bürgerl. Rath-Hauss ist öffentlich producieret und gehalten worden.“ In welchem Ansehen er stand und welcher Wertschätzung er sich erfreute, beweisen auch die anlässlich seines Geburtstages erschienenen Festschriften: „Felix

¹ Die Schreibweise Dolnizher, Dolnizhar, Dolnitscher, Dolnitschar finden wir in den Pfarrmatriken bis 1688, dem Jahre der Erhebung des Namens-trägers in den Adelstand. Im Adelsdiplom selbst heißt der Name ausdrücklich Thalnitscher von Thalberg (vide Blätt. a. Krain 1863 p. 187), wahrscheinlich um den Familiennamen mit dem Ade'sprädikat in Einklang zu bringen. Nach dem genannten Jahre kommt in der Sterbematrik nur die Schreibweise Thalnitscher vor, desgleichen in den Epitaphien des Geadelten und seines Enkels Alexius, sowie auch auf den anlässlich des Baues der Domkirche und des Collegium Carolinum angefertigten Denkmünzen und Inschriften. In der Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis schreibt der Verfasser seinen und seines Bruders, des Erbauers der Laibacher Domkirche, Namen nie anders als Thalnitscher. Endlich hat auch der Domdechant selbst seinen Namen immer nur Thalnitscher geschrieben, wie aus dessen noch vorhandenen eigenhändigen Unterschriften hervorgeht. Und diese Schreibweise wollen auch wir pietätvoll beibehalten.

² Cypressus Labacensis II. lib. 1. cap. 1. n. IV.

augurium a. 1681. Jo. Bapt. Dolnitscher, consuli Labacen. natalizanti concinnatum“ und „Elogium eidem a. 1682 dedicatum“, beide vom Verfasser Lorenz Zhizius.³ Im Dezember 1688 wurde er wegen seiner Verdienste in den erblichen Adelstand mit dem Beinamen „von Thalberg“ erhoben. In überaus glücklicher Ehe lebte er 43 Jahre lang mit seiner treuen Gattin Anna Maria Schönleben, Bürgermeisterstochter und des berühmten Landesgeschichtschreibers und Gelehrten Johann Ludwig Schönleben leiblicher Schwester. Er starb am 24. Oktober 1692, nachdem ihm seine Gattin zwei Jahre früher, am 29. Oktober 1690, im Tode vorausgegangen war.

Dieser ehrsamten Familie entsprossen sechs Kinder, drei Söhne und drei Töchter. Der älteste der Söhne, Johann Gregor, geboren am 12. März 1655, erwarb sich den Dokortitel beider Rechte und ist in der Folge städtischer Syndicus (Rechtsberater), öffentlicher Notar und Sekretär beim krainischen Vicedomamt geworden. Als Schriftsteller⁴ genoß er eines guten Rufes in der damaligen Gelehrtenwelt. Sein jüngerer Bruder Friedrich (geb. am 22. Febr. 1657) starb im Alter von 17 Monaten. Mit Johann Anton, dem jüngsten unter den Geschwistern, wollen wir uns im folgenden des näheren befassen.

Geboren in Laibach am 9. Jänner 1662, besuchte Johann Anton die Elementarschule und das Jesuiten-Gymnasium der Geburtsstadt. Seiner unverkennbaren Neigung zum Priesterstande Rechnung tragend, sandten ihn die Eltern auf die Hochschule nach Wien, wo er Theologie studierte, und später nach Rom, wo er im Jahre 1685 das Doktorat der Theologie mit allem Ruhm erlangte und zum Priester geweiht wurde. Seine Primiz feierte er in der St. Peterskirche und hatte gleich darauf die Ehre, von dem damals in Rom ad limina Apostolorum weilenden Laibacher Fürstbischof Sigismund Christoph Grafen von Herberstein dem Papste vorgestellt zu werden. Voll heiliger Begeisterung, getragen von den schönsten Idealen, kehrte er in die Heimat zurück. Der Oberhirt, dem die Tugenden und Talente des jungen Priesters nicht lange unbekannt bleiben konnten, berief ihn alsbald an seine Seite, indem er ihn zu seinem Hofkaplan und Sekretär machte und bald darauf, im Jahre 1689, trotz seines jugendlichen Alters — Talnitscher zählte damals erst 27 Jahre — zu seinem Generalvikar ernannte, welches Amt dieser auch unter den beiden nächstfolgenden Fürstbischöfen Ferdinand Grafen von Kuenburg und Franz Grafen v. Kauniz bis zu seinem Tode zur vollsten Zufriedenheit seiner Vorgesetzten bekleidete. Im Jahre 1700 verlieh ihm Kaiser Leopold I. durch die Ernennung zum Domdechanten die zweite Dignität im Laibacher Domkapitel. Als Generalvikar unterstützte Thalnitscher drei Bischöfe in der Regierung der Diözese mit solchem Geschick und solcher Gewissenhaftigkeit, daß er, wie es in alten Aufzeichnungen heißt, „alle seine Vorgänger weit überragte und auch

³ Bibliotheca Labacensis publica.

⁴ Cf. Poehlin, Bibliotheca Carnioliae, Mitt. des hist. Ver. 1860 p. 49. u. Blätt. a. Krain 1863 p. 196.

den Nachfolgern immerfort zu einem Vorbilde dienen wird“. Zwei Jahre vor seinem Tode, im Jahre 1712, entsandte ihn das Vertrauen seiner Mitbürger als Deputierten in die Landstube. Auch in dieser Eigenschaft war er ein Muster treuer Pflichterfüllung, und es wird ihm das Lob gespendet, daß er „nicht nur dem geistlichen Stande, sondern auch, als er mit allen Stimmen zum Verordneten erwählt wurde, dem politischen Stande voranleuchtete.“

Tugend und Wissenschaft waren die beiden Leitsterne in Thalnitschers Leben. Pietate et litteris insignis! „Ausgezeichnet durch Frömmigkeit und Wissenschaft“ wird er in seinem Epitaph genannt. Was zunächst seine Frömmigkeit betrifft, so wurde der Grund zu derselben schon im väterlichen Hause, wo sittliche Zucht und reges Tugendleben herrschten, gelegt. Er war eines der ersten Mitglieder der von seinem Bruder Gregor gegründeten *Academia Unitorum*, zu der nur wissenschaftlich Gebildete und Adelige Beitritt hatten, weshalb sie auch *Congregatio Nobilium* hieß und nach dem hl. Dismas, ihrem Schutzheiligen, gemeinlich *Dismas-Conföderation* genannt wurde. Als Mitglied dieser frommen Vereinigung führte er den Beinamen der „Zueignende“ und wählte sich als Motto die Worte: „Soli Deo“ (für Gott allein!), ein Wahlspruch, wodurch er die Richtung, die er all seinem Sinnen und Trachten, seinem ganzen Leben und Streben gegeben, hinlänglich kennzeichnete. — Als Freund der Armen unterstützte er diese nicht nur zeitlebens mit freigebiger Hand, sondern sorgte für sie auch nach seinem Tode durch die Errichtung der „Begräbnisstiftung für Arme“. — Gerühmt wird auch seine *Genügsamkeit*. Er war ein Feind üppiger Mahlzeiten und nahm nicht leicht eine Einladung zu einer Tafel an; konnte er eine solche aus wichtigen Gründen nicht ausschlagen, so behalm er sich bei Tische sehr nüchtern und mäßig.

Selbst fromm und gottesfürchtig, war er auf die Hebung der Frömmigkeit und guten Sitte auch bei anderen bedacht. Zu diesem Zwecke veranstaltete und förderte er gern volkstümliche Andachten und Festlichkeiten. Die neuntägige Andacht zu Ehren der unbefleckten Gottesmutter vor dem Weihnachtsfeste, die heute noch in der Laibacher Domkirche besteht, ist von ihm zuerst eingeführt worden; das vierzigstündige Gebet als Vorbereitung auf das Fronleichnamfest, an dessen Stelle später die gleichnamige Andacht in den Faschingstagen getreten ist, hat auf seine Veranlassung in der genannten Kirche den Anfang genommen; die Erhebung des Festes des hl. Maximus, Bischofs von Aemona (Laibach), am 29. Mai, zu einem Feste höheren Ranges (*duplex majus*) ist durch ihn in Rom erwirkt worden. — Da bei dem damals weniger entwickelten Schulwesen, das einen Schulzwang überhaupt nicht kannte, viele Kinder, namentlich der ärmeren Volksklasse, einen Schulunterricht nicht genossen, nahm sich der Domdechant dieser verwahrlosten Geschöpfe an und ermöglichte ihnen wenigstens die Teilnahme an einem geregelten Religionsunterrichte dadurch, daß er an verschiedenen Stellen der Stadt

sogenannte „Kinderlehren“ einführt, so in der Domkirche, in der St. Peterskirche außer der Stadt, in der Spitalskirche und in der Vorstadt Tirnau.

Mit der Sorge für ein religiös-sittliches Leben ging die Pflege der Wissenschaft Hand in Hand. Als vorzügliches Mittel zur Förderung des theologisch-praktischen Wissens hatte Thalnitser vor allem die gemeinschaftliche Diskussion über einschlägige Fragen erkannt. Daher führte er die „Conferentiae“ ein, bei denen sich die Geistlichkeit der Stadt alle Freitage an einem bestimmten Orte einfand, um über theologische Fragen, Pastoralfälle u. dgl. zu beraten. Im Zusammenhang mit diesen Konferenzen oder vielleicht als Frucht derselben erschienen aus der Feder Thalnitser's die beiden Schriften: „Decisiones quaestionum de Restitutione“ und „Selectorum casuum Conferentiae“. Außerdem schrieb er: „Constitutiones et Decreta synodalia“.

Unsterbliche Verdienste um Kunst und Wissenschaft erwarb sich der eifrige Domdechant durch die Errichtung des Collegium Carolinum Nobilium, dessen Gründung er in der am 30. August 1706 abgehaltenen Diözesansynode kräftigst betrieb und auch durchsetzte. Kaum war ein Jahr seit der Vollendung und feierlichen Konsekration der von ihm erbauten Domkirche, worüber wir weiter unten noch berichten werden, verflossen, als er an die Ausführung des erwähnten Synodalbeschlusses ging. Vorerst ließ er eine in den Grundstein einzuschließende eiserne Denkplatte herstellen, auf deren einer Seite er die Bestimmung des Carolinums näher bezeichnet, indem er die zu erbauende Anstalt nennt: eine Heimstätte der Frömmigkeit und Wissenschaft (Pietatis et Musarum domicilium), eine Pflanzschule für die neue Kathedrale (Cathedralis incrementum), eine Zierde der Stadt (urbis ornamentum), einen Ansporn für die Jugend (juventutis incitamentum) und eine Bildungsstätte der Geister (animorum cultum). Die Aversseite enthält die Inschrift: „Zur Ausbildung der christlichen Jugend in der Religion und in den freien Wissenschaften hat der Gründer und Erbauer der Cathedral-Basilika Joh. Ant. Thalnitser v. Thalberg, der hl. Theologie Doktor, Domdechant von Laibach und Generalvikar, dieses geräumige Collegium Nobilium oder Seminar von Grund aus aufgebaut und dazu den Grundstein gelegt am 9. Mai 1708.“⁵ Der Bau der Anstalt dauerte bis 1713, beschäftigte also den unermüdlichen Domdechanten fast bis zu seinem Tode. Zur Unterstützung der Zöglinge dieser Anstalt errichtete er eine Stiftung mit mehreren Plätzen von je 204 Kronen Jahresertragnis, deren Genuß auf die Gymnasial- und Theologie-Studien beschränkt ist und worauf vor allem Studierende aus der Nachkommenschaft seiner drei Schwestern, in deren Ermangelung aber Studierende der Theologie überhaupt Anspruch haben. Diese Anstalt, die unter den Schutz des hl. Carl Borromäus gestellt wurde, daher den Namen Carolinum führte, war schon anfangs

⁵ Der lateinische Originaltext ist zu finden in Hist. Cath. Eccl. Lab. von Joh. Gregor Thalnitser Cap. XXII.

nicht nur zur Erziehung adeliger Jünglinge, sondern auch zur Heranbildung von Priesteramtskandidaten bestimmt. Und wenn heute infolge geänderter Verhältnisse im ehemaligen Carolinum nur mehr das Priesterseminar zur Erziehung des priesterlichen Nachwuchses für die Diözese untergebracht ist, so dient es auch in dieser Gestalt noch immer der Pflege der Frömmigkeit und Wissenschaft gemäß seiner ursprünglichen Bestimmung und entsprechend der über dem Hauptportal in goldenen Lettern prangenden Inschrift: *Virtuti et Musis*.

Das Collegium Carolinum besaß und das Priesterseminar besitzt heute noch eine sehr interessante Bibliothek, zu deren Gründern nebst dem Fürstbischöfe Sigismund Christoph Grafen von Herberstein und dem Dompropste Johann Baptist Preschern auch der Domdechant und Generalvikar Johann Anton Thalnitscher gehörte und als solcher ausdrücklich in der Stiftungsurkunde vom 30. Mai 1701 genannt wird. Den Grundstock dieser Bibliothek bildete außer den Büchern des Fürstbischöfes und des Dompropstes die reichhaltige Privatbibliothek des Domdechanten. Die Bücher wurden bis zur Vollendung des Collegiums ober der Domsakristei untergebracht, nachher aber in den für sie bestimmten, bis zum zweiten Stock reichenden, mit prächtigen Fresken versehenen Bibliothekssaal der neuen Anstalt übertragen, wo sie sich bis zur Stunde befinden.

Daß ein solcher Freund und Förderer der Wissenschaften wie Thalnitscher in der damals blühenden Gelehrtenvereinigung *Academia Operosorum* nicht fehlen durfte, ist selbstverständlich. Als Mitglied derselben führte er den bezeichnenden Namen „Sedulus“ (der Emsige); sein Symbol war ein Bienenstock an einer Hecke, links rückwärts eine Schloßruine und ein Gebäude mit einem Turme, ganz im Hintergrund Berge. Sein Wahlspruch lautete: *Non perit ulla dies*. Im Leben Thalnitschers sollte eben kein Tag verloren sein!

Das Hauptwerk Thalnitschers, wodurch er seinen Namen in den Annalen der Stadt und Diözese Laibach verewigt und sich selbst ein Denkmal aufrichtiger Frömmigkeit und echten Kunstsinnes gesetzt hat, ist die St. Nikolaus-Kathedrale in Laibach. Von Thalnitscher ist die Anregung zu diesem monumentalen Bau ausgegangen; er hat die Ausführung dieses großen Werkes mit all den Mühen und Sorgen, die drum und dran hingen, auf sich genommen; er hat die Mittel zum Bau größtenteils selbst aufgebracht und einen großen Teil seines eigenen Vermögens zu diesem Zwecke geopfert; er hat die Meister, die das Werk schaffen sollten, von nah und fern herangezogen, mit ihnen beratschlagt und verhandelt; er hat den Bau beaufsichtigt und im gewissen Sinne selbst geleitet, und das alles bei seiner fortwährend schwächlichen Gesundheit und ungeachtet vielseitiger Inanspruchnahme als Generalvikar des Diözesanbischöfs. Als die alte, an der Stelle, wo früher ein dem hl. Nikolaus geweihtes Fischerkirchlein gestanden, im Jahre 1470 erbaute Bischofskirche nach zweihundertjährigem Bestande im Jahre 1670 be-

denkliche, geradezu gefahrdrohende Gebrechen und Schäden aufwies, trug sich Fürstbischof Josef Graf von Rabatta mit dem Plane, an Stelle der alten, baufälligen Kirche eine neue aufzuführen. Die Ungunst der Zeitverhältnisse und die Höhe der Baukosten vereitelten jedoch die Ausführung dieses Projektes, und der eifrige Oberhirt mußte sich auf die Erweiterung des Presbyteriums (Priesterchores) im Jahre 1674 beschränken. Das war die letzte größere Reparatur an der alten Domkirche. Fürstbischof Rabatta starb im Jahre 1683, sein Nachfolger auf dem bischöflichen Stuhle war Sigismund Christoph Graf von Herberstein. Thalnitscher, der Generalvikar des neuen Kirchenfürsten, nahm den Plan Rabattas wieder auf und richtete sein ganzes Streben dahin, seiner Vaterstadt Laibach ein würdiges Gotteshaus, eine stattliche Kathedrale zu schaffen. Fünf Jahre lang hatte er diese Sache bei sich überlegt und nach allen Seiten hin reiflich erwogen, bevor er zum Entschlusse der Bauführung gelangte und anderen davon Mitteilung machte. Endlich am 2. Dezember 1699, am Vorabende des Festes des hl. Franziskus Xaverius, trug er in der Wohnung des Dompropstes Dr. Johann Baptist Prescheren bei einem freundschaftlichen Gespräche in Gegenwart der Domherren Johann Pichi und Franz Gottfried Freiherrn von Pillichgraz, sowie des Stadtpfarrers von Stein Maximilian Leopold Rasp den Gegenstand mit aller Wärme vor, und jeder derselben versprach nicht nur eine (für die damaligen Verhältnisse gewiß bedeutende) Beisteuer von 500 Gulden D. W., sondern auch sonstige Förderung des Unternehmens. Dieser Beschluß wurde bald darauf dem gesamten Domkapitel in einer Sitzung vorgetragen und vom selben mit solchem Beifall aufgenommen, daß einer der anwesenden Canonici, der Dompfarrer Georg Wetstain,⁶ sofort seine goldene Halskette, ein Geschenk des Kaisers Leopold, auf den Tisch niederlegte und als Spende für den Neubau bestimmte. Auch der Fürstbischof, dem von diesem Kapitelbeschlusse Bericht erstattet wurde, gab zum projektierten Baue seine freudige Zustimmung und stellte seine kräftigste Unterstützung in Aussicht. Durch diese Opferwilligkeit und zugesicherte Hilfeleistung bestärkt, ging nun Thalnitscher an die Ausführung seines Vorhabens.

Der Zeitpunkt zur Herstellung eines so großartigen Baues war allerdings kein günstiger, weil zur nämlichen Zeit die Jesuiten ihre Kirche, die jetzige St. Jakobskirche, erhöhten und das Schloßgebäude zu zu Unterturn, heute Tivoli genannt, durch eine kostbare Bauführung er-

⁶ Georg Wetstain, ein Laibacher, S. Theol. Baccalaureus, der lateinischen, spanischen, französischen, italienischen, deutschen und slovenischen Sprache kundig, war zuerst Erzieher der Söhne des Ferdinand Grafen v. Harrach und machte mit diesen eine Reise durch Frankreich, Spanien und Italien. Im Jahre 1672 erschien in Wien sein dem genannten Grafen gewidmetes Lustspiel: „Pietatis victoria, das ist: Ein geistlich Comedien- oder Freuden-Spiel“. Später kam er als Hofkaplan an den kaiserlichen Hof in Wien und starb als Dompfarrer in Laibach 1711. Der Reihenfolge nach war er der 22. unter den an der St. Nikolauskirche angestellten Pfarrern.

weiterten, die Franziskaner ihre am heutigen Vodnikplatz zwischen dem Priesterseminar und dem Mahr'schen Hause gelegene, nunmehr demolierte Klosterkirche durch Zubauten vergrößerten, die Kapuziner ihr Kloster an der heutigen Sternallee reparierten, die Klarissinnen die Kapelle zum heiligsten Herzen Jesu an der Wienerstraße an der Stelle des nachmaligen, heute auch schon demolierten k. k. Militär-Verpflegsmagazins, bauten, und die Augustiner die über 100 Meter lange und 4—5 Meter hohe Gartenmauer (in der heutigen Franziskanergasse) aufführten, wodurch sowohl die Baumaterialien verteuert, als auch die Arbeitspreise erhöht wurden. Aber Thalnitscher war nicht der Mann, der sich durch derlei Schwierigkeiten hätte einschüchtern lassen. Unverdrossen schritt er ans Werk. Das Jahr 1700 galt den Beratungen mit Fachmännern, der Gründung eines Baufonds, der Anschaffung von Baumaterialien und anderen unerläßlichen Vorbereitungen, die alle der Domdechant persönlich leitete. Am 5. April 1701 um 7 Uhr früh wurde die provisorische, für die Feier des Gottesdienstes während der Bauzeit bestimmte Notkapelle von Thalnitscher selbst eingeweiht. Um 9 Uhr erfolgte die Übertragung des Allerheiligsten aus der alten Kirche in die Notkapelle in feierlicher Prozession, an welcher nicht nur eine ungezählte Volksmenge vom Lande und fast alle Bürger der Stadt, sondern auch der hohe Adel, darunter die Fürsten Auersperg und Eggenberg teilnahmen. Nach der Übertragung zelebrierte der Domdechant in der Kapelle ein feierliches Hochamt, um Gottes Beistand für einen günstigen Fortgang und eine glückliche Vollendung des Baues herabzuflehen.

Auf große Schwierigkeiten stieß Thalnitscher schon bei der Wahl der Architekten und Baumeister. Dem ersten, auf den Thalnitscher sein Augenmerk gerichtet und der sogar schon ein kunstvolles, viel bewundertes Modell nach dem Muster der alten Kirche angefertigt hatte, dem Friauler Martinuzzi, konnte der Bau nicht anvertraut werden, weil im letzten Augenblicke schwer wiegende Bedenken gegen die Art seiner Bauführung aufgetaucht sind. Der zweite, der kunstsinnige und erfahrene Kapuziner-Frater Florentinus aus Mailand, hatte bereits die Pläne des neuen Domes entworfen, starb aber bald darauf zum größten Leidwesen des Domdechanten. Der dritte, der Mailänder Ferrata, mußte wegen verschiedener zwischen ihm und dem Baumeister Samerlius (Zamerl), einem Laibacher, entstandenen Eifersüchteleien und Streitigkeiten, nach kaum begonnener Arbeit entlassen werden.

Schwerer als alles das traf den Domdechanten der Verlust seines väterlichen Freundes und Gönners, des Fürstbischöfes Sigismund Christoph Grafen von Herberstein. Im Jahre 1701 hatte dieser Kirchenfürst den heroischen Entschluß gefaßt, auf sein Bistum zu verzichten, um den noch übrigen Teil seines Lebens in der Kongregation des hl. Philippus Neri (Oratorianer) zu Perugia in Italien zuzubringen und in klösterlicher Armut und Unterwürfigkeit bis an sein Ende Gott zu dienen. Bevor er diesen von Papst Klemens XI. gutgeheißenen Entschluß ausführte, über-

gab er sein ganzes Vermögen seinem treuen und geliebten Generalvikar Thalnitscher zur Verwaltung und freien Verfügung. Daß dieser den Intentionen des Gebers gemäß einen beträchtlichen Teil in den Baufond fließen ließ, geht aus den noch vorhandenen Aufzeichnungen hervor. Am 1. Juni 1701 um 2 Uhr nachmittags trat der scheidende Kirchenfürst in Begleitung seines Beichtvaters, des Jesuiten Andreas Schweiger, die Reise nach Italien durch Oberkrain an. Diese Route hatte er gewählt, weil er sich in Pontafel von seiner Schwester, einer verheirateten Gräfin Kewenhiller, verabschieden wollte. Bis Krainburg begleitete ihn der Domdechant Thalnitscher mit mehreren anderen Herren geistlichen und weltlichen Standes. Hier schieden sie voneinander. Thalnitscher blieb aber auch später noch lange Zeit in freundschaftlichem brieflichen Verkehr mit seinem ehemaligen Oberhirten.

Für die Dauer der Sedisvakanz wurde Thalnitscher zum Kapitelvikar gewählt und hatte als solcher bis zur Ankunft eines neuen Oberhirten die Leitung der Diözese allein zu führen. Trotz der dadurch neuerwachsenen und vermehrten Sorgen und Arbeiten vernachlässigte Thalnitscher keineswegs sein Lieblingswerk, den Bau der Domkirche. Am 6. Juni 1701 weihte und legte er den Grundstein der neuen Kathedrale. Es war dies die erste Grundsteinlegung, die jedoch in Anbetracht der Verwaisung der Diözese ohne jegliche Feierlichkeit verlief. Die zweite, feierliche Grundsteinlegung sollte bis zum Bau der Kirchtürme aufgeschoben werden und dem neuen Diözesanbischof vorbehalten bleiben. Diese vollzog am 18. Juni 1703 der neue Oberhirt Ferdinand Graf von Kuenburg an der Ecke des straßenseits stehenden Turmes. Nach der Feier erhielt Thalnitscher vom Fürstbischof einen gestickten Beutel mit hundert Goldstücken zur Fortsetzung des Baues.

Nach Ferratas Entlassung wurde der Bau dem Venetianer Bombaggio übergeben, der denselben nach dem Bauplane des Andreas de Puteis, vulgo Pozzo, aus der Gesellschaft Jesu, zu Ende führte. Sechs volle Jahre hat Thalnitscher an diesem Gotteshause unter unglaublichen Mühen und Sorgen⁷ gearbeitet. Von diesen Baujahren war das dritte (1703) fast ganz verregnet, daher mit mehr oder weniger Störung der Arbeiten verbunden; das vierte (1704) war ein Kriegsjahr, daher für ersprißliche friedliche Arbeit weniger günstig. Dessenungeachtet ließ der oberste Bauleiter,⁸ wie Thalnitscher genannt wurde, in den Arbeiten keinen Stillstand eintreten. Die Maurerarbeiten fanden ihren Fortgang, im Innern des Gotteshauses war Meister Quaglio mit der Herstellung seiner Fresken beschäftigt. In den folgenden zwei Jahren war der Bau so weit gediehen, daß im Spätsommer 1706 schon an die Abhaltung des Gottesdienstes im neuen Dom gedacht werden konnte. Die kirchliche Eignung zu diesem

⁷ *Incredibili cura*, wie es auf einer in den Grundstein eingemauerten Kupferplatte, deren Abschrift noch erhalten ist, heißt.

⁸ *Fabricae Director* nennt sich Thalnitscher selbst in dem von ihm angelegten noch vorhandenen Verzeichnis der Einnahmen und Ausgaben für den Bau.

Zwecke erhielt das Gotteshaus durch die am 22. August genannten Jahres von Thalnitscher selbst vorgenommene Benediktion, der am 8. Mai 1707 die feierliche Konsekration durch den Fürstbischof selbst im Beisein des kaiserlichen Gesandten und unter Entfaltung eines ganz außerordentlichen Gepränges folgte. Thalnitscher stand am Ziele seiner Mühen und Sorgen, und wenn irgend jemand, so konnte und durfte er bei dieser Schlußfeier mit dankdurchglühtem Herzen freudig einstimmen in das feierliche Te-deum, das die Hallen des weiten Domes durchbrauste. Sieben Jahre war es ihm noch gegönnt, in der von ihm erbauten Kathedrale das hl. Meßopfer darzubringen und an dem gemeinschaftlichen Chorgebete der Domherren teilzunehmen. Dann legte auch er sich zur Ruhe. Am 19. April 1714 verkündete die St. Nikolaus-Kathedrale durch die ehernen Zungen ihrer Turmglocken, daß ihr Erbauer aus diesem Leben geschieden ist. Domdechant Thalnitscher erlag einem Steinleiden, seines Alters im 53. Jahre, tiefbetrauert von ganz Laibach, ja von der ganzen Diözese. Bei den Exequien am ersten Tage wurde eine lateinische, am dritten Tage eine deutsche Trauerpredigt gehalten. Seine letzte Ruhestätte fand er in seiner Schöpfung, in der von ihm erbauten Kathedrale, wo er in der St. Dismas-Kapelle⁹ neben seinen Eltern beigesetzt ist. Sein vom 13. November 1713 datiertes Testament bestimmt für das ganze Vermögen (18.250 fl. D. W.) nach Abzahlung des *aes alienum*, der Legate (darunter ein *Anniversarium* an seinem Todestage), des Konduktes und anderer Unkosten als *Universalerben* seinen Neffen Josef, als *Nutznießler* auf Lebenszeit dessen Vater Johann Gregor, des Testators Bruder. Der § 5 des Testaments bestimmte, „daß, falls Josef ohne Erben oder ohne eheliche *Deszendenz* von dieser Welt hinscheiden oder in was immer für einer Religion (Orden) Profession machen möchte, die völlige Erbschaft dem *Seminario Episcopali* oder *Collegio Carolino* zu Laibach zufallen solle.“ Das Vermögen war beim *General-Einnehmeramte* zu Laibach, beim *Magistrate allda*, und beim *Cistercienser-Stifte Sittich* angelegt.¹⁰ Das Laibacher Domkapitel ehrte das Andenken seines dahingeshiedenen verdienstvollen Mitgliedes durch Anbringung einer weißen Marmorbüste des Verstorbenen auf der Epistelseite der St. Dismas-Kapelle gegenüber der Sakristeitür. Unter der Büste ist folgende Inschrift zu lesen:

Joanni Antonio A Thal-
berg. SS. Theol. Doct. Decano, Et Vic. Generali Labac. Pietate Et
Litteris Insigni. Inclyti Ducatus Carnioliae Deputato.

⁹ Wenn es von den Eltern Thalnitschers in der Sterbematrik heißt, daß sie in der *Capella Corporis Christi* begraben wurden, so ist zu bedenken, daß diese Kapelle in der alten Domkirche nicht dort war, wo heute in der neuen der Altar des Allerheiligsten sich befindet, sondern auf der entgegengesetzten Seite, wo heute der Dismas-Altar steht, so daß demnach der Domdechant wirklich in oder neben der Gruft seiner Eltern beigesetzt ist.

¹⁰ Erbantritts-Erklärung *Actum Laybach* den 29. July des 1715. Jahrs, Joh. Greg. v. Thalberg als brüderlicher *Universalerb*. Cf. *Mittheil. d. hist. Ver.* 1860 p. 48.

Ob Hanc SS. Cathedralem Basilicam A Vetustatis Squalore
 Vindicatam, Et In Hanc Venustam Formam, Collectitia Cleri,
 Ecclesiarum, Fidelium, Suaq. Ope Funditus Erectam.
 Quam A^o 1700 Inchoavit Et Sex Annorum Spatio Summâ
 Curâ Et Labore Complevit. Et Quidquid Demum Ad Pietatem, Cultum,
 Et Splendorem Domus Dei Deservit, Praeclaro Studio Curavit.
 Pie obeunti Die 19. Aprilis A^o 1714 Aetatis Suae Añ: LII. Capitulum
 Labac. Confratri Suo Grato Animo posuit.
 A^o MDCCXXI

Iz ptičjega življenja na Kranjskem v letih 1912 in 1913.

Dr. Gv. SAJOVIC.

Izredno ugodno in toplo zimsko vreme, ki ga opažamo že nekaj let, je zadržalo tudi v zimski dobi 1911/12 in 1912/13 marsikaterega selileca v naših pokrajinah. Število takšnih prezimovalcev, ki so skušali celo leto prebiti v svoji domačiji, je od leta do leta večje. Tudi med selilkami, ki potujejo le ob priliki selitve skozi našo deželo, so prebile posamezne zimo pri nas. Na Gorenjskem so opazili še meseca decembra *postolko*, *kanjo* pa v več slučajih; v kranjski okolici so ostale poedine *kavke* skozi celo leto; med pticami pev-kami so skušale prezimiti tuintam: *rdeča taščica*, *siva penica*, *kos* idr. *Pinože* so ostale večjidel na planinah, vsaj na krmišča nad kokrskim dolom pri Kranju, kjer so se pojavile sicer vsako zimo v stoglavih jatah, so prišle v navedenih dveh zimskih dobah kasno in v izredno malem številu, v ljubljanski okolici jih pa tačas sploh nisem opazil. *Čopasti škrjanci*, ki se prikažejo navadno že sredi septembra v precejšnjem številu po ljubljanskih ulicah, so bili ti dve leti tudi precej kasni in maloštevilni. Ob dolenjskih vodah in na ljubljanskem barju so prezimovale *velike družbe raznovrstnih divjih rac*, družbo so jim delale poedine močvirnice (*grahasta tukalica*, *črna lisca*, *prosenka*, *sloka*), ki se jim ni preveč mudilo za njihovimi tovarišicami v južne kraje.

V občje je bila spomladanska selitev normalna, jesenska pa obe leti radi hladnega in deževnega poletja in enakih prvih jesenskih dni večinoma prezgodnja, pri posameznih vrstah, ki jih je zalotilo grdo vreme še pri nas in se niso upale na pot, prekasna.

Izmed redkejših kranjskih ptičjih vrst, katerih gnezditcev so opazovali l. 1912. in 1913., naj navedem naslednje: *škurh* (numenius

arquatus (L.) — der große Brachvogel), *priba ali vivek* (vanellus vanellus (L.) — Kiebitz) in *črna štorčlja* (ciconia nigra (L.) — schwarzer Storch), vse na Ljubljanskem barju; *planinski orel* (aquila chrysaetos (L.) — Steinadler) v Julijskih alpah; *velika uharica* (bubo bubo (L.) — Uhu) na Gorenjskem in Notranjskem; *skovik* (pisorhina scops (L.) — Zwergohreule) pri Mostah v ljubljanski okolici; *kamenar ali slegur* (monticola saxatilis (L.) — Steindrossel) v Beli Krajini. V goljskem lovišču pri Medvodah so zalotili l. 1912. redkega potomca divjega petelina in ruševca, *spačnika* (tetrao medius Leist. — Rackelhuhn).

Znani naš ornitolog, dr. J. Ponebšek, je ugotovil, da *gnezdi na Kranjskem 10 sovjih vrst (strigidae — Eulen)* in sicer: velika uharica, bubo bubo (L.), Uhu — kozača, syrnum uralense (Pall.), Habichtseule — mala (gozdna) uharica, asio otus (L.), Waldohreule — močvirna sova, asio accipitrinus (Pall.), Sumpfohreule — lesna sova, syrnum aluco (L.), Waldkauz — pegasta sova, strix flammea (L.), Schleiereule — čuk, athene noctua (Retz.), Steinkauz — skovik, škratec, pisorhina scops (L.), Zwergohreule — mali skovik, glaucidium passerinum (L.), Sperlingskauz — kocasti skovik, nyctala tengmalmi (Gm.), Rauhfußkauz (L.¹ 1913, str. 182 183). Splošno uživajo pri nas sove premalo varstva in se zlasti koristne vrste (lesna sova, pegasta sova, gozdna uharica idr.) brez pomisleka streljajo in tako brez usmiljenja zatirajo, kakor je razvidno iz naslednjih podatkov.

V navedenih dveh letih smo opazovali v naših pokrajinah tudi nekatere izredne pernate goste in prebivalce, ki jih moramo prištevati med redkejšje ptičje vrste naše dežele. Prvi izmed njih so maloštevilni potomci nekdanj na Kranjskem v večjem številu razširjenih ptic ali pa so se priselili le slučajno v našo deželo; drugi so nas obiskali le mimogrede ob priliki spomladanskega, oziroma jesenskega potovanja. Nekateri izmed njih so: *morski slapnik* (urinator lumme [Gunn.]) 29. IV. 1912 pri Borovnici; *veliki roparski galeb* (stercorarius skua [Brünn.]) marca 1913 ob Kokrščici pri Rupih v okolici Kranja; *nočna čaplja* (nycticorax nycticorax [L.]) aprila 1912 pri Brezjah na Gorenjskem in maja istega leta pri Fužinah v ljubljanski okolici; *rjava čaplja* (ardea purpurea [L.]) 1912 in 1913 pri Postojni in v ljubljanski okolici; *beloglavi jastreb* (gyps fulvus [Gm.]) 1912 na Dolenjskem; *kocasta kanja* (archibuteo lagopus Brünn.) 1913 pri Št. Jurju na Dolenjskem; *rjavi škarnjek* (milvus milvus [L.]) 1912 pri Medvodah; *sokol selec* (falco peregrinus Tunst.) pri Krškem na Dolenjskem 1912 in pri Ljubljani 1913; *južna postolka* (cenchris

¹ L. = Lovec, glasilo „Slovenskega lovskega društva“.

naumanni [Fleisch.] pri Begunjah in Radovljici l. 1912.; *višnjeva taščica* (*erithacus suecicus* [L.]) l. 1912. in 1913. v Beli Krajini.

Zelo grdo zimsko vreme, ki se je pričelo leta 1913. meseca novembra in se je decembra nadaljevalo, je prignalo v našo deželo mnogoštevilne zimske goste, ki so pa večjidel takoj odpotovali proti jugu. Najznamenitejši med njimi je bil pač severnjak *pegam* (*bombycilla garulla* [L.]), ki se je pojavil 1913 sredi decembra splošno po celi Kranjski. Redke prikazni za našo deželo so bili tudi: *veliki kalin* (*pyrrhula pyrrhula* [L.]) in *sibirska leščerka* (*nucifraga caryocatactes macrorhyncha* Brehm.) poredkoma po vsi deželi; *veliki srakoper* (*lanius excubitor* L.) pri Gorenjem Logatcu.

V ornitološkem listu „Gefiederte Welt“ (1911, 249) razpravlja *Steiner* o *beličnosti* (*albinismus*) in omenja, da so poleg rojenih beličnikov tudi poedinci, ki pobebe šele v starosti (starostni beličniki). Pri pticah z zelenim perjem se pokaže mesto bele rumenkasta barva (*flavismus*). Pri udomačenih pticah pogostokrat izgine barvilo (pigment) polagoma in tako izgube predvsem vse sivo, črno in rjavo barvano perje. *Schenkling* meni v listu „Hugos Jagdzeitung“ (1909, 55), da je glavni vzrok beličnosti nezadostna prehranitev. Tudi pri nas opazujemo večkrat popolne in delne beličnike in to zlasti med pticami, ki žive družabno in je torej mnogo prilike za medsebojno paritev poedincev enega rodu. Med *fazani* (*phasianus colchicus* L.), ki so se zadnje desetletje po naši deželi številno razširili, delni beličniki z več ali manj številnimi belimi peresi med običajno barvanim perjem niso redka prikazen. Isti pojav, toda bolj poredkoma, lahko opazujemo pri *jerebicah* (*perdix perdix* [L.]). Fr. Lokar poroča v Lovcu, da je opazoval *albinistično sivo vrano* (*corvus cornix* L.) 27. IV. 1913 na Golovcu.

V poslednjih letih opazamo tudi pri nas vpliv splošnega prirodovarstvenega gibanja in vendar nikakor še ne v takšni meri, kakor bi to želeli. V svrhu varstva ptic imamo poseben zakon z dne 20. julija 1910, toda njegova proskribcijska lista ptic bi se morala v zmislu prirodnega varstva še nekoliko pregledati. Deloma se je to izvršilo po zborovanju deželnega zbora 1912, ko sta se milosti priporočala *kanja* in *vodomec*, istotam pa so sklenili odpraviti varstvo nad — koristnimi, drobnovidnimi *cipami* in to na željo par brezsrčnih ptičarjev, ki love iz samogoltnih namenov te koristne ptice z raznimi lovnimi pripravami in jih davijo. Poleg cip zapadejo ob takšnih prilikah smrti razne druge drobne pevke. Kdor si je katerikrat natačneje ogledal na prodaj prinesene cipe, je lahko našel med njimi podavljene predvsem raznovrstne penice, čičke, repnike

in druge. Zagovor, da mi ne moremo ubraniti cip pred poginom, ker bi jih sicer itak zatrli Italijani, nikakor ne velja. Potemtakem pričnemo lahko kar brez ozira daviti lastavice, penice, slavce, liščke, čizke itd., ker jih davijo tudi — Italijani. Priporočamo, da se ne bi nikakor ozirali na merodajnih mestih na želje nekaterih brezsrčnih „ciparjev“, ampak bi v zmislu prirodnega varstva in dobrega srca varovali nežne ptičke pred „ciparji“ in tudi drugimi ptičarji, ki strežejo našim miloglasnim pevkam po življenju po celi deželi (v ljubljanski okolici zlasti na Rožniku, na Golovcu in na ljubljanskem barju). Tudi lovcem bi priporočali nekoliko več usmiljenja za ptice roparice in za posamezne močvirnice. Neverjetno veliko redkih in vobče koristnih ptic se pri nas pokonča in to zlasti med ujedami. V zadnjih dveh letih so mi sporočile samo tri osebe o 39 ustreljenih kanjah in v enem samem okrožju pri Ljubljani so postrelili nad 35 malih sov, med njimi 20 malih uharic. Res je, da se kanje in male sove hranijo po zimi z manjšimi pticami in celo kakega zajčka ugrabijo, toda nihče ne bo menda od njih zahteval naj bi jedle ob tem času — sneg ali prst. Ob takšnih slučajih se spomnimo na njihovo korist v spomladanskem, poletnem in jesenskem času; te ne morejo izpodbiti maloštevilni dokazi o pregreških navedenih ujed med letom. Z ozirom na varstvo ujed se docela strinjam z mnenjem, ki ga je izrazil naš ornitolog, dr. J. Ponebšek v „Lovcu“ 1912 v članku „Naše ptice roparice“. Dve leti zapored je bila že ustreljena na ljubljanskem barju redka gnezdilka naših krajev, črna štoklja; večkrat je slišati o ustreljeni gozdni kuri, o ustreljenem škurhu idr.; tudi za ruševce, ki niso baš preveč pogostni, bi priporočali več prizanesljivosti. Pri streljanju bodimo obzirni in premišljeni, ker sicer nismo upravičeni podtikati Italijanom, da streljajo na vse, kar ima perje. V tem oddelku naj omenim še zanimiv članek „Die Winterfütterung der Kleinvögel in Laibach“ (L. Z.² 1912, Nr 18 und 19).

Ornitološka literatura v zadnjem času med Slovenci lepo napreduje, kar nam priča, da si osvaja zanimivi ptičji svet vedno več opazovalcev in ljubiteljev. Na prvem mestu moramo omeniti glasilo „Slovenskega lovskega društva“ Lovec, kjer so v poslednjih dveh letih priobčeni naslednji važnejši članki: Bučar Jul., *Velika divja raca* (L. 1913, v vseh številkah); Golob Jan., *Lov na divjega petelina na Mežaklji pri Jesenicah* (L. 1912, str. 92); Hanzlovsky M., *Na ruševca* (L. 1912, str. 151—153); Klemenc Fr., *Spačnik* (L. 1912, str. 84—85) in *Jesenskega jutra na gozdnega jereba* (L. 1912, str. 181—183); Korče

² L. Z. = Laibacher Zeitung.

Vojteh, *Siva vrana* (L. 1912, str. 61—63); Lokar Fr., *Spomini belokranjskega lovca* (L. 1912, str. 160, 184 — divje race in gosi), *Izvalitev in vzreja jerebičjih in fazanjih gnezd* (L. 1913, str. 108—112); *O fazanjih* (L. 1913, str. 137, 153, 169, 185); Pirnat M., *Jerebica* (L. 1912, str. 199, 219); Plesničar Iv., *Iz Trnovskega gozda (Kotorna, ptice roparice)* (L. 1912, str. 128); Zevnik J., *O kanji* (L. 1912, str. 170—173); X, *Vodomec in postrvi* (L. 1913, str. 44). — Prof. Fr. Pengov je priobčil v Mentorju naslednje zanimive biološke članke o pticah: *Kraljica noči* (uharica, M.³ 1912 str. 173), *Pomlad jerebičjega življenja* (M. 1912 str. 281), *Passer domesticus* (M. 1912, str. 129, 156), *Vrana* (M. 1911/12, str. 128, 147). — Jeločnik dr. V., *Krains Waldhühnerjagd* („Weidmannsheil“ 1912 Nr. 9).

Vsled skrčenega obsega „Carniole“ lani nisem priobčil ornitoloških beležk iz l. 1912., zato jih priobčujem letos skupno s podatki iz l. 1913. Poleg lastnih opazovanj se moram zahvaliti za številne zapiske č. g. I. Šašlju, župniku v Adlešičih in pa g. Herfortu, preparatorju v Ljubljani. Tudi vsem drugim poročevalcem iskrena hvala. Po možnosti sem navedel vse ornitološke zapiske iz raznih slovenskih časopisov ter sem skušal podati o tem kolikor mogoče celoten pregled. Skupno podajam v naslednjih odstavkih podatke o 70 ptičjih vrstah.

Morski slapnik (urinator lumme (Gunn.) — Nordseetaucher) se pojavi v posameznih slučajih pozimi skoraj vsako leto na naših vodah (Sava, Sora, Ljubljana, Blejsko jezero i. dr.), kamor pride iz visoko ležečih severnih pokrajin. Leta 1912. so ustrelili morskoga slapnika pri Borovnici dne 29. aprila.

Mali ponirek (colymbus nigricans Scop. — Zwergsteiβfuß) se je pokazal mnogoštevilno l. 1912. proti koncu januarja in v prvi polovici februarja na Ljubljani nad Gruberjevim jarkom. Večglave družbe so priplavale med dnevom po Ljubljani v mesto do frančiškanskega mosta. Zvečer jih je mestna razsvetljava očitno motila. Kakor poroča Sl. N.⁴ (1912., 26. 1.) je priletel mali ponirek 25. januarja na večer na frančiškanskem mostu nekemu gospodu naravnost v naročje. Pri luči je bil zelo živahen, toda hipoma se je napravil mrtvega. Pri prvi ugodni priliki pa se je vzdramil in odletel iz gospodove roke zopet nazaj na Ljubljano. — 9. februarja je priletel mali ponirek (♀) na hišno dvorišče na Privozu, kjer je utrujen obtičal in so ga vjeli brez težave z roko. Dijaki so mi ga prinesli v šolo; čez dan je nekoliko oživel, proti večeru sem ga pa izpustil na Ljubljani, kjer je z vsem zadovoljstvom pozdravil zopetno prostost. Mali ponirek je ob naših vodah stalna ptica.

Veliki roparski galeb ali velika govnačka (stercorarius skua (Brünn.) — Große Raubmöve) je za naše kraje izredno redek zimski gost. Živi v najsevernejših pokrajinah; najjužnejša njegova evropska gnezdišča so na Šetlandskih otokih in na severnem Norveškem. Meseca marca l. 1913.

³ M. = Mentor.

⁴ Sl. N. = Slovenski Narod.

je bil ustreljen samec navedene galebje vrste ob Kokrščici pri Rupi v kranjski okolici. Hrani ga sedaj ornitološka zbirka deželnega muzeja v Ljubljani (inv. št. ad 687), kjer se nahaja samo še eden eksemplar te ptice, ki je bil ustreljen na Ljubljanskem barju 27. septembra l. 1841. (inv. št. 687).

Sivi galeb, siva tonovščica, plavka, vpijalo, (Larus canus L. — Sturmmöve) pride v zimskem času iz severnih krajev do sredozemskega morja. Ne potuje samo ob obrežju temveč tudi po celini in se zaleti semintja celó v naše kraje. L. 1912. je ustrelil sivega galeba dne 12. novembra g. vit. pl. Premerstein ob takozvani Lokvi v Gorenjem Logatcu. Ta dan je hudo snežilo, ter je najbrže metež zanesel ptico pri selitvi (L. 1912, str. 232). Deželni muzej hrani v svoji zbirki šest sivih galebov in sicer: starega samca, ki je bil ustreljen novembra l. 1858. na Blejskem jezeru (inv. šte. 697) — samca, ustreljenega 6. XII. 1892, najdišče ni označeno (inv. šte. 696) — samca iz l. 1893, drugih podatkov ni (šte. 835) — par galebov (♂ in ♀), ustreljen 1. januarja 1893 na Ljubljani pri Ljubljani (inv. šte. 777) — eksemplar z inv. šte. 699 je brez vseh podatkov. — Domnevno so bili sivi galebi, pri katerih ni najdišče označeno, ustreljeni na Ljubljani, kjer se poredkoma pojavijo od leta do leta poedinci.

Jato navadnih tonovščic (larus ridibundus L. — Lachmöve), broječo do 40 glav, so opazili 17. marca 1912 pri Mostah v ljubljanski okolici; ptice so posedale po njivah. Istotje je priletela močnejša jata navadnih tonovščic 25. aprila; bilo jih je okrog 200. Poletavale so nad Ljubljano, izmenoma pa so posedale po bližnjem polju. L. 1913. je videl 4. julija ob deževnem vremenu 12 navadnih tonovščic na Kulpi pod Adlešiči posestnik J. Požek. Letale so nad Kulpo in se zaletavale v vodo za ribami. Po sporočilu g. župnika Iv. Šašlja iz Adlešičev, opazujejo ondi večkrat galebe, ki prihajajo najbrže od Reke in naznanjajo dolgotrajno deževje.

Divje race, (anas boschas L. — Stockente) gnezdé mestoma sicer tudi na Kranjskem, toda v večji množini se pojavijo pri nas na zimo ob času selitve iz severnih krajev na jug. V ugodnih zimah prezimijo posamezne jate celo v naših krajih. Nekaj let sem, odkar imamo izredno tople zime, so pa divje race pri nas razmeroma redke prezimovalke. V okolici Medvod že par let ni bilo mnogo divjih rac in tudi spomladi l. 1912. jih je bilo le malo. V večji množini so došle v drugi polovici januarja in so ostale do srede februarja (L. 1912, str. 76). Na Korenjskih ribnikih in na rateških ledinah so opazovali v drugi polovici septembra l. 1912. mnogo rac (L. 1912, str. 192). Nad ljubljanskim mestom so se oglašale jate selečih se divjih rac s svojimi glasnimi klici parkrat v večernem in nočnem času v prvi polovici meseca novembra. — Od 14. do 16. februarja l. 1913. jih je bilo mnogo na Ljubljanskem barju (L. 1913, str. 43) — Divje race so navadno meseca februarja, najkasneje marca že sparjene. V brezoviškem gozdu so našli 11. aprila 1913 račje

gnezdo z 9 jajci; majnika so račja gnezda navadno že prazna (L. 1913, str. 80). Samica brani neustrašeno svoje mladiče. Tako poroča Lovec (l. 1912, str. 175), da se je zapodila ob Krki blizu Struge divja raca (♀) v psa in se je toliko časa zaganjala vanj, dokler se niso mladiči poskrili.

Divje gosi (Wildgänse) so se prikazale v prvi polovici februarja 1912 na Savi pri Medvodah samo dvakrat (L. 1912, str. 76). L. 1913. je bila ustreljena divja gos 13. januarja na Prečinskem potoku pri Zalogu; naslednji dan so videli 9 gosi na Češkem travniku in 19. januarja 4 divje gosi na travniku v Žerjavini. Pokrajino je pokrivala do 20 cm debela snežna odeja, vreme mrzlo (L. 1913, str. 62).

Deževnik ali prosenka (charadrius apriciarius L. — europ. Goldregenpfeifer) gnezdi v severnem delu Evrope, v zapadni Sibiriji in po vzhodnih grenlandskih pokrajinah. Na zimo se seli in pride na svojem potu do severne Afrike in južnozpadne Azije. Skozi našo deželo potuje meseca septembra, ali oktobra. Deževnik je bil ustreljen 28. septembra 1912 pri Logatcu; ornitolog g. dr. J. Ponebšek ima v svoji zbirki samca te vrste, ki je bil ustreljen v prvi polovici decembra l. 1909. pri Ravniku. Enako drugim močvirnikom prezimuje deževnik v toplih zimah tudi po naših krajih (L. 1912, str. 209).

Štiri *pribe (vanellus vanellus (L.) — Kiebitz)* je opazoval lovec I. M. 26. aprila 1913 na Ljubljanskem barju, kjer prebivajo posamezni pari te ptičje vrste po zatrdilu dotičnega lovca stalno. Na Ljubljanskem barju je opazoval pribe tudi že večkrat g. prof. dr. P. Kozina. Maja l. 1903. je našel gnezdo pribe na ljubljanskem barju g. J. Föderl. Gnezdo z jajci je podaril deželnemu muzeju, kjer je shranjeno v nidološki zbirki (inv. štev. 95).

Škurh (numenius arquatus L. — der große Brachvogel) je za Ljubljansko barje jako značilen močvirnik, ki pa je bil ondi nekdanj mnogo bolj pogosten kakor je dandanes. Predvsem ga je pregnalo naseljevanje in obdelovanje Ljubljanskega barja, pa tudi lovci bi lahko, zlasti v sedanjih časih, prizanašali tej lepi dolgokljuni ptici. L. 1912. so ustrelili škurha 28. III. pri Šmartnem v ljubljanski okolici, 13. IV. in 20. VII. na Ljubljanskem barju. — Koncem januarja l. 1912. je vjel škurha pri Kostanjevici na Dolenjskem neki deček s prosto roko; ptica pa je bila že tako oslabela, da je naslednji dan poginila (L. Z. 1912, 4. III.). Iz l. 1913. so poročila o škurhu veselejša. Neka, po Mestnem logu sprehajajoča se družba je opazila samca te vrste, ki pa je zginil urno v goščo. Družba mu je sledila in je našla po kratkem iskanju gnezdo, na katerem je sedela škurhova samica, ki pa se je le nerada odstranila iz gnezda. V gnezdu so bila 4, že zaležena jajca. Takoj po odhodu družbe se je samica vrnila na gnezdo. Dr. J. P. (L. 1913, str. 81) poroča, da so dobili l. 1913. že 13. aprila več popolnih škurhovitih gnezd na Ljubljanskem barju, kjer gnezdi v precejšnjem številu.

Spomladanska selitev *slok ali kljunačev (scolopax rusticola L. — Waldschnepfe)* je bila l. 1912. izredno zgodnja. Pri Adlešičih so opazili

prve sloke že v začetku februarja. Splošno se je pokazalo v vseh dolenskih loviščih novomeškega okrožja mnogo slok (L. 1912, str. 75). Pri Novem mestu so jih opazili že v drugi polovici februarja, posamezne je bilo videti vsak večer do 17. III. Nenavadno mnogo slok je bilo ondi od 17. do 24. marca (L. 1912, str. 75). Z vso živahnostjo se je pričela selitev 22. februarja; sloke so prišle ob tej priliki v takšnem številu, kakor še nikdar ne tako mnogobrojno (L. Z. 1912, 4. III.) Tudi pri Medvodah na Gorenjskem so se pojavile sloke 22. februarja in sicer so bile ondi to prve (L. 1912, str. 76). Po mnenju ornitologa P. so bile prve, posamezne sloke iz balkanskih prezimovališč, odkoder se selijo ob ugodnem pomladanskem vremenu tako zgodaj v naše kraje. Poznejše dolgokljunate potnice pa se vračajo v severne kraje čez našo deželo iz severne Afrike (L. 1912, str. 76). Tudi jesenska selitev se je pričela zgodaj, vendar je bila po sodbi večšega opazovalca klaverna, da malokdaj tako. Prvi kljunač je bil ustreljen že 22. septembra v lovišču Devica Marija v Polju pri Ljubljani (L. 1912 str. 192 in 209). Prvi kljunač iz dolenskih lovišč je bil javljen 8. oktobra iz Slamne vasi, isti dan tudi iz Gorenjskega iz Medvod na Studeniški planini (L. 1912, str. 191 in 207). — Leta 1913. se je pričela spomladanska selitev slok v začetku marca in se je vršila zaradi ugodnega vremena hitro (L. 1913, str. 42 in 101). Iz Zagorja so javili sicer že 6. januarja kljunača, ki pa je ondi vsled tople zime prezimoval (L. 1913, str. 30). V okolici Medvod so opazovali posamezne sloke že 15. februarja; redne selilke pa so dospele tjakaj v prvih dneh marca (L. 1913, str. 93). Na Dolenjskem se je prikazala prva sloka 8. III. v lovišču g. R. Smole pri Šent Joštu; 9. marca so opazili prve sloke v ljubljanski okolici (L. 1913, str. 42 in 43). Splošno naj bi se delovalo na to, da se spomladanski lov na sloke opusti. (L. 1913, str. 42). Zelo ugodna pa je bila to leto jesenska selitev, ki je prinesla precej zgodaj (v začetku druge polovice septembra) obilo slok. Glavni prelet slok skozi našo deželo se je vršil meseca oktobra (L. 1913, str. 181).

Zelenonoge tukalice (gallinula chloropus (L.) — Grünfüßiges Teichhuhn) so priletele na Ljubljansko barje v večjem številu 6., 7. in 8. febr. 1912; za Kolezijo so našli učenci 8. febr. od mraza in gladu oslabeledo tukalico. Tekom treh dni se je ptica v oskrbi g. prof. dr. P. K. toli opomogla, da je lahko odletetela k svojim tovarišicam.

Črno lisko (fulica atra L. — Bläßhuhn) so videli 12. XI. 1912 v okolici Postojne, 15. XI. 1912 pri Vipavi in 20. XI. 1912 pri Tržiču na Gorenjskem. V navedenem letu so jo opazovali meseca novembra tudi večkrat ob Ljubljani v ljubljanski okolici; črna liska se je pojavila tačas splošno na Kranjskem v večjem številu kot običajno.

Štorklja (ciconia ciconia (L.) — Weißer Storch) je bila ustreljena 2. V. 1912 v Poljčah na Gorenjskem. Bil je samec, ki je meril z razprostrtimi perutmi 2'25 m; istega dne zvečer okrog 6. ure sta leteli 2 štorklji preko Radovljice proti Bledu (L. 1912, str. 154). 4. majnika 1913

je krožila dalje časa štorcklja nad Rakovnikom pri Ljubljani, nato je odletela v severno vzhodni smeri.

Črno štorckljo (ciconia nigra (L.) — Schwarzer Storch), mlado samico, je ustrelil brezvesten lovec 15. avgusta 1912 na Ljubljanskem barju. Že lansko leto sem pojasnil, da spada ta ptica med ptičje redkosti naše dežele, ki bi ji pač morali lovci brez razlike prizanašati. Navedeni eksemplar se nahaja sedaj v ornitološki zbirki dež. muzeja (inv. št. ad 455).

Nočna čaplja ali kvakač (nycticorax nycticorax (L.) — Nachtreiher) je v naših krajih precej redka selilka. Koncem aprila 1912 so jo opazovali pri Brezjah na Gorenjskem (Sl. N. 1912, 11. V.); 4. maja istega leta je videl g. prof. dr. J. L. 3 kvakače, ki so posedali proti večeru po drevju v parku pri Fužinah. Ornitološka zbirka dež. muzeja v Ljubljani ima 5 kvakačev, ki so bili ustreljeni: 13. IV. 1891 pri Ajdovščini (♀, pod g. Iv. Mavrič; inv. št. 484); 17. IV. 1892 ob Ljubljani (♂, pod g. I. Samassa; inv. št. 483); 1. 1892, najdišče ni označeno (mlada samica, inv. št. 768); 20. III. 1893 na Ljubljani (♀, pod. grof Alf. Turjaški; inv. št. 767); 9. IV. 1899 na Ljubljanskem barju (♂, inv. št. 485).

Malo čapljo (ardetta minuta (L.) — Zwergrohrdommel) so ustrelili 28. junija 1912 pri Sv. Jakobu ob Savi.

Siva čaplja (ardea cinerea (L.) — Fischreiher) je poletavala v začetku februarja nekega deževnega popoldne v Mestnem logu pri Ljubljani. V kratkem času je večkrat menjala svoje sedišče na drevju; iz njenega počasnega leta sem sklepal, da je morala biti močno utrujena. Navedeno ptico so ustrelili 15. V. 1912 pri Zadobravi in 20. VI. 1912 pri Postojni. V letu 1913 pa: 10. I. pri Čatežu ob Savi; 16. II. blizu Lazov ob Savi; 3. IV. pri Gorenjem Logatcu (♂); 5. V. pri Sv. Jakobu ob Savi (♂); 5. VI. pri Trebnjah (♀).

Rjava čaplja (ardea purpurea (L.) — Purpureiher) se je pokazala 7. IV. 1912 v okolici Zadobrave pri Devici Mariji v Polju (♂) in 12. IV. 1912 pri Postojni (♀); 1. 1913. 10. junija pri Sv. Jakobu ob Savi (♂).

Divji golobi (Wildtauben) so se v župniji Adlešiči — po sporočilu vnetega opazovalca ptičjega življenja g. župnika I. Šašlja — v letih 1912 in 1913. izredno pomnožili. Preje jih je bilo videti v tem okraju le redkokedaj, vsaj v tako mnogoštevilnih jatah nikdar. V navedenih dveh letih pa jih je bilo opaziti v obilnih jatah zlasti okoli Tribuč. Sredi septembra je posedala po Tribuških njivah jata, broječa do 30 divjih golobov; nekaj dni nato je priletela tjekaj skoraj stoglava jata. Najbrže prihajajo v navedene kraje divji golobi vsled tega, ker drugod v obližju izsekavajo vedno bolj in bolj gozdove. V župniji Adlešiči pa najdejo še prav obsežne hoste (Bukovlje, Guščik i. dr.), ki nudijo golobom mnogo primernih in mirnih zavetišč. Tudi v duplinah visokega skalovja nasproti Pobreškemu gradu, nad Kulpo na hrvaški strani, gnezdi vsako leto več parov. — L. 1912. so se pokazali divji golobi izredno zgodaj, toda v manjšem številu kot sicer (L. 1912, str. 76); 13. II. 1912 10 divjih

golobov nad poljem pri Selu v kamniški okolici; 18. II. 1912 so se pojavili pri Medvodah, odleteli so odtod okrog 20. IX. 1912 (L. 1912, str. 191); 26. II. prvi divji golobi pri Adlešičih. Isti čas so opazovali prihod divjih golobov v naposled omenjenem kraju tudi l. 1913. To leto so gnezdili ondi izredno mnogoštevilni pari, ki so se izselili tje kaj najbrže od Gorjancev in gozdov pod njimi. Prepodilo jih je brezdvoma vedno streljanje pri gradbi proge za belokranjsko železnico.

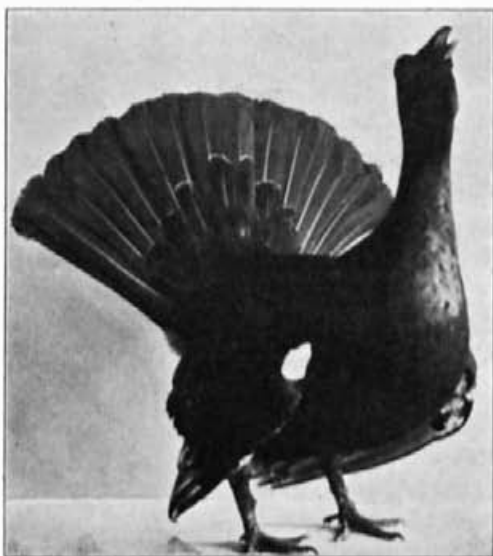
Nekaj parov *grlic* (*turtur turtur* (L.) — *Turteltaube*.) je gnezdilo tudi l. 1912. in 1913. v Kokriškem dolu pod Kranjem, v čirčiskem gozdu in na Šmarjetni gori; v navedenih treh krajih opazujem gnezditev grlice že skozi celo desetletje. V obeh letih so odletele divje grlice iz kranjske okolice sredi septembra. — Pri Adlešičih so opazovali divjo grlico 30. IV. 1912.

Parjenje navadnega *fazana* (*phasianus colchicus* (L.) — *Fasan*) so opazovali pri Medvodah l. 1912. že koncem februarja (L. 1912, str. 76).

Jerebice (*perdix perdix* (L.) — *Rebhuhn*.) so gnezdile l. 1912. v okolici Medvod dokaj pozno; valile so šele v drugi polovici junija (L. 1912, str. 154). Po najnovejših podatkih v „Oologia universalis palaeoartica“, ki jo izdaja J. Krause, zneso jerebica starka 16—20 jajec, mlade samice pa le 10—12. Toda navedena števila nikakor niso konstantna. Dr. J. P. navaja za Kranjsko jerebičje gnezdo s 15 in isto s 25 jajci (L. 1912, str. 211/12). G. A. K. poroča o jerebičjih jajcih s 34 in 24 jajci; v prvo gnezdo, kjer je število jajec izredno veliko, sta nesli najbrže dve samici,

kar se večkrat zgodi. Dr. J. P. poroča, da so opazovali v Beli Krajini večkrat jerebičja gnezda z 20 jajci (L. 1913, str. 42). Dr. J. L. je našel pri Fužinah gnezdo s 23 jajci in 28. maja 1913 prve mlade jerebičice, ki so že precej dobro letele (L. 1913, str. 102/3). F. L. je našel pri Podrečah gnezdo z 11 jerebičjimi in 5 fazanjimi jajci; valila je jerebica (L. 1913, str. 152).

Prepelice (*coturnix coturnix* (L.) — *Wachtel*.) so se pokazale l. 1912. mnogoštevilno na Gorenjskem (L. 1912, str. 133). V okolici Medvod jih je bilo malo; bolj številno so gnezdile ob Savi pri Mavčičah (L. 1912, str. 154). Tudi na Kranjskem polju se prepelice ne oglašajo več tako pogosto.

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 1. Spačnik — bastard ruševke in divjega petelina, ustreljen 1884 v Črni gori pri Dovjem na Gorenjskem.

Divji petelini (tetrao urogallus L. — Auerhuhn) so se oglasili l. 1912. in 1913. izredno zgodaj. Pri Medvodah so čuli l. 1912. prvo petelinovo petje 11. marca, l. 1913. pa že 5. marca. Tudi drugod so se oglašali divji petelini meseca marca prav pridno, pozneje so vsled osornega aprilovega vremena nekaj časa utihnili (L. 1912, str. 74 in L. 1913, str. 102). V obeh letih je padlo mnogo divjih petelinov (l. 1913. so jih ustrelili samo ljubljanski lovci 140). Lov na peteline pa ni povsem pravilen; lovci prično prezgodaj streljati in tudi marsikatera kokoš pade (L. 1913, str. 102). Živega divjega petelina so vjeli 30. novembra l. 1912 v Kranju. Priletel je v mesto zgodaj zjutraj ter je sedel na kostanj pri „Stari pošti“. Bil je najbrže zelo oslabelel, ker je kmalu padel raz

veje na tla. Pobral ga je neki deček in ga je izročil najemniku lova, g. R. Kokalju, ki ga je imel dalje časa živega v veliki kletki. Petelin se je zaletel v mesto najbrže iz bližnje Šmarjetne gore, ali pa iz gozdov pod sv. Joštom. O tem dogodku poroča natančneje tudi Lovec 1912 (str. 231).

Ruševec (tetrao tetrix L. — Birkhuhn) gineva v naših krajih. Kakor omenja Lovec 1913 (str. 102), jih je vsako leto manj. Lovcem bi zategadelj toplo priporočali, da čim najbolj prizanašajo tej krasni planinski gozdni kuri.

Spačnika (tetrao medius Leist — Rachelhuhn) je ustrelil g. Fr. Klemenc 22. aprila 1912 na Krvavi planini v goljskem lovišču pri Medvodah. Ta nenavadni potomec kurjega plemena po naših gozdovih je bil polutan (bastard) divje kure in ruševca (*tetrao urogallus L.* ♀ × *tetrao tetrix L.* ♂). Njegovo srednje veliko telo je pokrito s črnkasto temnorjavim perjem, ki se na vratu, hrbtu in prsih leskeče v lepih vijolčastih in zelenkastih kovinastih barvah. Na trebušnem perju ima le malo belih peg. Črnkasto temnorjave peruti imajo na ramenu in pa v sredi belo liso; repna peresa so črna in notranja z ozkim belim pasom obrobljena. Z raztegnjenimi perutmi meri 99 cm; krmilnih peres ima v repu 18, izmed njih so tri zunanja na vsaki strani po 24,5 cm dolga in lahko zakrivljena naizven. Po nogah je gosto poraščen. Natančnejši opis spačnika je priobčen v L. 1912 (št. 5). Navedeni spačnik (sl. 2) se nahaja sedaj v ornitološki zbirki deželnega muzeja v Ljubljani (inv. št. ad 405).

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 2. Spačnik — bastard divje kure in ruševca, ustreljen 1912 na Krvavi planini pri Medvodah.

Ravnotam se nahaja spačnik med ruševko in divjim petelinom — tetrao tetrax L. ♀ × tetrao urogallus K. ♂ — (sl. 1), ki ga je ustrelil 29. III. l. 1884. V. Galle v Črni gori pri Dovjem na Gorenjskem (inv. šte. 405). Pred nekaj leti so ustrelili spačnika v Korošici v lovišču „Kamniške Bistrice“ in l. 1908. so ga opazovali v Črni gori pri Dovjem (Weidmannsheil 1912, Nr. 9). Istega leta se je mudil spačnik tudi v gozdu nad Planinico pri Begunjah (L. 1912, str. 133).

Gozdni jerebi (tetrao bonasia L. — Haselhuhn) so se parili v medvodskih loviščih že v začetku marca. Prvo kito z mladiči so našli ondi 22. maja; v nji je bilo devet, 2—3 dni starih piščet; 25. maja drugo kito, broječo pet, po 3 dni starih piščet; 27. maja tretjo kito s šestimi, 4—6 dni starimi piščeti; 28. maja četrto kito s sedmimi, nad 8 dni starimi piščeti, ki so se dvignili že po dve pedi od tal (L. 1912, str. 76 in 133).

Beloglavi jastreb, ali mršnjik (gyps fulvus (Gm.) — Gänsegeier) je bil ustreljen koncem januarja v okolici Rake na Dolenjskem. Z razpetimi perutmi je meril 3·10 m (Sl. N. 1912, 1. II.).

Poljsko kanjo (circus cyaneus (L.) — Kornweihe) so ustrelili 13. novembra l. 1912. pri Stari Loki na Gorenjskem. Ta ptica se pojavi semintja v naši deželi, zlasti ob času jesenske in spomladanske selitve. V ljubljanskem deželnem muzeju je 8 tovrstnih ujed in sicer: ♂, ustreljen na Fužinah pri Ljubljani l. 1866. (inv. šte. 70); ♂, ki ga je ustrelil grof A. Turjaški na Ljubljanskem barji l. 1862. (inv. šte. 71); inv. šte. 73 in 74 (♂) brez podatkov; ♂, ustreljen v aprilu l. 1868. na Ljubljanskem barju (inv. šte. 72); 2 poljski kanji, ustreljeni na Ljubljanskem barju l. 1868. (pod. Klisch — inv. šte. 75); ♀, ustreljena v Bitenjskem lovišču pod Sv. Joštom l. 1908. (inv. šte. ad 70).

Kragulj (astur palumbarius (L.) — Hühnerhabicht.) je po naši deželi precej pogostno naseljena ujeda. Izmed mnogih, sem dobil poročilo, da je bil kragulj ustreljen l. 1912.: 16. IV. v okolici Št. Vida pri Stični (♂), 19. IV. ravnotam (♀), 19. V. pri Boštanju (♂), 5. VI. pri Hrastniku (♂); 15. VIII. v obližju Polhovega Gradca; 12. XI. pri Trebnjem na Dolenjskem; 14. XI. v postojinskem okraju; sredi junija pri Logatecu (♀, z razprostrtimi perutmi 1·26 m). — V gozdovih pri Medvodah je kragulj redek; gnezdil je en par to leto v Kravjaku (L. 1912, str. 191). — L. 1913. je ustrelil kragulja pri Adlešičih meseca maja posestnik J. Požek. To leto so napravili v okolici navedenega kraja kragulji gospodarjem silno veliko škodo med piščanci. Nekaterim so odnesli kragulji po 15—20, da celo čež 30 piščet, tako da gospodinje kuram niti v drugič nasaditi niso hotele. V obširnih gozdovih, posebno v Velikem in Malem Bukovlju, v Guščiku pri Tribučah i. dr., kakor tudi v visokih hostah nad Mrzljaki preko Kulpe na Hrvatskem imajo te roparice mnogo primernih in skritih gnezdišč, kjer jih ni mogoče zaslediti ter jim gnezda in mladiče pokončati. Zato so za cel okraj zelo škodljiva nadloga. Ob času mladičev, odnesejo posameznim gospodarjem po 3 do 4 piščeta na dan. Med drugim

so bili to leto kragulji ustreljeni: 22. VIII. v litijskem okraju (dva); 19. IX. pri Zagorju (trije); 28. IX. pri Vrhniki; 12. XI. v Medvodah; 15. XI. v okolici Škofje Loke; 18. XI. pri Rakeku; 19. XI. pri Adlešičih; 21. XI. v Semiču; 21. XII. v Št. Jakobu ob Savi; 18. XI. pri Postojni. V logu ob Sori pri Medvodah je pograbil kragulj staro fazanko, ki pa jo je vsled navzočnosti ljudi zopet spustil iz svojih krempljev; splošno pa se je vnovič poročalo, da je v okolici Medvod le malo kraguljev (L. 1913, str. 28 in 182).

Skobec ali kraguljček (accipiter nisus (L.) — Sperber) spada med naše najpogostnejše ujede. L. 1912. je gneznilo mnogo parov po gozdovih v obližju Medvod, kjer je skobec vobče pogost (L. 1912, str. 141). Nadalje sem prejel poročilo, da so ustrelili skobca l. 1912.: 27. VIII. in 29. VIII. (♂ in ♀) pri Kranju; 1. IX. v Polhovem Gradcu — l. 1913.: 20. I. pri Stari Loki (dva); 22. IX. v Trbovljah (dva); 30. IX. Laze pri Zalogu; 15. XI. na Posavju pri Črnučah; 18. XI. v Mostah pri Ljubljani; 20. XI. pri Trbovljah; 22. XI. v Dragomlah pri Domžalah; 20. XI. v Velikih Laščah; 29. XI. v Št. Vidu nad Ljubljano; 15. XII. pri Št. Vidu na Dolenjskem.

Kačarja (circaetus gallicus (Gm.) — Schlangenadler), ki je meril z razprostrtimi perutmi 1'40 m, je ustrelil 4. X. 1913 pri Tribučah g. J. K. Pomotoma ga je zamenjal s kraguljem. V črnomeljski okolici pravijo tej ujadi „zajčar“, v Adlešičih „kanjuh“.

O *kanji (buteo buteo (L.) — Mäusebussard)* smo že opetovano omenili, da se v resnici pregreši semintja s tem, da pograbi piščanca ali pa jerebico, zlasti v neprijaznem zimskem času; toda obenem smo naglašali, da je njena korist neprimerno večja od škode, ki jo napravi. Na zborovanju kranjskega deželnega zbora dne 16. februarju 1912 so črtali kanjo iz proskripcijske liste in jo uvrstili med koristne ptice, ki naj uživajo varstvo, toda kljub temu pokončajo na Kranjskem vsako leto izredno mnogo kanj. Samo od dveh poročevalcev sem prejel poročila od naslednjih ustreljenih kanjah l. 1912.: 18. IV. in 7. XI. v Zadobravi pri Mariji Devici v Polju; 12. IV. v Črnučah (♂); 30. V. (dve) in 30. VII. pri Logatecu; 18. VII. v okolici Škofje Loke; 25. VII. pri Medvodah; 12. VII. v Rakeku; 18. VIII. v Mostah pri Ljubljani; 22. VIII. na polju pri Zalogu; 25. VIII. v okolici Šiške; 28. VIII. pri Studencu; 9. XI. v postojnskem okraju; 24. XI. v Soteski ob Savi; 15. IV. pri Adlešičih — l. 1913.: 5. VI. na polju v Št. Jurju na Dolenjskem (dve); 25. IX. pri Vipavi; 25. XI. na polju pri Št. Jakobu ob Savi; 28. XI. Šmarje; 22. XI. Dobrunje; 18. IX. v Tribučah, kjer jo je zamenjal lovec s kraguljem, ki je v teh krajih zelo pogost ropar. Lovcem priporočamo za kanjo pač več prizanesljivosti.

Kocasto kanjo (archibuteo lagopus Brünn. — Rauhfußbussard) so ustrelili 20. januarja 1913 pri Št. Jurju na Dolenjskem. (Glej „Ornitologika za leto 1909“ v Carnioli 1910).

Planinski orel (aquila chrysaetos (L.) — Steinadler) je bil nekdanj pri nas pogostnejši, zlasti na Gorenjskem. L. 1868. so gnezдили planinski orli pod Široko polico nad Črno prstjo. L. 1912. so našli gnezdo planinskega orla na Polici nad slapom Savice (L. 1912, str. 176). L. 1909. so dobili gnezdo te ujede na Nanosu, opazovali so ga pa tudi v Triglavskem pogorju (Carniola 1910). V ornitološki zbirki deželne muzeja so 4 planinski orli in sicer: 2 brez vsih podatkov (inv. štev. 43 in 44); iz Vipavske doline (inv. štev. 45) in od Sv. Ahaca pri Il. Bistrici, pod Domladiš (inv. štev. 46).

Sršenar (pernis apivorus (L.) — Wespenbussard) spada med naše stalne ujede. L. 1912. so ustrelili sršenarja: 26. V. pri Poljanah nad Škofjo Loko (♂); 28. V. Mirna na Dolenjskem (?); 29. V. v okolici Logatca; 11. VIII. pri Litiji; 26. VIII. v okrožju Grosuplja. Po sporočilu v Lovcu (1912, str. 191) se je pojavil sršenar pogosto to leto v medvodski okolici — L. 1913. je bil ustreljen sršenar: 15. VI. dva sršenarja pri Št. Vidu nad Ljubljano; 8. VII. pri Št. Vidu na Dolenjskem; 8. VIII. v trboveljski okolici; 18. V. je ustrelil sršenarja M. Novak pri Adlešičih.

Škarnjek, rjavi (milvus milvus (L.) — Gabelweihe), se je vjel v skopec meseca avgusta 1912 pri Ločnici v Medvodski okolici, kjer so opazovali to ujedo poslednjikrat l. 1908. (L. 1912, str. 191). V ptičji zbirki deželne muzeja so tri rjavi škarnjeki, izmed katerih sta dva (inv. štev. 5. in 6.) brez podatkov, tretji (?) je pa bil ustreljen 9. IV. 1895 pri Habahu (inv. štev. 854).

Sokol selec (falco peregrinus Tunst. — Wanderfalk) obišče na svojih poletih le redkokedaj našo deželo. L. 1912. spomladi so ustrelili sokola selca pri Krškem na Dolenjskem. Na Ježici ob Savi so ga videli 5. I. 1913, dva samca navedene ujede sta pa lovila meseca marca na Posavju od Črnuč približno do 5 km navzdol proti Savi (L. 1913, str. 43). V deželne muzeju so štiri eksemplari in sicer iz naslednjih krajev: 25. XII. 1887 Ljubljansko barje (ustrelil Föderl, — inv. štev. 25); januarja 1879 (♂ — inv. štev. 207); 30. I. 1897 pri Šiški ustrelil A. Galle (? — inv. štev. 787); štev. 22 je brez vsakega podatka.

Južna ali mala postolka (cerchneis naumanni (Fleisch.) — Rötelfalk) je bila ustreljena koncem aprila 1912 pri Begunjah na Gorenjskem, kjer so se pojavile tovrstne ujede štiri leta poprej (L. 1912, str. 133) precej številno, sicer je pa južna postolka za naše kraje redka ptica. V deželne muzeju so 3 južne postolke: št. 10, samec, ustr. 2. V. 1891; inv. št. 12 brez podatkov; inv. štev. 745 — je ustrelil W. Breger 10. IV. 1893 (?).

Navadne postolke (cerchneis tinnuncula (L.) — Turmfalk) so prišle iz svojih prezimovališč prve dni aprila 1912 na Sorško in Kranjsko polje, 10. in 11. aprila so se pojavile v ljubljanski okolici in v mestu samem (nad muzejem, na Gradu, na Mirju i. dr.); po podatkih v L. Z. (1912, Nr. 76) so se prikazale prve postolke že 27. III. 1912. Izredno zgodnje so bile naslednje leto 1913, ko so se pokazale v Ljubljani že 16. in

17. marca (nad muzejem in gledališčem), na Kranjskem polju 18. marca. Po sporočilu v Lovcu (1913, str. 136) sta odnesli dve postolki nekaj mladih jerebic, kar se pač semintja v resnici zgodi. Neumestno pa bi bilo zaradi enakih, malenkostnih pregrešitev razkričati postolko za škodljivo ujedo.

Velika uharica ali vir (bubo bubo (L.) — Uhu) je bila ustreljena 10. VIII. 1912 v Bovecu na Goriškem, 14. VIII. 1912 pri Tržiču na Gorenjskem in 26. decembra 1912 pri Hrastniku. L. 1913. so bile 28. majnika na ljubljanskem trgu na prodaj 3 mlade uharice, ki so bile prodane po 1·20 K (L. Z. 1913, Nr. 119); 12. IX. 1913 je ustrelil na brezoviškem barju g. Iv. R. vira, ki je meril z razprostrtimi perutni 170 cm; sedel je na nizki jelši (L. 1913, str. 168). Nadalje so ustrelili v tem letu vira še: 20. XI. pri Mojstrani na Gorenjskem in 10. XII. pri Postojni; 27. XII. je pa vjel lovec tovarnarja Iv. Rakovca v Kranju v lovišču na Sorškem polju starega samca velike uharice na skopec, ki je bil nastavljen vrhu drevesa. Navedene podatke sklenem z besedami lovca, ki piše „uharica je pri nas precej redka, gnezdi po vsem Kranjskem po velikih, goratih gozdovih; ptica bi lahko uživala več varstva“ (L. 1913, str. 183),

Mala (gozdna) uharica (asio otus (L.) — Waldohreule) je po naših gozdovih pogostna prebivalka, ki jo pa pri nas vsled nepoznanja neusmiljeno zatirajo. L. 1912. sem dobil samo od ene osebe poročilo o 20 ustreljenih gozdnih uharicah in sicer: Moste pri Ljubljani: 24. II. (♂ in ♀), 25. II. (♂ in ♀), 28. II. (♂), 3. III. (♂ in ♀), 15. III. (♂ in ♀), 22. III. (♂), 25. IV. (♂) — Šmartno pri Ljubljani 18. III. — Sv. Jakob ob Savi: 23. II. (♀), 5. V., 8. VII., 28. VIII. — Sneberje ob Savi: 18. II. (♂) in 19. II. (♀) — Soteska pri Sv. Jakobu ob Savi 5. III. (♂). — L. 1913. so ustrelili malo uharico 8. VI. pri Sv. Jakobu ob Savi (♀) in 20. VI. na Golovcu pri Ljubljani (♂). — Umestno bi bilo, da se ukrenejo potrebni koraki v primerno varstvo te ptice.

Močvirna sova (asio accipitrinus (Pall.) — Sumpfohreule) se je pokazala oktobra 1912 v okolici Dobrave pri Polhovem gradu; 10. XI. 1912 so ustrelili en eksemplar te sovje vrste pri Sv. Jakobu ob Savi.

Skovik ali škratec (pisorhina scops (L.) — Zwergohreule). Par te mične sovje je gnezdil l. 1912. v duplini divjega kostanja pri Mostah v ljubljanski okolici.

Kozača (syrnium uralense Pall. — Habichtseule). Bivanje kozače v naši deželi še do današnjega dne ni popolnoma natančno preiskano, dasiravno kozača ni redka prikazen po naših krajih. L. 1912. so jo ustrelili: 1. IX. pri Mirni na Dolenjskem (pop. melanistična vrsta), 1. VII. v okolici Velikih Lašč, 15. XI. pri Kostanjevici (♂), 13. XII. pri Domžalah (♀). L. 1913. so ustrelili kozačo: 5. I. pri Višnji gori (pop. melanistična vrsta); 9. I. v Pudolu pri Rakeku; januarja v Soteski pri sv. Jakobu (eksemplar z izredno svetlim perjem (♀) v deželnem muzeju); 18. X. pri Kostanjevici, 15. XI. v Kočevju, 13. XI. v Št. Janžu na Dolenjskem.

Slika 3 nam kaže melanistično kozačo, ki je bila ustreljena na Dolenjskem in jo hrani ornitološka zbirka dež. muzeja v Ljubljani.

Lesna sova (syrnium aluco (L.) — Waldkauz) pri Medvodah ni redka (L. 1912, str. 191). Gnezdo lesne sove sem našel 26. VII. 1912 v duplini starega hrasta pri Besnici pod sv. Joštom. Lesno sovo so ustrelili l. 1912. 11. XI. pri Hrastniku, 17. XI. v Čatežu ob Savi; l. 1913. 3. I. pri Trebnjah, 15. VI. v Trbovljah, 25. XI. v Polhovem Gradcu.

Pegasto sovo (strix flammea (L.) — Schleiereule) so ustrelili 15. januarja 1913 pri Mostah v ljubljanski okolici.

Kukavica (cuculus canorus (L.) — Kuckuck) je zakukala spomladi 1912 pri Adlešičih že 9. aprila; 11. IV. se je oglasila na Šmarjetni gori pri Kranju (L. Z. 1912, 22. IV.). Po hostah v obližju Ljubljane se navadno oglašuje med 12. in 18. aprilom; to leto pa sem jo slišal na Rožniku šele 25. IV. (vzrok je bilo najbrže neugodno vreme), nasprotno pa so jo slišali na Golovecu že 14. aprila (L. Z. 1912, 26. IV.). V rateški okolici na Gorenjskem je zakukala prva kukavica šele 24. aprila. V Adlešičih so slišali poslednjikrat kukavico 2. julija; l. 1911. pa se je oglašala celo še 20. julija. Leta 1913. se je vrnila kukavica par dni preje k nam. V Adlešičih je naznanila svoj prihod že 3. IV.; na Šišenskem hribu in na Rožniku je zapela svoj kuku prvokrat 7. IV.; 13. IV. sta se oglašali dve kukavici med sv. Joštom in Šmarjetno goro; 21. IV. pa je šele prišla v kranjskogorske hoste na Gorenjskem. Župnik I. Šašelj poroča, da so se izselile kukavice iz host pri Adlešičih l. 1913. izredno zgodaj in sicer že okrog 20. junija. Druga leta so odšle šele prvi teden julija, včasih celo pozneje. Vzrok zgodnje izselitve bo najbrže slabo vreme, ki je nastopilo v drugi polovici junija in je trajalo skoraj do konca julija.

Močna jata *hudournikov (apus apus (L.) — Mauersegler)* je priletela 10. septembra neposredno pred hudim dežjem v Adlešiče. Ondi jim pravijo seljaki „godinari“, ker se prikažejo navadno ob deževju (godini). Bilo jih je par tisoč. Letali so najprvo nad vasjo, potem pa nad cerkvijo, na kateri so posedali po strehi, na zvoniku in celo na kazalcih ure so viseli. V kraju so ostali cel dan in so tudi ondaj prenočevali. Potem so prenočevali več noči na gradu v Pobrežju in sicer na „generaliji“. Graščak

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 3. Melanistična kozača.

P. Rauch je našel 13. IX. zjutraj pod kapom tri mrtve hudournike. Splošno jih je tačas mnogo poginilo in sicer najbrže vsled mraza in lakote. Vreme je bilo osorno, žuželke pa so se poskrile. Deževalo je od 9. do 13. sept. neprestano, bilo je pa tudi zelo hladno. Oslabele hudournike so lahko prijemali ljudje kar s prosto roko. Popoldne 13. IX. so odleteli; čez teden dni, 20. septembra, je priletelo zopet nekaj hudournikov (okoli 20) v Adlešiče; počivali so nekoliko na cerkvenem stolpu, potem so pa odšli dalje. Leta 1913. so se zbirali v Adlešičih hudourniki k selitvi 15. septembra.

Spomladanski prihod *kmetiških lastavic* (*hirundo rustica* L. — *Rauchschwalbe*) se ne vrši vsako leto točno ob istem času, ampak zavisi mnogo od vremenskih razmer. L. 1912. so se prikazale prve lastavice na Kranjskem že 3. IV. (L. 1912, str. 76). V hlevu pod Rožnikom gnezdi pri g. J. Č. že skozi več let lastavičji par. To leto se je vrnil samec že 9. IV. sam in je poletaval žalostno okrog gospodarskih poslopij. Z velikim veseljem je sprejel svojo družico, ki je prišla šele 23. IV., torej celih 14 dni pozneje (L. Z. 1912, 26. IV.). Pri Studencu v ljubljanski okolici je poletavala 21. IV. nad močvirnatim travnikom jata, broječa okrog 100 lastavic; držale so se zelo nizko. V Rateče na Gorenjskem so priletele prve lastavice 25. IV., pri Adlešičih pa so opazovali prvi dve šele 30. IV. Iz poslednje navedenega kraja so odletele lastavice 25. septembra, obratno pa so ostale v Ratečah na Gorenjskem vsled slabega vremena do 7. oktobra. Vsled mraza in lakote jih je mnogo poginilo (L. 1912, str. 192). Tudi iz Medvod so odšle lastavice šele v prvi polovici oktobra (L. 1912, str. 207). Leta 1913. so se vrnile lastavice na svoja gnezda v Adlešičih 8. in 9. aprila, v krupskem gradu na Dolenjskem 6. aprila, v Kranjski gori 10. aprila. 12. aprila so se spreletavale lastavice v mnogoštevilnih jatah nad Ljubljano ob cesti proti Fužinam, letale so tik nad vodo, loveč si svojo borno hrano. Na cesti proti Podutiku in pri Rudniku so opazovali lastavice 6. aprila, v Kranj so prišli prvi pari šele 19. aprila. Na cesti, ki vodi proti Dol. Logateu, je opazoval pl. P. podlasico, v katero se je zaletavalo neprestano kakih 6—8 lastavic. Podlasica se je skušala z begom znebiti teh nenavadnih, brzokrilatih napadalk (L. 1913, str. 152).

Pegam (*bombycilla garulla* (L.) — *Seidenschwanz*) je bil l. 1913. največja zanimivost med kranjskim ptičjim svetom. Vobče prebiva po severnih pokrajinah Skandinavije, Rusije, Sibirije in Severne Amerike. Ostre zime ga preženo iz njegove domovine proti jugu; v Nemčiji je pogosten, toda nestalen zimski gost, v naše kraje pa zaide le redkokedaj. Pegam (sl. 4) je dleskove velikosti in se ponaša z lepo perjanico na glavi. Perje je splošno rožastorjavo, v perjanici in na glavi nekoliko bolj rdečkaste, na trebuhu pa bledejšje barve. Uzdna in nadočna maroga in grlo so črni, prav takšna so tudi letalna in krmilna peresa. Perutnice pa so belo in rumenopasaste, rep na spodnjem koncu z rumenim robom. Stari sameci imajo sredi perutnic in pa na koncu repnih peres škrlatastordeče rožene listke svilenega sijaja. Hrani se z rastlinsko hrano, predvsem z

raznovrstnimi jagodami. Njegov kratki in ploščati kljun ima zobato zgornjo čeljust. Osorno podnebje in obilen sneg sta ga pognala decembra oziroma že novembra l. 1913. globoko proti jugu. Mnogoštevilne jate pegamov so vpadle tudi na Kranjsko, opazovali so jih splošno po celi deželi. Na Kranjskem so se prikazali prvi pegami v začetku decembra in sicer so jih opazovali: 8. decembra okoli graščine Krumperk pri Domžalah (ca. 100); 10. XII. pri Sneberju (100—200); 12. XII. v medvodski okolici; 14. XII. v Dolu pri Zalogu in na Sv. Joštu nad Vrhniko; 14. in 15. prvi pri Radovljici in Mojstrani; 15. XII. pri Postojni. Precej močna jata pegamov (ca. 100) se je pasla sredi decembra nekaj dni ob Kokri med vasjo Visoko in mestom Kranjem; 15. in 16. so prišli pegami na jerebike pred šolo na Primskovem pri Kranju, obrali so tudi sosednjo kalino. 17. XII. so videli 10 pegamov v Kokriškem dolu pod Kranjem na hujanski strani in nad vasjo Gorenje Jezero pri Pudobu, nadalje so jih opazovali: 18. in 19. XII. zelo mnogoštevilne jate v radovljiškem okraju; 18. XII. v Št. Jakobu ob Savi; 20. XII. v Smedniku; 21. XII. v Adlešičih

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 4. Pegam — *bombycilla garulla* (L.).

in v Beli krajini sploh, kjer so ostali nekaj dni; 22. XII. na sv. Katarini. Isti dan sem videl opoldne 2 pegama na jerebikah sredi velikega klanca pod Kranjem in popoldne v Straheči dolini ob Kokri pri Kranju 5 pegamov, ki so se držali grmičevja, med katerim je rastla tudi kalina. Pri Bledu, Žirovnici, Begunjah in v Ljubnem so se pokazali pegami 22. in 23. XII.; isti čas v Ljubevču pri Idriji; na Šmarni gori 25. XII.; pod Rožnikom pri Ljubljani 26. XII.; v Bohinju 26. XII.; pri Logatecu 27. XII.; pri Starem trgu 30. XII.; ob Cerkniskem jezeru 31. XII. Posamezne ptice so sicer po par dni zaostajale v enem in istem kraju, splošno so pa potovali pegami hitro skozi deželo, ker so se pojavili okoli 20. decembra prvi že v

Istriji. Po mnenju ornitologa dr. J. Ponebška so prišli najbrže pegami ob Savi v ljubljansko ravnino, kjer so se razpršili po celi deželi, v Belo Krajino so prišli skoraj gotovo ob Kolpi navzgor; sploh pa ni izključeno, da so vpadli na več krajih v našo deželo. O tem vprašanju bodo končno odločili opazovalni podatki. Poleg lastnih sem uporabil podatke g. I. Šašlja in g. V. Herforta ter številne zapiske iz Lovca 1914 (št. 1—2, 3, 4). Poslednjikrat so bili pegami na Kranjskem l. 1903. in 1904., poprej pa l. 1873.

Dva velika srakoperja (*lanius excubitor* L. — *Raubwürger*) so opazovali 20. XI. 1913 pri Gorenjem Logatecu. Pristavljam pa, da je veliki srakoper pri nas zelo redek gost in ga večkrat zamenjajo s *sivim srakoperjem* (*lanius minor* Gm. — *Grauer Würger*), kar tudi v poslednjem slučaju ni izključeno.

Prvega rjavega srakoperja (*lanius collurio* L. — *rotrückiger Würger*) je videl v Adlešičih g. I. Š. l. 1912. prvega majnika, naslednje leto 1913. pa izredno zgodaj že 10. aprila.

Krokarji (*corvus corax* L. — *Kolkrabe*) niso ravno posebno pogostni prebivalci naših pokrajin. L. 1912. so opazovali na Dolenjskem več krogarjev in sicer: aprila sedem v Gorjancih, septembra dva pri Gribijah v Beli Krajini in decembra pri Brusnicah (L. 1913, str. 43).

Albinistično sivo vrano (*corvus corone* L. v. alb. — *Nebelkrähenalbino*) je videl 27. marca 1913 na Golovcu g. Fr. L.; priletela je od barja. Vrana je bila popolnoma bela, le na koncu peruti je imela par temnejših peres (L. 1913, str. 103).

Kavke (*colaeus monedula* (L.) — *Dohle*) so se vrnila leta 1912. v Ljubljano v začetku februarja: prvi prišleci so se pokazali 11. II. na Pogacarjevem trgu, glavna jata pa je dospela v mesto 12. II. dopoldne. Glasno kričoč so posedale zlasti po hišah v Stritarjevi ulici in na stolpu protestantske cerkve. V kranjski okolici so se pokazale že prvi teden januarja. V prvi polovici novembra so odletele kavke iz kokrskih pečin nad Kranjem proti jugu, toda vrnila so se izredno zgodaj. V stoglavih jatah so prišle že 29. decembra nazaj na svoja gnezdišča v pečinah pod železnim mostom nad Kranjem; v Ljubljani in okolici šele 30. in 31. januarja 1913. Ta velik časovni razloček med vrnitvijo kranjske in ljubljanske jate opazujem že nekaj let, prva se vrne najmanj skoraj tri tedne poprej od druge. Na vsak način je ta pojav zanimiv, posebno ako pomislimo, da naselbini obeh jat krajevno nista tako zelo oddaljeni.

Med znamenitejše zimske goste zadnjih dveh let spada brezdvomno tudi sibirski krehovt ali leščerka (*nucifraga caryocatactes macrorhyncha* Brehm — *Dünnschnäbliger Tannenheher*), ki nas je v nekoliko večjem številu posetil že l. 1911. Za l. 1912. sem dobil poročila, da se je pokazal v naslednjih krajih: 15. XII. Tržič in Hrastnik, 19. XII. Krim — l. 1913.: 30. IX. in 20. X. Trbovlje, 2. X. Gor. Logatec, 12. X. Medvode (?), 10. XI. Mojstrana. V Lovcu (1914, str. 32) poroča dr. J. P. o sibirski leščerki, ki je bila ustreljena 26. X. 1913 v Velikih Laščah. Sibirsko leščerko spo-

znamo po E. P. Tratzovih podatkih (L. 1914, str. 30) po teh značilnih lastnostih. Po velikosti je enaka naši šoji, ima temnorjavo temeljno barvo, ki je belo naškropljena. Njen kljun je razmeroma dolg in včasih zelo oster in tenek. Črni rep ima na koncu precej širok bel pas.

Kobilar (oriolus oriolus (L.) — der Pirof) se je oglasil l. 1912. v Tivolskem gozdu prvič 29. aprila. Zanimivo je, da se vrača kobilar spomladi k nam v šestero- do osmeroglavih družbah, ki se pa takoj po preteku par dni po parih razkrope (L. Z. 1912, Nr. 99). L. 1913. so slišali v Adlešičih prvega kobilarja 23. IV., v ljubljanski okolici se je vrnil v začetku maja; slišal sem ga 3. V. na Golovcu, 4. V. na Rožniku za vodovodnim reservoirjem, 5. V. pri Rudniku.

Veliko jato *škorcev (sturnus vulgaris L. — Star)* so opazovali 25. februarja 1912 skupno z vranami — s katerimi se kaj radi pajdašijo — v okolici Adlešičev v Beli Krajini. Posamezni škorci so ostali v kraju od jeseni skozi celo zimo in se niso izselili. Zadnja večja jata se je pokazala 18. X. — Več sto škorcev je priletelo 6. X. 1912 v Rateče na Gorenjskem, prišli so čez Karavanke (L. 1912, str. 192). — Tudi l. 1913. so se škorci v Adlešičih silno razmnožili. V omenjenem kraju in njega okolici imajo pa tudi mnogo ugodnih gnezdišč. Najrajše se nastanijo po duplinah starega sadnega drevja in po podstrešjih, pa tudi duplin gozdnih listovcev ne zametujejo. Prvi škorci so se pokazali l. 1913. v navedenem kraju že v začetku februarja, nekateri so najbrže celo ondi prezimili. Posamezne je bilo videti namreč skozi celo zimo, ki je bila topla in solnčna. V jeseni 1913 so poletavali škorci v Adlešičih po travnikih še koncem oktobra, pridržalo jih je toplo vreme. Prve dni novembra so se pa izselili vsi proti jugu, v kraju ni ostal noben prezimovalec kakor prejšnja leta, čemur je bilo pač krivo osorno zimsko vreme, ki je nastopilo to leto z nenavadno strogostjo.

Dva *dleska (coccythraustes coccythraustes (L.) — Kernbeißer)* sta priletela 29. II. 1912 na župniški vrt v Adlešičih, kamor sta hodila potem ves čas do jeseni, zadnjikrat so ju videli 28. XI. L. 1913. so opazili prvega dleska v Adlešičih že 7. januarja; splošno je bilo ondi to leto večkrat opažati posamezne dleske, redkokedaj so bili v parih. V poletnem času je pa priletela meseca avgusta družba 12 dleskov na župniški vrt najbrže je bilo celo gnezdo. V Adlešičih pravijo dlesku debelokljun.

Ščinkavec (fringilla coelebs L. — Buchfink) se je oglasil l. 1912. v Ljubljani prvikrat 5. februarja na kostanju pri jubilejnem mostu; bilo je megleno deževno vreme. V tivolskih nasadih sem slišal prvo ščinkavčevo petje šele 12. februarja. — L. 1913 sem čul zopet prvi ščinkavec spet na kostanju pri jubilejnem mostu v Ljubljani že 3. februarja. V „Sl. N.“ (štev. 46) je poročal neznani opazovalec, da je slišal prvega ščinkavca šele 25. II. na Gradu. Prav gotovo so se glasili tudi ondi ščinkavci že preje, toda dotičnik jih je slučajno tako pozno prvipot slišal.

Grilček (serinus hortulanus Koch. — Girlitz) je gnezdil l. 1913. v Tivolskem drevoredu na kostanju pri Trubarjevem spomeniku; isto leto

sem opazil grilčkovo gnezdo tudi na črešnji na jugovzhodnem pobočju Golovca.

Veliki kalin (pyrrhula pyrrhula (L.) — großer Gimpel), ki gnezdi v Skandinaviji, severni Rusiji in Sibiriji ter se redkokedaj pokaže na jugu, nas je obiskal decembra 1913. V naše kraje ga je prignala izredno ostra zima. Sredi decembra so vjeli ptičarji v gozdovih med Gaštejem in Drulovko ob Savi dva velika kalina, nekateri opazovalci so pa opazovali posamezne velike kaline tudi še na drugih mestih naše dežele.

Navadni kalin (pyrrhula pyrrhula europaea Vieill. — Gimpel) je v okolici Adlešičev redka ptica. Včasih se zaleti v te kraje, zlasti jeseni ali pa pozimi. L. 1913. so opazovali 13. XI. v Adlešičih štiri navadne kaline, ki so ostali ondi nekaj dni.

Siva pastaričica (motacilla alba L. — graue Bachstelze) gnezdi pri Adlešičih; l. 1912. so zapazili ondi prvo 28. februarja, jeseni pa zadnjo 25. oktobra. L. 1913. je priletela prva siva pastaričica v Adlešiče 6. marca. Ker je vladalo jeseni ondi lepo solnčno vreme so ostale sive pastaričice tamkaj do začetka novembra.

Rumeno pastaričico (budytes flavus (L.) — Kuhstelze) so videli 9. marca 1912 pri Medvodah (L. 1912, str. 76).

Poljski škrjanec (alauda arvensis L. — Feldlerche) se je oglasil na polju pri Adlešičih l. 1913 prvokrat 8. marca.

Kamenarja ali slegurja (monticola saxatilis (L.) — Steindrossel) je opazoval l. 1913. marljivi ptičji opazovalec g. J. Š. v Adlešičih večkrat. Pred nekaj leti so ondi gnezdili slegurji okoli pokopališča. Zadnji¹ čas pa so zapustili ta kraj. Naselili so se pa v obzidju pobeškega gradu. Imenovani opazovalec je videl l. 1913. slegurja večkrat v svojem vinogradu na Preložniku nad Adlešiči, kjer je tudi imel par slegurjev gnezdo v škarpi pod vinogradom.

Jeseni ali v zimskem času prilete skoraj vsako leto posamezne *višnjeve taščice (erithacus suecicus (L.) — roststerniges Blaukelchen)* v Adlešiče, kjer poletavajo navadno okrog cerkve. Mnogokrat se zaleti v cerkev, kjer ostanejo po par dni in obirajo po stenah in oknih muhe in pajke. 21. X. 1913 sta se pokazali pred župniščem v Adlešičih dve višnjevi taščici in sta ostali ondi nekaj dni. Posedali sta po cerkveni strehi in oknih, kjer sta si iskali potrebno hrano.

Prvi *slavec (erithacus luscini (L.) — Nachtigal)* se je oglasil v Št. Jerneju na Dolenjskem l. 1912. 18. marca (Sl. N. 1912, št. 65), na levem bregu Save nasproti postaje Sv. Jošt nad Kranjem 25. marca; v Adlešičih 5. aprila; pri Ljubljani sta pela 4. aprila dva slavca: eden poleg tivolskega bajerja, drugi zgoraj v gozdu (L. Z. 1912, Nr. 78). V okolici Novega mesta je zadonel prvi slavčev spev 15. aprila; trije slavci so peli takoj ob progi belokranjske železnice pri Novem mestu, ne da bi se bali delavcev (L. Z. 1912, Nr. 101). L. 1913. pa so slišali v Adlešičih prvega slavca v noči od 18. do 19. marca. V Adlešičih in tamošnji okolici pravijo slaven slaviček.

Slovstvo.*)

Szombathy J., *Alttertumsfunde aus Höhlen bei St. Kanzian im österr. Küstenlande*. Mit 193 Abbildungen im Texte. V Mitteilungen der prähistorischen Kommission der kais. Akademie der Wissenschaften. II. Bd. Nr. 2. — 1912. Wien, 1913.

V tem poročilu popisuje Szombathy, znani učenjak in strokovnjak, najdenine v jamah blizu Škocijana (jugovzhodno od Divače). Pod njegovim nadzorstvom so prekopali „Mušjo jamo“ in deloma „Okostno jamo“ pri Matavunu.

Prva jama ima vhod na planem; globoka je 58 m. Na dnu je visok sipec. Na vrhu so dobili bronasto čelado z napisom; v sipini brez reda raztresene druge predmete. Sipec je imel štiri plasti: a) apnenčev drobiž, 80 cm na debelo; b) črno zemljo, pomešano z apnenčevim drobižem, 22 cm na debelo; c) plast goste apnenčeve sigovine, 40 cm na debelo; d) plast rjave ilovice; debelina te plasti ni povsem preiskana; na eni točki je je bilo 1,5 m na debelo. — Kak izvesten način pokopavanja se ni dal dognati. Razen bronastih in železnih artefaktov so konstatirali samo še lesno oglje. Izkopali so: 220 bronastih in 10 železnih osti za kopja; 22 bronastih obnožkov za ratišča; 3 uhljate sekire iz bronu; 17 bronastih sekir na tok; 11 bronastih mečev (v drobcih); 1 železen meč; 6 bronastih delov od nožnic; 3 jabolka od bronastih čelad; 6 bronastih kolotov in 150 žrebljičev; 3 bronaste čelade z grebenom (v 16 delih); 28 manjših okrasnih kolotov; 66 bronastih gumbov; 5 kosov bronaste pločevine od okovov; 8 bronastih nožev; 8 bronastih srpov; 19 bronastih igel; 1 bronasto staroitalsko (kačasto) fibulo; 1 bronast uhan; 1 kolutančast navratni lišp; 11 bronastih laketnic in zapestnic; 2 bronasta kolesasta priveska; 8 bron. kaveljčastih palčic; 12 bron. prstanov; nad 45 bronastih posod v drobcih in drugih malenkosti; 13,3 kg stalnega bronu in bron. kepice — Vse je prišlo v c. in kr. prirodopisni dvorni muzej na Dunaju. — Szombathy sodi, da je večina teh predmetov iz konca 2. ali pa iz začetka 1. tisočletja pred Kristom; le 1 mala fibula in bronasta čelada z napisom da sta iz začetka rimske cesarske dobe. O napisu — ali bolje o obeh napisih na čeladi — je razpravljal v posebnem sestavku velezaslužni epigrafik, vseučil. prof. dr. W. Kubitschek v ravnem zvezku.

Druga jama „okostna jama“ — tako jo je imenoval Szombathy po kosteh, ki so jih našli notri — ima širok vhod (10 × 14 m) na planem; globoka je 21 m. Na dnu je ob steno naslonjen sipec. Kopati so začeli meseca januarja 1911, a meseca septembra so morali prekiniti delo, ne da bi bili sipec temeljito prekopali. Dognali so, da sestaja nasipina iz nepravilno nasutih plasti; vendar pa kažejo posamezne drčje različno gradivo. V gornjih plasteh so našli kosti in bronovino, brez reda raztresene; jasno je, da to ni ležalo na prvotnem mestu. Vrsta plasti je nastopno označena; 1. Plast rahle sipine iz apnenčevega drobiža, 20–30 cm debela; 2. plast črne zemlje, s kamenjem pomešana, 50 cm debela; 3. plast rjave prsti, pomešana

* Z letošnjim letom je preuredilo uredništvo slovstveni del Carniole tako, da bo prinašal na prvem mestu referate o važnejših delih in razpravah, tičočih se Kranjske, na drugem mestu pa bibliografski seznam razprav, člankov in sestavkov, ki so posredno ali pa neposredno z raziskavanjem naše dežele v zvezi. Skušali bomo po možnosti doseči popolen seznam, zato **prosimo vse avtorje, da vpošljejo uredništvu Carniole separatne odtiske svojih domoznanskih del** ali naj nam jih pa vsaj naznanijo po dopisnici, z natančno označbo revije, oziroma časopisa, kjer so izšli.

s kamenjem, 40 cm debela; 4. in 5. plast sestaja iz apnenčeve sipine in je 1,5 m debela; 6. zadnja plast, ki leži na zasigani živi skali, je iz rdeče-rjave prsti. V tej plasti so dognali hlebec pepelnate, z apnenčevim drobižem in lesnim ogljem pomešane zemlje.

Najdenine so ležale v 2. in 3. plasti: človeške in živalske kosti in posamezne prazgodovinske bronovine. Dobili so pa: 9 bronastih osti za kopja; 3 bronaste obnoške za ratišča; 1 železno ost; 1 železno sekiro; 11 bronastih gumbov; 1 del bronastega srpa; 1 kolutasto-valjast svitek; 4 dele velike bronaste posode; 2 mala drobca glinaste posode; dalje so odkrili baje en grob s to-le vsebino: 1 fibulo (Certosa); 1 široko bronasto pinceto; 2 bronasta prstana; 3 dele drobne laketnice; 1 bronasto situlo z napisom *.o..s.tiiareh* ali *.o..s.tiiarene*. Dalje: 11 poškodovanih lobanj. Pet so jih mogli po glavnem tipu določiti; 3 so ortodolihocefali, 2 ortobrahicefali; 6 jih niso mogli določiti, ker so bile preveč poškodovane. Razen lobanj so dvignili 19 kosti od gornjih, 27 od spodnjih laketi; 20 bedrnih kosti, 9 piščali in vrsto drugih drobcev od človeških okostnjakov. Od živali so našli 1000 posameznih kosti in to od govedi, ovce, svinje, konja, psa, kune in laboda. Čas je nedoločen; Szombathy domneva, da so najdenine iz časa prehoda od bronove v hallstattsko dobo, torej nekako med 10. in 8. vekom pred Kr.

Zelo zanimivo in znanstveno velevažno vprašanje je to, kako so dospele te stvari v globoke podzemske jame. Szombathy si razlaga ta pojav tako, da so imeli zadevni prazgodovinski ljudje eno ali pa več svečanih daritev, pri katerih je gorelo več velikih grmad; v plamenu da je žarelo mnogo kovinastih in najbrže tudi drugih predmetov; ob sklepu da so pometali vse žrtvovano in tudi še več drugega blaga v spodnji svet, v jamo.

Pomislekovi, ki se upirajo temu naziranju, odnosno tej domnevi, si Szombathy sam ne prikriva.

Po njegovem lastnem poročilu so bili predmeti brez reda raztreseni po plasteh. Ako naj bi bila domneva o svečanih daritvah trdna, tedaj bi morali pričakovati, da so bili vsi predmeti na kupu; kajti vhod v jamo sestaja iz treh, blizu vkupe zevajočih odprtih, katerih vsaka je manjša, nego en kvadratni meter. Popolnoma izključeno je, da bi bili mogli skozi te male odprtine zadegati predmete 25 do 30 m daleč od tega sredotočja. Najvažnejši argument pa, ki se upira gori navedeni teoriji, je Szombathy še prezrl. Kako pride nedvomno rimska čelada in rimska fibula iz prve cesarske (avgustejske) dobe v to jamo? Na tem mestu, kjer mi je samo poročati in opozarjati na ta velevažen spis, se ne bom obširno bavil z dokazili in z okolnostmi, ki bi priporočale drug zaključek, ki bi bil po mojem naziranju pravilnejši in bi se dal lažje tolmačiti in najbrž tudi vzdržavati, nego Szombathy-jev. Svojo domnevo označim čisto na kratko. Okoli Škocijana je mnogo planih grobov iz prazgodovinske dobe. Tudi na tej točki pri Matavunu je bilo najbrže več takih grobov, morebiti tudi gomil. V te grobove so položili zadevne predmete. Na našem Krasu je to navadni pojav, da se tu in tam uderejo tla nad jamo, kedar je skala pod njimi po obletovanju gradiva dovolj ošibljena. To se je pač tudi pri „mušji jami“ in pri „okostni jami“ zgodilo. Ko so se tla pod grobom nenadno odprla, je zgrmelo vse v globočino in se je razsulo na vse plati. — Svoje razloge nameravam podrobneje priobčiti na drugem mestu; imam zanimiv slučaj tega pojava tudi iz Vipave. *M.*

Coutil Léon, Les casques proto-étrusques, étrusques et gaulois. Gand, W. Siffer, 1914.

Poznani francoski strokovnjak se bavi že mnogo let z raziskovanjem prazgodovinskih bronovin in je objavil o tem predmetu že celo vrsto študij. Osobito

so čela de predmet njegovih podrobnih razmotrivanj. Svoja opazovanja o teh bojnih pokrivalih je priobčil v nastopnih spisih: 1. *L'âge du bronze en Normandie, dans les départements de l'Eure et de la Seine Inférieure*. 1898. — 2. *Inventaire des découvertes de l'âge du bronze dans le département du Calvados*. 1907. — 3. *Les casques de Bernières d'Ailly*. 1910. — 4. *Casques de l'âge du bronze trouvé dans la Seine à Mantes*. 1912. — 5. *Le casque d'or d'Amfreville sous les Monts et le casque en fer de Notre Dame du Vaudreuil*. 1911. — 6. *Le casque étrusque ou ionien de la nécropole gauloise de Filotrano près Ancône*. 1913. —

V gori navedenem najnovejšem spisu se bavi z vprašanjem o praetruščanskih, etruščanskih in keltskih oblikah. Ves dosedaj znani arheološki material deli Coutil v več skupin. Zanimivo je, da v prvi skupini združuje mikenske in ilirske čelade (casque Mycéniens et Illyriens). Mikenskih čelad nimamo ohranjenih, pač pa jih poznamo po umetniških spomenikih. Bile so take po obliki in najbrže tudi po tehniki, kakor je pletena čelada, najdena v Šmarjeti; sedaj je v zbirkah našega deželnege muzeja. Na sličnost mikenskih in ilirskih čelad je opozoril pač že l. 1896. francoski arheolog S. Reinach v važni študiji, ki jo je priobčil v časopisu „*L'Anthropologie*“ pod naslovom „*Casques Mycéniens et Illyriens*“. — Nadaljne skupine sestavlja Coutil tako-le: *a*) Praetruščanske čelade (Casques Proto-Étrusques). Ta skupina ima 4 pododdelke, ki se ločijo po tipičnih oblikah. — *b*) Korintske čelade (Casques Corinthiens). — *c*) Jonske čelade (Casques Ioniques). — *d*) Atiške čelade (Casques Attiques). — *e*) Etruščanske čelade (Casques Étrusques). Med temi podaja kot primer tudi iz zbirke našega muzeja čelado, izkopano v Beli Cerkvi na Dolenjskem. — To skupino deli v dva razpredela: v prvem opisuje kupolaste čelade z obličnimi zaklopnicami, v drugem stožičaste čelade brez zaklopnic. — *f*) Frigijske čelade (Casques Phrygiens). — *g*) Grške čelade (Casques Grecs). — *h*) Polutkaste čelade (Casques hémisphériques). To skupino deli v 5 vrst z raznimi tipičnimi različki. Tudi tu navaja iz zbirke kranjskega deželnege muzeja kot tipične vzorce štiri čelade, eno iz grobišča na Vačah, drugo iz Malenc pri Drnovem, tretjo z Magdalenske gore (casque des environs de Laibach), četrto iz Šmarjete. *i*) Čelade iz dobe zavzetja Galije po Rimljanih. Skupino deli v dva predela: v železne in legijonske čelade.

Dasi ta študija obsega samo 32 strani besedila, ima vendar za nadaljno proučevanje prazgodovinskih čelad naravnost vodilno mesto v strokovnem slovstvu. — Posebno podpirajo popis čelad izvrstno uspele reprodukcije, napravljene po fotografičnih snimkih. — Nekam čudno se čita na str. 4. označba čelade: „Casque hallstattien du musée de Laibach (Allemagne du Sud)“. *Mantuanl.*

W. Teppner, *Die Karstwasserfrage*. Sonderabdruck aus „*Geologische Rundschau*“ Bd. IV. Leipzig und Berlin 1913, Seite 424—441.

„Es sind zwei Hypothesen, die sich in den Karstwasserfragen gegenüberstehen: die Karstwasserhypothese, die vor allem von Grund und — mit etlichen Abänderungen — von wenig andern Forschern vertreten wird, und die alte Lehre von den unterirdischen Gerinnen, als deren bedeutendster Vertreter Katzer gilt.“

Über diese zwei einander gegenüberstehenden Auffassungen wurde in den letzten Jahren lebhaft erörtert, und Teppner stellte sich die dankenswerte Aufgabe über nicht weniger als 60 kleinere und größere Abhandlungen und Aufsätze, die in dieser Angelegenheit vielfach in der Litteratur zerstreut veröffentlicht wurden, ein übersichtliches zusammenhängendes Referat zu erstatten. Dasselbe wird von Jedermann willkommen heißen werden, der sich über den Gang der Erörterung und den gegenwärtigen Stand der Frage in kurzer Form belehren will. *F. S.*

Teppner Wilfried, *Ursus arctos*. Mitteilungen für Höhlenkunde, Jahrg. VI., H. 4, Pag. 1—5, Graz 1913 (7 slik).

Pisatelj opisuje okostje rjavega medveda (*ursus arctos*), ki so ga našli jamarji septembra 1912 v ledeni jami friderikštajnskega gozda pri Kočevju. Okostje je ležalo v globini 120 m in je iz zgodnje aluvialne, morda iz pozne diluvialne dobe. Pri določili vrste navaja pisatelj razloge ing. H. Bocka. Zobovje in lobanja spominjata sicer predvsem na arvernskega (*ursus helarctos arvernensis*) in etruškega (*ursus etruscus*) medveda iz pliocena, toda okostje je brezdvoma recentno in od rjavega medveda. Zanimivo bi bilo toraj z ozirom na nenavadni razvoj lobanje in zobovja friderikštajnskega medvedjega okostja preiskati tozadevno še sedaj v imenovanem gozdu živeče medvede in ugotoviti, jeli njihovo okostje soglaša s friderikštajnskimi z ozirom na zobovje in lobanjo ali pa z normalno razvitim okostjem normalno razvitega medveda. S tem bi morda našli marsikatero važne podatke o zgodovini medvedjega rodu na Kranjskem. Po mnenju pisatelja je rjavi medved, čigar okostje so našli v friderikštajnski ledeni jami padel v globoko brezno, kjer je še dalje časa živel. To svojo trditev opira na razne poškodbe okostja, ki so deloma že zaceljene. Besedilo pojasnujejo dobro uspeli fotografski posnemki. Friderikštajnsko medvedje okostje, ki mu manjka le nekaj koščice, hrani geološki institut graškega vseučilišča.

Dr. Gv. Sajovic.

* * *

Butkovič Peter, Pisma iz Bleiweisove dobe. [Objavljena so pisma, ki so jih pisali pesniku M. Hladniku: Bleiweis (l. 1851 in 1860), A. Zamejc (l. 1853), L. Jeran (l. 1852 in 1858), Fr. Močnik (l. 1837)]. Čas 1914, zv. 2, str. 126—140.

Hegemann Ottmar Dr., Aus den Tagen des Laibacher Kongresses. Laib. Zeitung 1914, Nr. 85—98. — (Posebni odtisk: Laibach 1914. 8°. 48 str.).

— Hervorragende Charakterköpfe beim Laibacher Kongress. Laib. Zeitung 1914, Nr. 100, 102.

— Wiedervereinigung Krains mit Österreich vor hundert Jahren. Laib. Zeitung 1914, Nr. 131, 132.

K. Fr., Hohenwarts Beschreibung der Reise in die Woche in im Jahre 1795. Laib. Zeitung 1914, Nr. 61—68.

Kidrič Franc dr., Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani. Slovan 1914, št. 1, 2, 3.

Koblar Anton, Kostniška kapela v Kranju. Gorenjec 1914. št. 2, 3. (Nadaljevanje iz l. 1913.)

— Kako so nekdanj rekrute lovili. — Gorenjec 1914, št. 4.

— Luterani v Kranju. Gorenjec 1914, št. 6, 12, 13, 17, 18, 19.

— Francoska gimnazija v Kranju. Gorenjec 1914. št. 21.

Lončar Dragotin dr., Iz literarne zapaščine dr. Janko Serneca. Veda 1914, št. 1—2, 3.

Malnerič Martin dr., Avstrijsko kraljestvo Ilirija. Čas 1914, zv. 3., str. 200—206.

Mantuan Josip dr., Domovinsko varstvo. Čas 1914, zv. 2., str. 73—101.

Matolcsy, Die Brigade Nugent im Herbstfeldzug 1813. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs 1914, III. F. VIII. Band, pag. 203—315. — Zanimiva strategična zgodovinska razprava se deli v naslednja glavna poglavja: Viri — Prodiranje proti Jadranskemu morju (17. do 30. avgusta 1913) — Boji in prodiranje za hrbtom francoske armade; boji pri Lipi, Herpeljur in Pazinu (31. VIII — 17. IX. 1813) —

Napadanje na umikajoče se desno francosko krilo (18. IX. do 6. X. 1813): priprave za napad, Francozi zapuste Ljubljano, Nugentovo prodiranje proti Razdrtem in Trstu; napad na Opčine in pohod proti Soči — Bavarska odpade od Napoleona, vojna na Notranjem Avstrijskem.

Prostoslav Kretanov, Povabljen nepoklicanec. (Holčevi spomini.) Slovan 1914, št. 1—6.

Steklasa Ivan, Paradajzarji proti novomeškemu kapiteljnu. Dolenjske novice 1914, 1—3.

— Je-li spadala kdaj mokronoška župnija po pravu pod kostanjeviški samostan? Dolenjske novice 1914, št. 9.

— O mejah Savinjske marke. Časopis za zgodovino in narodopis 1913, št. 3—4, str. 140—144.

Stelè Franc dr., Varstvo spomenikov. Čas 1914, zv. 3, str. 206—212.

Trdan dr. Fr., O slovenskih bogomilih. Čas 1914, zv. 3, str. 185—200.

Zois Baron Michelangelo, Der Tintoretto von Rudolfswert. Laib. Zeitung 1914, Nr. 43, 45.

—, Münzfunde in Oberlaibach. Laib. Zeitg. 1914, Nr. 128, 129.

Zimmermann F. X.: Nova pisma Matije Zhopa, Veda 1914, str. 1—2, 3.

Franke I., Karpi in ribniki. Lovec 1914, šte. 3, stran 40—41.

Kossmat Dr. Fr. Die adriatische Umrandung in der alpinen Faltenregion. Mitteilungen der Geolog. Gesellschaft in Wien, Bd. VI., 1913, S. 61—165. Mit 3 Tafeln. (O tej pomembni studiji prinesemo v prihodnji številki daljši referat.)

— Reisebericht aus dem Triglavgebiet in Krain. Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt, Jahrgang 1913, No. 17, S. 430—431.

Kunaver Pavel, Delovanje dolenskega odseka „Društva za raziskavanje podzemskih jam na Kranjskem“ v letu 1913. Slovenski Narod 1914, šte. 113. in Slovenec 1914, šte. 113. (Iz zanimivo sestavljenega poročila je razvidno, da so se nadaljevala raziskavanja jam po planotah nad Kapanjsko dolino, Dobropoljem, Krko, Ribniško kotlino in Loškim potokom.)

Zarnik dr. Boris, Iz novejšje biološke literature (domači avtorji). Veda 1914, šte. 1—2, stran 161—164. (Pisatelj poroča o najnovejših delih slovenskih prirodopiscev F. Jesenka in J. Regna, ki sta jih priobčila v letih 1911—1913.)

Zapiski. •

Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. Obubožana kranjska dežela ni mogla dajati l. 1526. niti vseh rednih, niti izrednih davkov, katere je zahteval nadvojvoda Ferdinand proti Turkom in drugim sovražnikom; zato je ukazal, da naj se pobere in prekujejo v denar po vsej deželi pri farnih cerkvah, podružnicah in bratovščinah zlate in srebrne posode ter druge dragocenosti. Koliko so dobili zlatnine, srebrnine in denarja, opisuje Ant. Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. v Izvestjih muzejskega društva, V. let., na podlagi inventarjev in aktov,

ki so shranjeni v kranjskem deželnem arhivu. Komisije so inventirale cerkvene dragocenosti po deželskih sodiščih; ohranjeni pa niso inventarji vseh tedanjih kranjskih deželskih sodišč, zlasti mnogih gorenjskih deželskih sodišč so se poizgubili. V trziškem farnem arhivu je shranjen prepis inventarja dragocenosti, ki jih je našla komisija v cerkvah in pri bratovščinah, ki so spadale k trziški farni cerkvi. Ker tega inventarja ni v kranjskem deželnem arhivu, ga v naslednjih vrsticah objavim.

V Trziču in njegovi okolici (in der herschafft und gericht des wingkhls Neumargtl) so dne 6. oktobra 1526 inventirali cerkvene dragocenosti deželni oskrbnik Friderik Gallenberg, Franc Lamberg, Friderik in Gašper Paradeiser, Jurij Goltschan. Pri farni cerkvi Matere božje v Trziču so našli tri srebrne pozlačene kelihe; tehtali so s pateno vred, prvi $21\frac{1}{2}$ lotov, drugi 31 lotov in tretji 23 lotov. Farna cerkev je shranjevala 2 Paradeiserjeva keliha; prvi je tehtal s pateno 22 lotov manj 1 kvintal, drugi s pateno 15 lotov. — Lambergova ustanova je imela dva keliha; prvi je tehtal $17\frac{1}{2}$ lotov 1 kvintal, drugi s pateno $24\frac{1}{6}$ lotov. — Dalje je dobila komisija pri župni cerkvi eno bakreno pozlačeno monštranco, en bakren pozlačen kelih in en bakren pozlačen križec, potem tri baržunaste mašne obleke, eno belo damastasto obleko in več starih raztrganih mašnih oblek, ki niso bile mnogo vredne. Denarja je bilo 8 ren. gold. 40 kr.

Naslednje osebe so dolgovale trziški farni cerkvi: Pinter 1 gold., Primož iz Loma (im Lom) 39 šil., Luka Pirie 4 funte vin. 40 šil., Janeschitz s Veternega (von Veternu) 23 šil., Primož Kisseliza 74 šil., Galuff 36 šil., Godetz 20 šil., stari cerkveni ključarji Janez Schneider, Miha Perdetz, Erazem, Jursche Dur 94 šil., Gašper Praschnigkh na lesu 57 šil., Valentin Nemus 60 mer apna, Gregor Schlägkh 600 žrebljev, Simon Koltshitz 13 šil., Praschnigkh 78 mer apna, Repiza 12 mer apna, Ožbolt Codra 7 šil., Cherkhalin 1 repar, Gognitz 500 desk, Matevž zet Laichars-a 8 ogr. gold. 48 kr., Benedigkh 10 ogr. gold.

V cerkvi sv. Ane na Ljubelju je našla komisija 1 kelih, ki je tehtal s pateno $21\frac{1}{2}$ lotov, in nekoliko mašne obleke brez vrednosti. Cerkveni ključarji so po izkazu svojih računskih knjig sprejeli 25 ren. gold., a denarja niso prinesli k inventarizaciji.

Cerkvi sv. Ane so bile dolžne naslednje osebe: Urban Jauornigkh 94 šil., Primož Kisliza 2 funta vin. 39 šil., Janez Baronnigkh 3 funte vin. 12 reparjev, Grenigkh 1 ren. gold., Petritz Koroschitz 1 funt vin. 32 šil., Gognitsch 100 šil., Jakob Suchlitzh 50 šil., Primož na Plazu (na Plasu) 11 reparjev, Luka zet rajnkega Pirie-ja 5 funtov vin., Tomaž Skirbat 4 funtov vin., Primož Meglitz 2 funta vin. 80 šil., Pavel Potiza 2 gold. 6 reparjev.

V cerkvi sv. Andreja sta bila dva keliha; prvi je tehtal s pateno 28 lotov, drugi s pateno $13\frac{1}{2}$ lotov in $\frac{1}{6}$ lota; mašna obleka je bila brez vrednosti; v gotovem denarju je imela cerkev 1 ren. gold. 43 kr., pa ga cerkveni ključarji niso prinesli seboj.

Cerkveni dolžniki so bili: Tomaž Skirbat 26 šil., Primož Kisselitz 10 šil., Kancijan 92 šil., Ratusch Kaltzischka 30 šil., Miklavž iz Bistrice (ys Bistritz) 9 reparjev, Sadneker 19 šil.

Pri cerkvi sv. ~~Katarine~~ v Lomu sta bila 2 keliha, eden je bil bakren, drugi srebrn, zadnji je tehtal s pateno 21 lotov; mašne obleke je bilo malo in še ta ni imela vrednosti; cerkveni ključarji so hranili 10 ren. gold. cerkvenega denarja, pa ga niso prinesli seboj.

Cerkvi sta dolgovala Walthauser v Lomu 16 reparjev in Primož Kernitzar 1½ funta vin.

Cerkev sv. Jurja na Starem gradu (Gutenbergkh) je imela 1 kelih, ki je tehtal s pateno 27 lotov, in v gotovini 2 funta 40 kr., ki jih je vzela komisija.

Cerkvi sv. Jurija so dolgovali: Jernej Malitz 7 gold., Jauornnighk 4 gold., Hanschitz 3 gold., Martin 1 gold. 4 funte vin., Balant Zheschin 1 funt vin. 90 šil., Urban Dreta 2 funta vin., Peter Dreta 2 funta vin. 100 šil., Thomeli 11 funtov vin. 48 šil., Makhrol 1 funt vin. 90 šil., Pankrac Dretta 1 funt vin., Koroschitz 26 šil., Miklavž 110 šil.

Bratovščina sv. Aluja¹ je imela razpoložljivega denarja 19 ren. gold., od teh so prejeli cerkveni ključarji Jurij Hüßsar 5 ren. gold., Miha Perdetz 5 ren. gold., Miha Wascha 5 ren. gold., Pavel Rosman 4 ren. gold.; toda cerkveni ključarji so denar raztrosili, le glede enega ren. gold. so izjavili, da so ga porabili za sv. maše.

Bratovščina Naše Ljube Gospe je imela pri ključarjih 3 ren. gold. Toda le-ti niso prinesli denarja seboj kakor tudi ne ključarji bratovščine sv. Andreja, ki je imela 6 ren. gold., bratovščine sv. Ane, ki je imela 5 ren. gold., bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Tržiču, ki je posedovala 29 kr., in bratovščine sv. Katarine. Vsem tem bratovščinam so dolgovali razni dolžniki male zneske po tri in štiri šil., ki jih pa ni bilo mogoče izterjati.

Slednjič je predlagala komisija, naj se puste najpotrebnejše stvari posameznim cerkvam.

Fr. Komatar.

Arhivski svet. L. 1912. so ustanovili na Dunaju c. kr. arhivski svet, v čigar področju so vse arhivske zadeve v Cislitvaniji, osobito ohranitev, uredba in popis arhivaličnega gradiva. Za vojvodino Kranjsko je imenovan konservatorjem prof. Franc Komatar, za dopisujoča člana pa ravnatelj deželnega muzeja, prof. dr. Josip Mantuani in adjunkt tega ustava, dr. Josip Mal.

† Edvard Suess.

Dne 26. aprila je za vedno zatisnil oči na Dunaju Edvard Suess, najznamenitejši geolog sedanje dobe. V visoki starosti 83 let se je ob oslabelosti srca ustavilo neumorno, uspehov bogato delovanje učenjaka svetovne slave.

¹ Sv. Aluj (sant Eloy) je sv. Eligij, znan še dandanes kovačem na Kranjskem

E. Suess je bil sin avstrijskega trgovca in industrijca v Londonu. Porodil se je ondi 20. avgusta 1831. Izobraževal se je na Dunaju in v Pragi in je l. 1852. postal asistent na dvornem rudninskem kabinetu na Dunaju; ondi se je uvajal v delovanje geologa in mineraloga. Od onod se je oglasil za docenturo na dunajskem vseučilišču; toda odklonili so ga, ker ni mogel izkazati, da je dovršil predpisano učenje na gimnaziji, niti ne na vseučilišču. Že se je hotel obrniti k trgovstvu, vendar je s svojo krepko voljo premagal ovire in postal je l. 1857. izredni in l. 1867. redni profesor iz početka za paleontologijo, kasneje za vso geologijo na dunajskem vseučilišču.

Kmalu se je uveljavila njegova izredna znanstvena sposobnost in govorniška nadarjenost. Leta 1862. je priobčil obsežno geološko študijo „Der Boden der Stadt Wien“, ki mu je ustanovila odlično ime. Izvolili so ga v mestni svet dunajski. Tu je sprožil misel in prodril ž njo, da se naj Dunaj preskrbi z dobro pitno vodo iz čeprav skoro 100 km oddaljenih alpskih studencev. L. 1873. je bilo to ogromno delo izvršeno in milijonsko mesto preskrbljeno z novim vodovodom, ki zagotavlja Suessu trajno hvaležnost Dunaja. Odtlej je umrljivost na Dunaju padla na polovico prejšnje. Nadalje se je Suess zavzemal za uravnavo Donave od Pasove do Železnih vrat, in zlasti za uravnavo pri Dunaju. Ta del predloga se je res izvršil. L. 1875. se je mogočna velereka prvič vlila v novo strugo in odtlej je bilo konec povodnjim, ki so zadajale Dunaju mnogo gorja. Obenem je deloval Suess v dunajskem deželnem zboru in odboru in v državnem zboru, in visoko ga je čislala tedanja nemška „levica“. Vodila ga je misel, da sta šola in znanost poklicana činitelja, ki človeštvu izboljšata usodo. Zavzemal se je za šolo, ki bi ustrezala duhu novega časa. Leta 1893. je bil izvoljen za podpredsednika, in leta 1899. za predsednika dunajski akademiji znanstev, in tako je stopil na čelo najodličnejši znanstveni družbi v državi. Leta 1901. je v 70. letu svojega življenja nehal izvrševati profesuro na vseučilišču in stopil v pokoj. Odklanjal je skromno vsa odlikovanja ter ostal pri naslovu vseučiliškega profesorja. Ko je odstopil leta 1911. v svojem 80. letu od predsedstva akademije, mu je bilo nenavadno častno cesarjevo lastnoročno pismo najvišje odlikovanje.

Njegovo znanstveno delovanje je bilo izprva posvečeno paleontologiji, pozneje tudi drugim oddelkom geologije. Poglavitna dela njegova so: Böhmsche Graptolithen 1852, Über die Brachiopoden der Kössener Schichten 1854, Die Hallstädter Schichten 1855, Der Boden von Wien 1862, Über den Charakter der österr. Tertiärlagerungen 1866, Über den Löss 1866, Äquivalente des Rotliegenden in den Südalpen 1868, Bemerkungen über die Lagerung des Salzgebirges bei Wieliczka 1869, Die tertiären Landfaunen Mittelitaliens 1871, Über den Bau der italienischen Halbinsel 1872, Die Erdbeben Niederösterreichs 1873, Die Erdbeben des südlichen Italien 1874, Die Entstehung der Alpen 1875, Die Zukunft des Goldes 1877, Die Zukunft des Silbers 1892. Poglavitno delo njegovo pa

je: *Das Antlitz der Erde*, ki je zasnovano na tri dele izšlo v štirih zvezkih v letih 1885—1909. (Cena 150 K.) Z njim je dosegel Suess višek svoje znanstvene slave.

Suess-ove študije o dunajskih tleh, to je o terciarni dobi in zlasti o njenem miocenskem oddelku na Nižjem Avstrijskem so klasiške vrednosti. Avtor ni le registroval skladov in v njih zagrebene ostaline nekdanjega živalstva, nego sestavljal je poedina dejstva in pojave v časovno vrsto in tako sestavil zgodovino miocenskega morja. Odtok tega morja iz okoliša Alp in Karpatov je v novejši geološki minolosti monarhije najvažnejši dogodek, kajti na prostoru nekdanjega morja se razprostirajo sedaj širne planjave in plodno gričevje. V nazorni, jasni, mestoma vzneseni obliki se čitajo Suessove razprave kakor roman.

Druge geološke dogodke je proučeval Suess v razpravi o potresih v Italiji. Z ženialno kombinacijo je posnemal iz obrisov obale, iz poteka gorovij in iz potresnih pojavov samih znake, ki kažejo na zagonetno podzemeljsko silo, ki povzročuje potrese. S svojimi nazori je postavil potresoslovje (seizmologijo) na novo podlago, in na njej se je razvil kasneje velik del te vede.

Zgodovina miocenskega morja in potresni pojavi so bili Suessu pripravno izhodišče na širše polje geoloških vprašanj. Njegovo zanimanje se je obrnilo na Alpe, ki so jih smatrali za najtežavnejši geološki problem v Evropi. Prepotoval jih je, da si poleg tega, kar mu je nudila geološka literatura, nabira svoje izkušnje. Med drugim je posejil Julske Alpe v znamenitem profilu od Trbiža do Predela, in Karavanke v profilu od Železne Kaple do Jezerskega. Pridobljene nazore je objavil Suess v obširni razpravi „Die Entstehung der Alpen“ 1875. Znameniti geologi prve polovice prejšnjega stoletja (L. v. Buch, Humboldt, Beaumont) so ustanovili mnenje, da so od spodaj navzgor potiskajoče vulkanske raztaline vzdignile gorovja in trdnine (teorija o vulkanskem dviganju). Na ta način bi se bile dvignile Osrednje Alpe, in zato jih spremljajo Severne in Južne Alpe ob obeh straneh. Suess pa je opozoril, da take somernosti v Alpah ni, in je utemeljeval nazor, da je v Alpah stranski pritisk nagubal zemeljsko skorjo. To pa zato, ker se zemeljska obla hladi v mrzlem svetovnem prostoru in pri tem krči; krčenje povzroča napone v kameni zemeljski skorji, naponi pa se razstavljajo v dve komponenti: v navpično (radialno) in v vodoravno (tangencialno). Naponi so razkosali zemeljsko skorjo na grude, nekatere grude so greznile (radialno krčenje), druge so se nagubale (tangencialno krčenje); grezanje je ustvarilo oceanske kotline med trdninami, tangencialni stranski pritisk pa je priredil nagubana vzdolžna gorovja. Izprožila sta to misel že Leconte (1872) in Dana (1873) (teorija o krčenju ali o kontrakciji zemeljske oble). Toda Suess jo je dosledno izvedel in poglobil. Njegova študija je uspešno obrnila pozornost geologov na dotlej malo gojeno proučevanje zgradbe (tektonike) zemeljske skorje. Pokazal je nove smotre in utrl pota do njih. Povsod se bavijo sedanji geologi s tektoniko, kakor jo je zasnoval

Suess in on sam je to panogo najbolj izpopolnil s svojim mnogo slavljenim glavnim delom „Das Antlitz der Erde“. Tej knjigi je posvetil nad 30 let svoje delavnosti, kajti hotel je vesoljno geološko literaturo izčrpati za svoje nazore, ki so se mu sproti globili in širili; proučil je v izvirniku tudi ruska dela, kolikor razpravljajo o zgradbi ogromne evropske in azijske Rusije. Na Suessovem delu splošno občudujejo originalnost, smelost in bogastvo novih idej, zanimivi marsikedaj pesniško vznešeni slog, ki je knjigi pridobil pridevek, da je „geološka epopeja“ in pa čudovito obvladanje neizmerne literature.

V svojem glavnem delu je Suess zasledoval poglobitve poteze črteža, ki se je po njem gradila kamena zemeljska skorja, in hotel je spoznati, kako so se poteze snovale v geoloških dobah. Z ženialno bistroumnostjo je zazrl dogodke, ki jih pred njim nikdo ni imel v mislih niti v obliki slutnje. Evropa na primer se je snovala po Suessovih nazorih tako-le: ostanki najstarejšega oddelka Evrope so Hebridi in Lofoti; zgrajeni so iz najstarejših kamenin, ki so se nagubale že v predalgonškem času. Proti temu oddelku so se narinile še pred devonsko dobo nove gorske gube, ki tvorijo sedaj ogrodje večjemu delu Anglije, Irske in Norveške. Kasneje, toda še v starodavni karbonski dobi so tektonske sile — zopet v smeri proti severu potiskaje — narinile gube, ki tvorijo sedaj — znižane in zmanjšane na ostanke — gorovje severne Francije, Nemčije in Sudete. Potem so se v isti smeri v terciarni dobi namaknile gube, ki tvorijo danes Alpe, Karpate, Dinare i. dr. v okrožju Sredozemskega morja. V širni Ruski ploči ležijo usedline skoro vodoravno; gorotvorne sile se jih niso nikoli izdatno lotile.

Bistroumno je sledil Suess „vodilne črte“ Alpskega gorskega sestava, združil je z njim mlajšo geološko zgodovino Sredozemskega morja, spoznal pa tudi zvezo z azijskimi vzdolžnimi gorovji, in pojasnil stike Evrope z Azijo („Evrazija“). Nadalje je opozoril na razliko v zgradbi obale pacifškega in atlantskega oceana, poudarjal geološko ulogo Sredozemskega morja in njegovega predhodnika „Tetidnega morja“ (Tetide), ki je segalo od Gibraltarja do Sumatre in odlagalo usedline, ki so se odtlej nagubale in tvorijo sedaj najvišja vzdolžna gorovja na zemlji.

Sklepajoč naposled na sestavo vse zemlje, razločuje Suess devet geohistorijskih in tektonskih enot, to so: 1. Lavrencija, 2. Kaledonidi, 3. evrazijska zgradba, 4. češka gmota, 5. Gondvanovina, 6. Kapsko gorovje, 7. Avstralija, 8. andinska zgradba, 9. antarktida.

Od površja prodira avtorjevo oko v globino in pokazuje sestavo zemeljske oble v radialnih smereh. Jedro je specifiško najtežji del našega planeta, v njem domujejo težke kovine, bogato je zlasti niklja in železa (Ni, Fe) („nife“). Objemlje ga istosredno ovoj, ki ima v sebi obilo kremika in magnezija (Si, Mg) („sima“) in nad tem leži kamena skorja, ki jo značita silicij in aluminij (Si, Al) („sal“). Tajnostni nazivi nife, sima, sal imenujejo te globinske pasove. Kjer je primeroma tenka skorja prepočila, ondi prihajajo že od nekdanj ob vulkanskih pojavih težje snovi iz sime

in iz nife, in z njimi kovine, tudi zlato in platina, na površje. V zemeljskem jedru je mnogo plinov vsrkanih; njih napetost ob visoki toplini daje vulkanskim pojavom silo, ki dviga raztaljeno lavo v vulkanih, in, kadar tega ne zmore več, toplo vodo v toplicah in v njej raztopljene rudnine. Take „rudnice“ so napolnile rudniške grede, ki so človeku važna kovinska dobavišča.

Podoba, ki nam jo načrtuje Suess o zgradbi in zgodovini naše zemlje in o silah, ki jo preobrazujejo že iz davna, je veličastno enotna. Vse velike preobrazbe na zemlji: nastanek trdnin in oceanskih kotlin, gorotvorni, potresni in vulkanski pojavi izvirajo vsi iz jednega povoda, ker se namreč krči zemeljska obla, ko se ohlaja v mrzlem svetovnem prostoru! Toda Suess si je v svesti, da je človeško znanje nepopolno; o svojem delu pravi sam: „S kraja tega nepopolnega poizkusa, da bi pregledali obličje naše zemlje, visijo mnogi dvomi in vprašanja prav tako, kakor visijo niti s kraja nedovršene tkanine.“

Suessove ideje so se razlile čez torišče geološke vede kakor veletok; pobujale so navduševalno na novo delo, na preizkušanje in razpravljanje, budile so pritrjevanje pa tudi ugovore, in so se morda tudi, več nego dopušča previdnost, pretiravale.

Nekateri francoski in švicarski geologi so spoznali najprej v Zapadnih Alpah premike, ki daleko presegajo nagubavanje v Suessovem smislu; opisovali so uprav fantastno obsežne „odeje“ geološko starejših skladov, ležeče nad mlajšimi, in so jih nazvali „narinjene odeje“ „nappes de charriage“, „Überfaltungsdecken“. Ogromne zganjene kamene gmote so se baje navalile ali narinile od južne strani Alp druga na drugo preko Osrednjih Alp na njih severno stran, in so tako napravile od izhodišča („korenišča“) do sprednjega roba („čela“) do 100 km dolgo pot. O teh pojavih, ki se nekam upirajo umevanju, se vrši med veščaki še sedaj živahno razpravljanje. Suess sam je s previdnimi pridržki stopil na stran svojih učencev, ki so daleko prekoračili njegovo prvotno razlago.

Tudi tisti, ki niso sprejeli brezpogojno idej dunajskega voditelja, in so se oglasili s tehtnimi in globoko segajočimi ugovori, priznavajo visoko vrednost Suessovega dela. Upravičeni smemo reči:

Dunaj slavi v Suessu svojega dobrotnika, veda pa vidi v njem duševnega velikana neminljive slave. V zgodovini geologije značita poglobitvi napredek dve imeni: Charles Lyell (1830), ustanovitelj stratigrafije, in Edvard Suess, ustanovitelj tektonike. F. S.

Ob stoletnici rojstva dr. Josipa Pančiča.* Dne 23. aprila t. l. sta Srbska Kraljevska Akademija in vseučilišče v Belgradu v tamošnji vseučiliški dvorani priredili svečano skupno sejo v spomin dr. Jos. Pančiča, zdravnika-prirodoznanca, ki je bil nekak srbski Erjavec, s to razliko, da je bil zgolj znanstvenik in pisec šolskih učbenikov, ne pa

* (Sestavljeno po študiji Andr. M. Matića v „Letopisu Matice Srpske“ v Novem Sadu knj. 160 [l. 1889], po „Srpski Bibliografiji“ Stojana Novakovića in po Pančičevi monografiji „Ortoptere u Srbiji“).

obenem tudi beletrist. Ime Pančičevo je bilo doslej najbrž Slovencem sploh malo znano.

Pančič se je rodil 5. aprila 1814 v Bribiru v Hrvatskem Primorju. Ljudsko šolo je pohajal v Gospiću, gimnazijo pa na Reki. Filozofijo (7. in 8. gimn. razred) je dovršil v Zagrebu, a medicino v Budimpešti, kjer je bil 1842 promoviran za doktorja medicine. Kot praktični zdravnik je nekaj časa deloval v Budimu, potem pa v Ruxbergu v Banatu, kjer je bil obenem vzgojitelj deci gospodarja tamošnjih rudnikov, Hofmanna. Po dveh letih se je vrnil v Liko, da bi posetil tam svoje sorodnike, odtod pa je krenil na Dunaj, da bi teoretično obdelal rastline, ki jih je nabral v okolici Pešte in po erdeljskih ter banatskih planinah. Na Dunaju se je seznanil z Miklošičem in Vukom Karadžičem. Vuk mu je svetoval, naj pojde v Srbijo in naj vstopi v državno službo. Res je Pančič maja 1846 odšel v Srbijo ter je bil najprej zdravnik v steklarni v Belici. Sledečega leta je postal fizik v okrožju jagodinskem, a še koncem istega leta je bil premeščen v Kragujevac, kjer je kot fizik ostal do l. 1853. Tega leta ga pozovejo v Belgrad za profesorja na licej, kjer je predaval o zoologiji, botaniki, mineralogiji in agronomiji. Profesor (pozneje na „veliki šoli“, predhodnici sedanje univerze) je bil do 1884, ko je postal član „državnega sveta“; pa tudi kot „državni svetnik“ je še predaval o botaniki, ki mu je bila najdražja znanost, do l. 1887. Šestkrat je bil rektor velike šole (1866, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872). L. 1887. je bil izbran za predsednika Kralj. Srbske Akademije v Belgradu in kot tak je umrl 23. febr. 1888.

Do Pančiča so mogli Srbi v svoji literaturi navesti le par prirodnoznanjskih spisov; najstarejše je bilo „Jestestvoslovije“ Jurija Krist. Raffa, ki ga je posrbil Joahim Vuić (1809). Pančič je torej oral ledino, ko je pisal svojo botaniko, zoologijo in mineralogijo ter ustvarjal srbski prirodnoznanjski jezik; pri tem je svojo znanost lokaliziral, ali če hočete, nacionaliziral, t. j., preiskaval je prirodnoznanjski pred vsem svojo novo domovino Srbijo ter s tem polagal teoretične temelje srbski narodni ekonomiji, a vzel je v okvir svojega izsledovanja tudi sosednje srbske pokrajine (Banat, Bolgarska, Črna Gora).

L. 1860. je priobčil dolgo razpravo „Ribe v Srbiji“ (Iz „Glasnika Društva srpske slovesnosti“ XII). Pa tu nam ne opisuje samo rib in jih ne imenuje samo s srbskimi imeni, ampak kaže tudi, kako jih je treba gojiti in kako važnost imajo v narodno-ekonomskem smislu. Tri leta pozneje (1863) opisuje „Živi pesak u Srbiji“ (Iz „Glasnika“ XVI) ter uči, kako je škodljiv ter kako bi ga zato trebalo omejevati. — L. 1867. izda Pančič: „Ptice u Srbiji“ (Po analit. metodi, Belgrad), nadalje: „Mineralogijo i Geologijo“ po Naumannu in Bedantu ter „Zoologijo“ po Miln Edwardsu, Agassizu in Leunisu. V tistih letih je spisal tudi „Floro u okolini beogradskoj“ (Po anal. metodi...) ter razpravljal o flori Banata (1861, 1867). L. 1871. opisuje „Šumsko drveće i šiblje u Srbiji“ („Glasnik“ XXX) ter naglašava važnost šum

za vsako deželo. Potoval je v Črno Goro, študiral tam rastlinstvo ter (1874?) priobčil študijo: „Elenchus plantarum vascularium quas aestate a. 1873 in Črna Gora legit Dr. J. Pančić. L. 1883. je izdal „Ortoptere v Srbiji“ (Orthoptera in Serbia hucdum detecta), str. 172 („Glasnik“). Kar je izsledil o flori na Bolgarskem, kamor je potoval dvakrat, je priobčil l. 1883 in 1886. Na smrtni postelji je dovršil: „Prvine balkanske flore“.

Ime Pančićevo sega v učeni svet preko srbskega ozemlja, ker je izsledoval srbski svet, ki je bil dotle nepreiskan, in je torej pomnožil znanost z novimi stečevinami. V tem oziru je značilno, kar je par dni pred smrtjo pisal akademiji, češ, za prvi početek bi dobro bilo, da se omejimo na one znanosti, ki se tičejo naše domovine; „tu je naša prošlost zakopana in tu leži, mislim, tudi naša boljša bodočnost, v katero čvrsto in nepokolebivo verujem.“

Na veliki šoli (univerzi) je osnoval botaniški kabinet, po njem imenovan „Pančićev kabinet“, dragoceno zbirko rastlinstva cele Srbije. Tudi je osnoval botaniški vrt, kjer je v zadnjih letih svojega življenja najrajši bival. Tudi je položil prve temelje zoološkem, mineraloškem in geološkemu kabinetu.

Pančić spada v dobo našega Janeza Bleiweisa, enega prvih naših zdravnikov, ki je na literarno-kulturnem polju igral važno ulogo, in v dobo Hrvata dr. Jurija Sporerja, Karlovčana in protomedika v Ljubljani (okoli 1848), ki se je mnogo ukvarjal z zdravstvenimi razmerami slovenskih in hrvatskih dežel. Trije važni možje — zdravniki.

Dr. Fr. Ilešič.

† *Jernej Pečnik.* Dne 12. junija t. l. je preminul v Ljubljani Jernej Pečnik v 79. letu svoje dobe. Mož je bil po vsej Kranjski znana oseba in tipičen zgled slovenske nadarjenosti in praktičnosti. V svojih boljših letih je prisostvoval izkopavanju prazgodovinskih grobišč in si tam pridobil osnovnih pojmov o arheološkem izkopavanju ter jih je praktičnim potom izpopolnil. Dano mu je bilo z lahkoto zaslediti grobišča. Kjer je kopal, je vsebino temeljito dvignil. To je smatral tudi za svojo nalogo — sevé tudi za edino nalogo arheološkega preiskavanja. Deschman, Szombathy, Hoernes, pl. Premerstein, Rutar in Schmid so prevzeli važnejšo nalogo, podati znanstveni popis in izvajati zaključke. A mož ima neoporečne zasluge za Kranjsko. Vzpodbujal je inteligenco, da naj odkriva zgodovinske dokaze prastare kulture v naši deželi in je s tem dosegel, da ta misel ni zaspala. — Tudi literarno se je poizkusil uveljaviti. Predaval je 3. maja l. 1890. o svojih izkopavanjih v mesečnem zborovanju muzejskega društva; poročal je o njih v „Izvestjih muzejskega društva“ v 4. letniku (1894) v dveh člankih: „Pogled na Kranjska gradišča“ in „Prazgodovinske najdbe na Kranjskem l. 1894.“ s S. Rutarjem skupno. — Dalje v 14. letniku (1904): „Prazgodovinska najdišča na Kranjskem“ in „Prazgodovinska izkopavanja pri Boštanju“. Nepozabni Rutar mu je pomagal in prirejal spise za tisk. Leta 1912. je spisal posebno brošurico: „Vojvodina Kranjska v prazgodovinski dobi“. Ljubljana, Glasnik, 1912. Zadnja leta ni več mogel kopati, a je užival po munificenci deželnega odbora in drugih oblasti primerno podporo. — Polovico arheoloških eksponatov deželnega muzeja je izkopal on in si s tem postavil trajen spomenik. *M.*

Društveni vestnik.

Vlč. g. Anton Koblar, dekan in mestni župnik v Kranju je izpolnil dne 12. junija t. l. svoje 60. leto. Prezaslužni mož, ki ga šteje Muzejsko društvo za Kranjsko med svoje najzvestejše člane in sodelavce, je bil rojen l. 1854. v Železnikih na Gorenjskem. Po dokončanih srednješolskih študijah se je posvetil bogoslovju in je bil l. 1878. posvečen. Služboval je kot dvorni kapelan pri knezoškofu Janezu Zl. Pogačarju do l. 1884. Potem je prišel za kaplana v Mengeš, na to v Šenčur pri Kranju. L. 1890. mu je bilo podeljeno mesto kurata v prisilni delavnici, 1900 je postal mestni župnik in dekan v Kranju. —

Že kot škofov dvorni kapelan je preiskaval knezo-škofijski arhiv in si delal zapiske, predvsem za zgodovino župnij v ljubljanski škofiji. Ker je tu zadel na vrzeli, jih je hodil izpopolnjevati v furlanske arhive.

Ko je postal l. 1890. kurat, mu je deželni odbor poveril še isto leto muzejski arhiv. Do l. 1900. je vršil arhivsko službo nesebično in požrtvovalno. Kar je on uredil in dognal, velja še sedaj. Istočasno je urejeval tudi knjižnico. L. 1894. je bil izvoljen v odbor Muzejskega društva in je tu prevzel breme tajnika ter ga je nosil do l. 1904. Na njegovo prizadevanje je sklenilo Muzejsko društvo, dotedaj samonemške publikacije izpopolniti tudi s slovenskimi „Izvestji Muz. društva.“ Prvi letnik je bil pohleven zvezčič, broječ samo 86 strani; gradivo je od kraja do konca Koblarjevo. To je bil prvi korak v stremljenju, da se pokaže tudi na zunaj slika razmerja v društvu zbranih delavnih sil po njihovem narodnostnem pokoljenju. Kot urednik je vodil Koblar „Izvestja“ do 18. letnika, torej do l. 1908. — Ni ga menda urednika, ki bi bil z večjo vnemo dajal dober zgled, kakor A. Koblar. V 18. letnikih je objavil nič manj nego 91 razprav, zapiskov in ocen. Skoraj v vsakem letniku po več; samo 14., 15. in 17. letnik nima prispevkov iz njegovega peresa. Med temi spisi so n. pr. „Drobtinice iz furlanskih arhivov“ zelo obsežna in važna razprava; „Čegav je Žumberak“ je danes tako aktualna študija, kakor je bila l. 1898. ko jo je spisal.

Muzejsko društvo za Kranjsko se hvaležno spominja truda in zasluga prečastitega jubilarja ter mu kliče z dna duše in iskreno: Bog ga ohrani še mnoga leta v prid domovini, slovstvu in društvu!

Mantuani.

Vsem znanstvenikom, ki se zanimajo za zaslužno delovanje etnografa in prirodopisca B. Hacqueta, sporoča uredništvo „Carniole“, da izide 10. januarja 1915 ob stoletnici njegove smrti posebna „Hacquetova številka“ Carniole. Nekateri odlični znanstveniki so nam že obljubili svoje sodelovanje ob tej priliki. Vabimo pa tudi vse druge, ki se za stvar zanimajo, da stopijo v krog sodelavcev Hacquetove številke. Dobro došle so manjše razprave, zapiski in referati. Naslove rokopisov je javiti uredništvu do 1. avgusta t. l., rokopisi naj se vpošljejo najkasneje do 15. oktobra. t. l. Vsi prispevki se bodo honorirali po 50 K od tiskovne pole; vsak sodelavec prejme poleg honorarja tudi 25 brezplačnih odtisov svojega dela in pa 1 izvod Hacquetove številke. *Ur. „Carniole“ v Ljubljani.*

Za Valvasorjevo spominsko ploščo. V smislu sklepa letošnjega društvenega običnega zbora namerava odbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ omisliti na rojstni hiši znamenitega kranjskega zgodovinarja v Ljubljani, Stari trg, št. 4, primerno spominsko ploščo. Po izvedbah bodo znašali stroški za napravo spominske plošče približno 400 K. Ker pa društvo gmočno ne zmore, se obrača do vseh rodoljubov, da prispevajo mal dar v ta namen. Darovi se lahko dostavljajo direktno na društveni

naslov ali pa potom časopisov. Vsi darovi bodo z zahvalo v listih objavljeni. — Doslej sta se odzvala navedenem pozivu, ki je bil že priobčen v dnevnikih, č. g.: Steska Viktor, kancelar in ravnatelj knezoškof. pisarne v Ljubljani (10 K) in Vrhovnik Ivan, župnik v Trnovem pri Ljubljani (20 K). — Iskrena jima hvala!

Odbor.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 17. februarja 1914 ob 4. popoldne v predavalnici deželnega muzeja. Podpredsednik knezoškofijski kancelar Viktor Steska otvoril občni zbor ter poudarja, da je društveni odbor v minulem letu vsestransko izpolnil zahteve § 2. društvenih pravil. Radi slabih gmotnih razmer je imel odbor največ skrbi z izdajo društvenega glasila „Carniole“. V tej stiski je priskočil na pomoč vsled posredovanja muzejskega ravnatelja dr. Mantuanija deželni odbor kranjski, ki mu izreka na tem mestu najtoplejšo zahvalo. Izpodbuja na agitacijo, da se pridobi društvu čim več udov ter zahvali vse, ki so delali v korist društva. Spominja se društvenikov, ki so tekom leta umrli. Zborovalci se dvignejo v znak spomina s sedežev.

Društveni tajnik dr. Josip Šmajdek poroča, da šteje društvo v minulem letu 3 častne, 3 dopisujoče in 323 rednih udov. Tekom leta so umrli sledeči udje: Marenčič Janko, knezoškofijski tajnik; Poč Martin, župnik v p.; dr. Žitnik Ignacij, kanonik, državni in deželni poslanec, ki je bil dolgo vrsto let društveni član in prof. Milan Pajk, nad vse vestni in marljivi društveni blagajnik. V preteklem letu je bilo za „Muzejsko društvo“ nad vse važno dejstvo, da je rešil kranjski deželni odbor z brezobrestnim posojilom v znesku K 3000 društvo iz jako neprijetnih finančnih težkoč. Društvo bo vrnilo posojilo v 6 letnih obrokih. Glede sanacije društva je bil v deželni zbornici dne 10. oktobra 1913 soglasno sprejet naslednji predlog: Deželni odbor se pooblasti, da nakupi za primerno ceno od „Muzejskega društva“ deželnemu muzeju oddane znanstvene knjige in da vstavi v proračun primerno vsoto za vsakoletni nakup knjig, ki jih dobiva „Muzejsko društvo“ v zameno. — V dopisu z dne 12. decembra 1913. naznanja deželni odbor kranjski, da je isti dovolil društvu za doslej deželnemu muzeju odstopljene knjige odškodnine v znesku K 1500 ter dalje dovolil društvu za l. 1914. podporo v znesku K 800 in pa K 1200 odškodnine za deželnemu muzeju odstopljene publikacije, ki jih odda v tem letu društvo knjižnici deželnega muzeja. S temi podporami je „Muzejsko društvo“ za enkrat rešeno neprijetne situacije. Ministrstvo za bogočastje in uk je nakazalo za l. 1913. redno podporo v znesku K 800.

Izdaja znanstvenega dela „Flora carniolica“ izpod peresa šol. svetnika prof. Alfonza Paulina se je zakasnela radi tega, ker je ovirala pisatelja deloma njegova bolezen, deloma par tednov trajajoči štrajk stavcev in tiskarjev. Društveno delovanje se je osredotočilo na izdajanje društvenega glasila „Carniole“, ki pa je morala letos radi slabega gmotnega stanja društva izhajati v skrajšani obliki. Muzejska predavanja, ki so se otvorila l. 1912. so se tudi v minulem letu nadaljevala. Prirodopisni odsek je imel tudi v tem letu svoje referatne sestanke. Vrše se jako zanimivi referatni večeri, ki so tem večjega pomena, ker se nahajajo v odseku zastopniki skoraj vseh panog prirodopisne vede. Društvenikom je v društvenih prostorih na razpolago cela vrsta znanstvenih revij in časopisov. Ker se društveni prostori kurijo centralno, je bivanje v njih omogočeno tudi pozimi. Glede primerne oskrbe botaničnega vrta je šla dne 28. junija 1913 deputacija k deželnemu predsedniku. Imela je ta uspeh, da so se primerni faktorji jeli iznova zanimati za to vprašanje. Društveni odbor se zahvaljuje vsem činiteljem, ki so podpirali društvena stremiljenja denarno ali na kak drug način, zlasti uredništvom „Sloven. Naroda“.

„Slovenca“ in „Laibacher Zeitung“, ki so radovoljno ponatisnili društvena oznanila in prinašali poročila o njegovem delovanju.

Cilji, za katerimi stremi „Muzejsko društvo“ so idealni, poprišče, na katero je osredotočilo društvo svoje delovanje je kulturno-znanstveno. Naša želja je, da dobimo kar največ sotrudnikov, kar pa se bo zgodilo le na ta način, ako pristopa občinstvo v obilem številu k „Muzejskemu društvu.“

Blagajnik prof. Josip Breznik poroča o gmotnem stanju društva.

Računski zaključek za l. 1913.

A. Dohodki.		
1. Prenos iz leta 1912		117.95 K
2. Obresti poštne hranilnice		2.45 „
3. Preostanek pri reviziji 27. 9. 1913		2.72 „
4. Podpora naučnega ministrstva		800 — „
5. Podpora deželnega odbora		800 — „
6. Brezobrestno posojilo deželnega odbora		3000 — „
7. Prispevek jamskega društva za kliseje		70 — „
8. Dar g. monsig. Zupančiča		10 — „
9. Udnina		1873 — „
10. Prodani letniki in sešitki		48.51 „
11. Odškodnina pri nabavi in uporabi klisejev		24.80 „
	<u>Skupaj</u>	6749.14 K
B. Izdatki.		
1. Za dolgove iz l. 1912:		
Preostanek uredniških in pisateljskih nagrad 195 — K	}	3886.54 K
Tiskovni stroški „Carniole“ 1911 in 1912, 3721.54 „		
2. Uredniške in pisateljske nagrade l. 1913		752 — „
3. Tiskovni stroški „Carniole“	}	1739.02 K
a) tisk 1546.92 K		
b) broširanje 52 — „		
c) posebni odštiki 140.10 „		
4. Ekspedicija Carniole l. 1913		85.04 K
5. Tiskovine		4.50 „
6. Naznanilo in venec na grob prof. Pajka		65.88 „
7. Kupljene stare publikacije		20 — „
8. Postrežniku za pobiranje udnine 4 1/2%		34 — „
9. Remuneracija muzejskemu slugi		58 — „
10. Slike v „Carniole“ 1913, 1914 za l. zvezek		314.50 „
11. Razni stroški		49.92 „
12. Brezobrestno posojilo deželnega odbora		3000 — „
	<u>Skupaj</u>	10.009.40 K
A. Izdatki in dolg		10.009.40 K
B. Dohodki		6749.14 „
	<u>Primanjkljaj</u>	3260.26 K
I. Dohodki		6749.14 K
Faktilni izdatki		6008.58 „
	<u>Blagajniški preostanek</u>	740.56 K
II. Naporavnanji dolg 1. pri Blazniku		1000.82 K
2. pri deželnem odboru		3000 — „
	<u>Skupaj</u>	4000.82 K
III. Naporavnanji dolg		4000.82 K
Blagajniški preostanek		740.56 „
	<u>Primanjkljaj</u>	3260.26 K

Proračun za l. 1914.

A. Dohodki:		
1. Za stare publikacije izročene deželnemu muzeju do l. 1911, od deželnega odbora		1500 — K
2. Za stare publikacije izročene deželnemu muzeju do l. 1914, od deželnega odbora		1200 — „
3. Podpora (redna) deželnega odbora		800 — „
4. Podpora (redna) ministrstva za bogočastje in uk		800 — „
5. Udnina		1800 — „
6. Prodani letniki in sešitki		100 — „
	<u>Skupaj</u>	6200 — K

B. Stroški:

1. Dolg iz l. 1913	1000 82 K
2. Odplačilo brezobrestnega posojila	1000 —
3. Tisk in broširanje „Carniole“	2000 —
4. Pisateljske nagrade	400 —
5. Uredniški stroški	300 —
6. Slike	300 —
7. Sluga, ekspedit	300 —
	Skupaj 5300 — K
Dohodki	6200 — K
Stroški	5300 —
	Prebitok 900 — K

Pregledovalec računov g. I. Podkrajšek poroča, da je dne 27. kimovca 1913. pregledal pri blagajnikovem namestniku vse knjige in priloge, dalje tudi račune „Florae carniolicae“ ter našel vse v najlepšem redu; na to je pregledal še enkrat dne 8. januarja 1914. pri blagajniku vpričo dveh odbornikov ter našel ravnatoko vse v vzornem redu. Isto mu je sporočil tudi drugi pregledovalec računov č. gosp. župnik Vrhovnik; zato predlaga v imenu obeh blagajniku absolutorij.

Se sprejme z odobravanjem.

Knjižničar g. dr. G. v. Savojie poroča, da narašča knjižnica vsako leto potem zamenjave. Društvo zamenjuje sedaj s 113 znanstvenimi društvi (i. s. s 36 slovanškimi in 77 neslovanškimi) ter z 12 znanstvenimi akademijami. Po strokovni razporedbi jih je 32 prirodopisnega značaja, ostali pa zgodovinskega in filološkega. Na novo nismo stopili z nobenim društvom v zameno, opustili pa smo jo vsled neugodnega gmotnega stanja s 7 manj važnimi organizacijami. Knjižnica je bila na razpolago udom vsak dan. 11 oseb si je izposodilo 87 knjig ozir. publikacij. Pretekli mesec je oddal knjižničar publikacije l. 1912. knjižnici deželnega muzeja; prevzel je dr. Mal 732 zvezkov v skupni vrednosti 1772 K 90 h.

V imenu urednikov „Carniole“ poroča č. g. kanonik dr. Josip Gruden, da se je letos omejilo društveno glasilo na zelo majhen prostor (12 pol s 188 str.); vendar pa je bila vsebina taka, da se da „Carniola“ lahko primerjati z glasili sličnih društev. Že prihodnje leto se bo povečal primerno obseg glasila. Vsem dosedanjim sotrudnikom iskrena hvala; vabimo pa v svoj krog tudi nove sotrudnike, da se bo tem uspešnejše lahko razvijalo društveno znanstveno delovanje.

G. I. Podkrajšek opomni društveni odbor na vzdavo spominske plošče na Valvasorjevo rojstno hišo. Predsednik odgovori, da se bo odbor posvetoval v tej zadevi in bo v ta namen ukrenil vse potrebno.

Predlog dr. J. Žmavca, da naj se zaznamek društvenih publikacij tudi separatno natisne, se sprejme.

Nato zaključil predsednik občni zbor.

Dr. Josip Šmajdek,

I. č. tajnik.

Umrli udje. Cirheimb zu Hopfenbach, Alfons, Freiherr auf Quettenau, k. u. k. Oberst d. R. in Marburg; Dovgan Anton, v Trstu; Jeglič Josip, nadučitelj v Selcih na Gorenjskem, † 17. februarja 1914; Kajdiž Tomaž, stolni kanonik v Ljubljani, † 16. junija 1914; Smičiklas Tade, vseučiliški profesor in predsednik Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, † 8. junija 1914; Trček Mihael, dekan v Šmarju na Dolenjskem, † 3. aprila 1914. Časten jim bodi spomin!

Novi udje. Puš Avgust, c. kr. policijski uradnik v Ljubljani; Skabrne Minka, c. kr. vadniška učiteljica v Ljubljani.